

KALANGYA

ALAPITOTTA:

SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KÁROLY KENDE FERENC HERCEG JÁNOS

1935, január hó.

IV. évf. 1. szám

	Oldal
SZIRMAI KÁROLY: 1934	1
FEKETE LAJOS: Gombaszedő asszonyok (vers)	5
HAVAS KÁROLY: Az isteni bitang (regény részlet)	6
KENDE FERENC: Farkas Béla (tanulmány)	10
LUCIA: Születésnap (elbeszélés)	13
BARTÓK BÉLA: A parasztzene hatása az újabb műzenére	17
LATÁK ISTVÁN: A Tumbász-ház (elbeszélés)	22
SZIRMAI KÁROLY: Hajléktalanok (kárcolat)	31
TAMAS LAJOS: Az erdélyi és szlovenszói irod. élet (tanulmány)	32
CSUKA JÁNOS: Magyarosítás a régi Magyarországon	35
NFMETH LÁSZLÓ: Ember és szerep (önéletrajz, befejező része)	43
RADÓ IMRE: Mélypont alatt (regény, befejező része)	49
KÁZMÉR ERNŐ: Irodalmi szemle	
Gróf Bánffy Miklós: Megszémláltattál	
Hunyady Sándor: Téli sport	
Kassák Lajos: Egy ember élete	
H. G. Wells: Önéletrajz	67
KÁLLAY MIKLÓS: Vassal és fohással (Fekete Lajos verseskötete)	76
SZIRMAI KÁROLY: Illés Sándor: Halott mesék	79

A könyvdiszeket HUSVÉTH LAJOS rajzolta

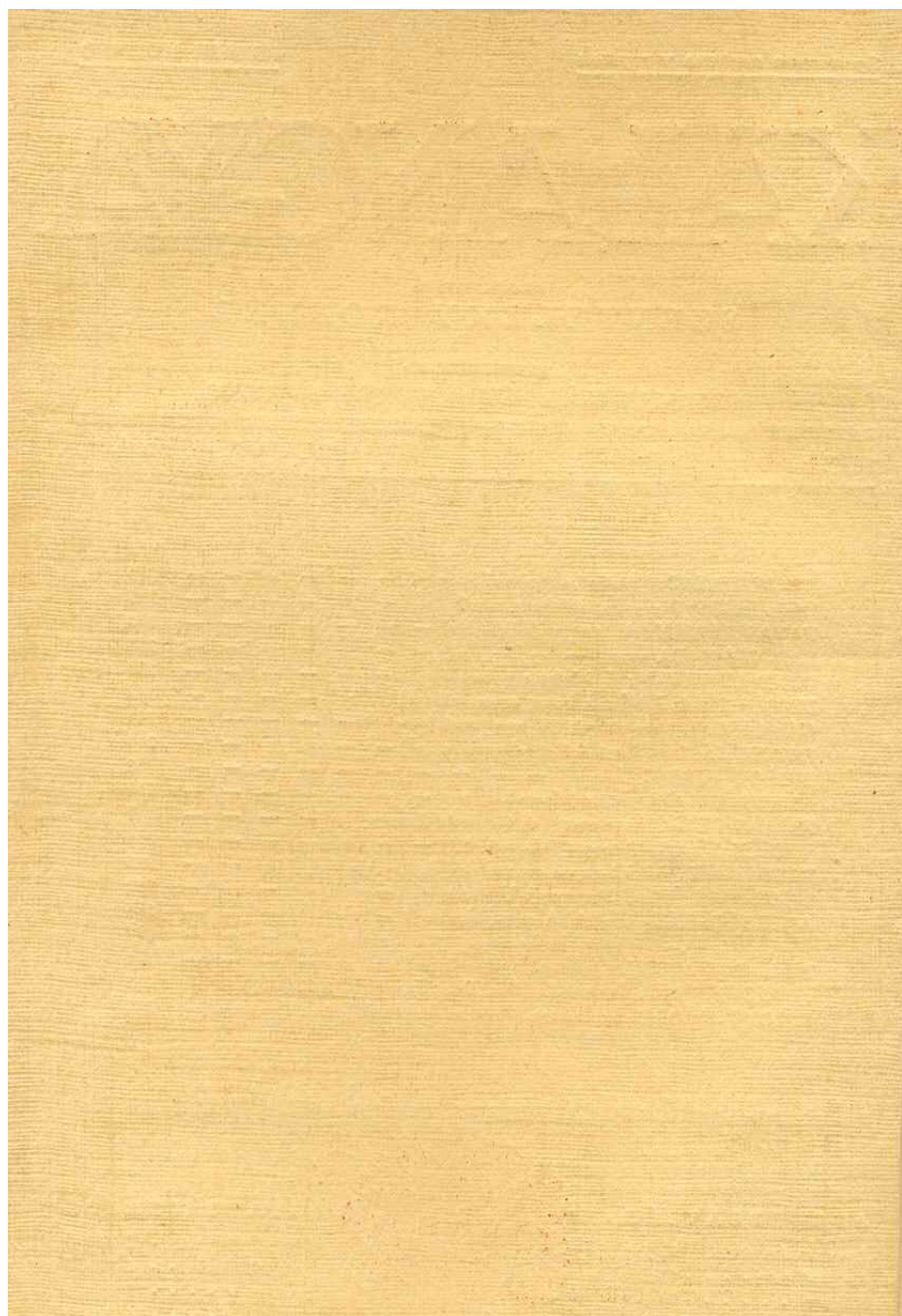
JUGOSZLAVIÁBAN

Egyes szám ára . . 15 Din.
Negyed évre . . . 45 Din.
Félévre 90 Din.
Egész évre . . . 180 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . 2 Pengő
Negyed évre . . 6 Pengő
Félévre 12 Pengő
Egész évre . . . 24 Pengő





1934

Most, hogy új évkövet verünk a nehéz-agyagos földbe s új küzdelmek elé tárjuk mellünk, úgy illenék, hogy hézagtalanul záródó gondolatokban és kipallérozott mondatokban számot adjunk szegénységünkkel való sáfárkodásunkról. De nincs tehetségünk az ily szép hivalkodásra és sokkal hozzánk illőbbnek tartjuk, ha utolsó esztendőnkről cicomátlan szavakban emlékezünk meg.

Kevés feljegyezni valónk van a Kalangya elmúlt tizenkét hónapjáról, legalább is kevés olyan, ami sokakat érdekelhetne, mert egy folyóirat életében ritkák az uccára is kilocosanó, hangosabb események. Másszóval: a Kalangyának nincs története, mintahogy egy évtized távlatában nincs a földnek, folyónak, tengernek sem. S mégsem mondja senki, hogy életük megállott. Az igazi élet lassan, csendben munkálkodik, a vetés nem borul máról-holnapra kalászbá. Ilyen a Kalangya élete is — medervájása lassú, iszaphordása gyenge — tizenkét hónapja: tizenkét nesztelen elsuhan hajó. Tünődve emlékezünk rájuk, de többé el nem felejthetjük s ha számonként szedegetjük elő, megelevenedik minden írás külön élete. Harci zaj ritkán veri fel sorainkat, inkább jótékony, tárgyilagos mérséklet fékez minden szót, minden gesztust.

Kicsiny hajlékunk szebbnek, időtállóbbnak terveztük, ám nem építhettünk tulmagasra, mert ehhez szegények voltunk, de széljárta, tágas egészséges tisztást kerestünk számára s tetőgerendáit kemény magyar-ákácokból válogattuk össze. Ha valamelyik testvérünk építő munkánkban segítségünkre jött, nem azt néztük, hogy melyik égtájról való s milyen viaskodásai vannak önmagával, hanem: hogy érti-e igazán munkáját és tiszteletben tartja-e egyszerű házuk néhány szokását. Ez volt minden kikötésünk s ha ilyennek mutatkozott, szeretettel fogadtuk magunk közé, de ha nem, megkértük, hogy nézzen másutt széjjel, hisz annyi hely van még tájunkon, ahol elkel a lelkes barát, a jószándéku testvér. (Sajnos, sokkal többen voltak ezek között olyanok, aki vak önimádatuknak maradtak barátai, mint az igazságnak s a magyar kisebbségi kultúrának.) — Bár kevesen voltunk, így kellett cselekednünk, ha lelkiismeretünk szerint akartunk élni. Pedig segítő társainknak keveset adtunk cserébe. Sokszor nem többet néhány köszönő jószónál. De üres házukban már csak ennyi akadt, mindenünket szétosztottuk. (Magunk is: idegen asztaloknál melegeedtünk s írásainkhoz magányos éjjeli óráinkat gyújtottuk meg pislogó gyertyának). Mégis hányan akadtak hátafontuli s idevaló testvéreink közül, akik nem zugolódtak, hogy

csak ennyi a fizetség, hanem tovább segítették építeni megkezdett falainkat. Akik a Kalangyát olvassák vagy végigböngészik tartalomjegyzékét, sokszor bukkannak neveikre. Mi ezuton mondunk nekik köszönetet, de nevüket nem írjuk ide, mert nem lenne sem nekik tetsző, sem izlésünkkel egyező. — Bizonyos, hogy folyóiratunk kiépítésében nagy részt vállaltak és erősen hozzájárultak ahhoz, hogy a jugoszláviai magyar irodalom létezése a köztudatban gyökeret verhetett. Ha ők nincsenek a hátunk mögött, irodalmunk magasabb színvonaláért talán sohasem szállhattunk volna igazán harcba. De jólesően támaszkodtunk rájuk akkor is, midőn legnehezebb napjainkat éltük. Mert tehetősebb magyarjainknak — nagyjátalánosságban — cseppet sem fájt a feje ifjú kultúránk sorsa miatt. A Szrpszka Matica példája, az egyszerű, szerb családok áldozatkészsége, a csehszlovákiai és romániai magyar mecénások szép gesztusa kevésbé csábította őket. Legvagyonosabb, tiszamenti, színmagyar földbirtokosainknak az volt a legfőbb gondjuk, hogy hány hold répára köthetnek szerződést a gyárakkal s hogyan csinálhatnak minél több pénzt. A birtok-megőrzés szintén politika, de ha csak zsu-gorgató céljai vannak, semmiképpen se kulturpolitika. Az ilyen életfelfogás teljesen szembenáll a magyar kisebbségi gondolattal, mely áldozatot is kíván. A vajdasági szerbség egy évszázadon át tudta, hogy mivel tartozik, ha nemzetiségét meg akarja őrizni. De tudta ezt a bácskai szlovák nép is, mintahogy ezen az uton haladva építi németiségünk is fennmaradását. Csak a jugoszláviai magyar földbirtokos osztály kilencven százaléka nem akar semmit sem tudni. Né-pünk magasabb kulturája egyáltalán nem érdekli. Az egyszerű vajda-sági német megbecsüléssel olvassa végig folyóiratuk minden egyes cik-két, pedig azok szakszerűségüknél fogva elmélyedést kívánnak, a bolsevik munkás nehéz vitákban veszi fel a versenyt, a mi függet-len úri osztályunk még mindig a háború előtt tart s nem akar rá-ébredni kisebbségi sorsára és kötelességeire. Számára teljesen ele-gendő, hogy magyarul beszél és jajveszékél. Ez az ő egész magyar-sága. A kultúra azonban, akár a rongyos koldus, hiába kopogtat a századközép sürgetésével az ajtaján. Csak álljon ott és fagyoskod-jék. Nem hiányzik, nincs szükség rá. A magyarnak az kell, ami könnyű, amit úgy szivhat el, mint a cigarettát, hogy Pató Pál uramhoz hasonlóan egykedvűen melázzák a dohányfüst után. Aki valamikor végigböngésszi kultúránk történetét, fejcsóválva olvassa majd, hogy mily példátlan szűkkeblőséggel tessékelték ki éppen a legtehetősebbek a gyűjtőperse'yes zarándokokat.

A Kalangya olvasóinak majdnem hetven százaléka: a kevésbé független, vékony pénzü értelmiségből toborzódik. Ennek az osz-tálynak nincs szüksége kifogásokra. Nem áll elő ily goromba hazug-sággal:

»Terrorral gyűjtenek előfizetőket«. Tudja: mi a kötelessége. Fennmaradásunkért ily föltételeket kellett zsebre vágunk. S mialatt a lelkiismeretlen közöny bozótját irtottuk, fel-fel-

bukva a rosszakarat gáncsaiban s türelmesen állva a gond sűrű jégverését, azon voltunk, hogy ujévi programmunkat valdra vált-suk. A Kalangyának magyar tető kell! Így alakultunk át magyar kisebbségi folyóirattá. Kisebbségi rovatunkban sűrűn jelentek meg ettől kezdve oly többségi vagy más kisebbségi kultúrvonatkozású cikkek, melyek szellemi életünk fejlődésére s faji öntudatunk megerősödésére serkentőleg hathattak. Nem tagadjuk, hogy a Szrpszka Matica nagyszerű eredményei lobogtak zászlókként utunkon, bár tudtuk, hogy mi azokat még távolról sem közelíthetjük meg, mivel anyagi erőforrásaink nincsenek.

De ezzel még korántsem merült ki a Kalangya ujesztendei tarisznyája. A jószándék sorában ott szerepelt az uralkodó többségi nemzet és a magyar kisebbség lelki közeledésének megteremtése. Tulajdonképpen nem új gondolat. Már többen dédelgették mások is: előttünk jártak. A »végtelen fal«: az örök ellentét problémája azonban továbbra is megmaradt. Kiálló szögleteiből csak keveset sikerült lehorzsolni. A Kalangya sok szeretettel itt is egyengetni akart. S néhány kocsi kővel, amennyi erejéből tellett, igyekezett az egymáshoz vezető utat meghosszabbítani és megjavítani. Nem esett neheze, mert felülemelkedett szellemiségénél fogva pillanatra sem keveredett bele az emberi indulatok zuzó és romboló zajlásába. Odaátrol: hasonló megértéssel találkoztunk Popovity Dáka szenátornak a Kalangya számára írt, szép májusi cikkében, melyre Várady Imre válaszolt a magyar nép gerinces egyenességével. Hisszük, hogy ezek nem maradnak pusztában kiálló szavak.

A Kalangya elmúlt esztendejének legnagyobb jelentőségű irodalmi eseménye: az »Ember és szerep« c. regény, melyet dr. Németh László, a mai Magyarország legsokoldalubb és legmegnemalkudóbb kritikusa engedett át a folyóiratnak. E művel, valamint Radó Imre önmagával viaskodó és leszámoló regényével a legközelebbi számok egyikében részletesen foglalkozunk.

A fent említett cikkeknek más hasznuk is volt. Szélesedett velük értelmiségünk láthatára, mert az uralkodó többség kultúrviszonyait kevesen ismerték. Ezt — amennyire erőnkől és tehetségünkől tellett — kiegészítettük néhány kiváló többségi költő és író kisebb művének lefordításával is.

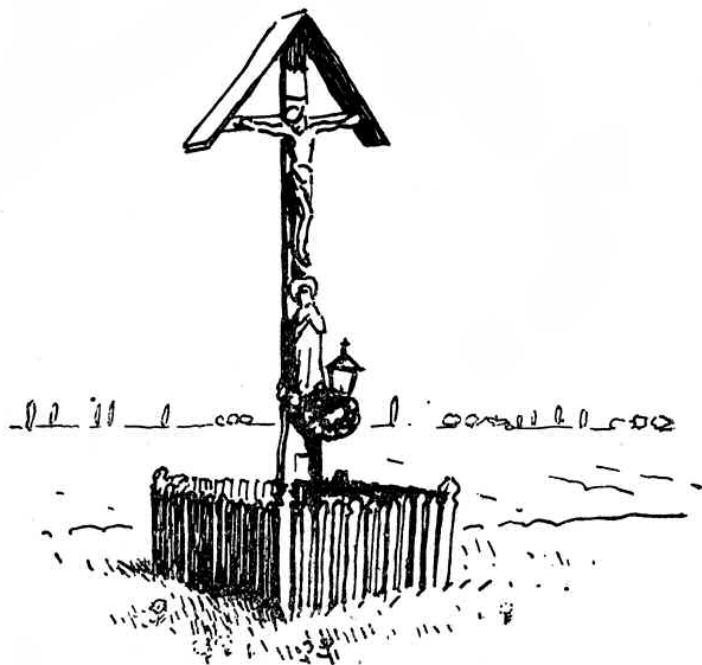
A Kalangya újabb írókat nem fedezett fel, bár a »Hid« körül csoportosult egyetemi ifjuság kecsegtet néhányval, ha nem is a szépirodalom terén.

A múlt évben tovább folytattuk harcunkat irodalmunk színvonaláért. Ez természetesen a kirostáltak új tömörülésére vezetett. Távol áll tőlünk, hogy tevékenységünket bíráljuk, mivel irodalmi törekvéseinket nem érintik.

Más elmondanivalónk nincs.

A Kalangya megvan, megmaradt — agyonhallgatni vagy észrevenni: többé nem lehet. Ha egyesek nem akarnak rólunk tudni, akkor is vagyunk, mert nyilvántart bennünket az olvasók vékony, de értékes rétege. S ez: elég nekünk. Érdemes arra, hogy tovább éljünk.

Szirmai Károly



Gombaszedő asszonyok

Asszonyssereg, kis karoskosarakkal
az erdőt bujja jámbor méla nyájként
s csöndes beszéd közt, hogy beljebb haladnak
a fák között, — utánuk nyul az árnyék.

A vénhedt tölgyek nagy, sötét-gerendás
mohós hodályként fogadják a nőket
a lombjuk alá, miként egy legendás,
ős zárda a csalódott szeretőket.

A lankadt csapat vérében zsi bongás
nem motoszkál már a vágy műszerére;
(cselédasszonyok!), ki béres, ki kondás
igában fáradt, csöndes felesége.

De mert asszonyok, hát az örök téma
ős vizei ott csobognak fölöttük,
ha zsellérházból szabadulva néha
kicsi nyájuk beszédes csend között ül.

A lombsátrakból mint csuklyás barátok
a sötét törzsek fülelnék a szóra
s egy korhadó bükk odvas száját tátott,
mintha a beszédhez hozzászólna.

De mit sejt abból korhadt bükkfa odva,
hogy mélyről fakadó asszonybeszédben
mily sötét sorsok folynak el csobogva;
s mily fájdalom zuboghat lenn a mélyben.

Panasz-beszéd: — gyerekről, anyaságról,
az emberről, ki szolga és igazott,
de vele együtt, kit a sorsa páhol —
hisz a panaszhoz elegendő pár szó.

De esteledik... És a szempillákon
mint barna fátyol ott borong az este
s míg hivatón tanya-mécs világol,
a lábuk alatt lopva fut a mesgye.

Fekete Lajos



Az isteni bitang*

Írta: Havas Károly

Messere Cellini levél jött Firezéből.

Benvenuto Cellini nem hallotta a kiabálást, pedig Mariuccia jótorku lány volt és a mester szívesen hallgatta a szavát. A sutto-gását, a kacagását még szívesebben mint a beszédét, mert a mester bővérű legény volt és a házában a szolgáló modell is volt, meg szerető. Mariuccia karcsú és mégis csinos testét mintázta a mult héten, amikor a ferrararai herceg nagy ezüst gyertyatartóját kellett volna öntenie. A lány formái, buja csipői, felfelé arányosan erősödő combjai izgatták. A ferrarai várhatott, ha nagyon sietős volt a gyertyatartó, megrendelhetette másnál. Ötvös volt elég, herceg is volt elég, de Cellini csak egy volt.

Amíg a lány a lépcsőn állva kiáltozott, épen ezt magyarázta Benvenuto vendégének. Sűrű, vörös-barna hajában idegesen turkált hosszú, vékony és mégis olyan erős ujjával. A vendég, csendes mosolyú papi ember csittitgatta.

— De mester, a pápával nem lehet ellenkezni.

Az ötvös orditozni kezdett. Hirtelen átmenet nélkül csapott a hangja, szinte enyelgő mókázásból dühös rikácsolásba.

— Őszentsége még tartozik kétszáz aranyommal. A pástorgyűrűje szebb mint amilyet a régi görögök tudtak csinálni. Tetszett neki? Hogyne, tetszett, de nem fizette meg. Bezzeg van pénze a többiek számára, dobálja az aranyat, a tányérnyalóknak, a hizelgőknek, de engem nem becsül.

Az udvari pap eddig türelmesen hallgatott. Valami kis szána-kozó mosolygás futott végig keskeny ajkán, aztán eltűnt. Csak a szemében bujkált még ez a mosolygás. Félig csodálat, félig lenézés. Végigsimított kövérkés fehér kezével Cellini ujjain, mintha csak valami drága, ritka hangszert simogatott volna.

— Mester vétkezik. Bántja, igazságtalanul bántja Őszentségét. A pápának sok, nagy gondja van. Nagy tervekkel küzködik és csupa kis ember van körülötte.

Cellini elsápadt. Olajosan barna bőre mintha halaványzöldre változott volna. Nagyon csendesen, mintha magában beszélt volna, mormolta maga elé:

— Én hát kis ember vagyok. Emberke? Senki. Koldus, akit

*) Mutatóul Havas Károly „Az isteni bitang” című Franklin Társulat budapesti irodalmi intézet kiadásában megjelenő regényéből.

előknek, meg visszahivnak. Csavargó, kockás, hamis játékos, hamis pénzverő, gyilkos.

— De a két fájdalmas sebre és Apollóra, mert most Apolló a legnagyobb, amióta a pápa megkerestette csodálatosan szép fejét, miért mond ilyeneket. Hiszen ezek régi dolgok és senki nem beszél róluk.

hallott, de nagyon vigyázott arra, hogy az arca ne áruljon el semmit. Most csak a szolgáló volt, a cseléd.

Mariuccia már ott állott Benvenuto háta mögött. Minden szót

— Nagy jó uram, lenn vár a firenzei tanácsjegyző úr szolgálja. Most érkezett a firenzei partra és levelet hozott Monna Cillától.

Benvenuto dühösen perdült feléje.

— Mit fecsegsz itt, te albanói tehén, te uccáról felszedett rongy? Miért mesélsz erről a levélről.

A pap mosolygott. Eleget hallott a szép Mariucciáról, aki miatt két hónappal ezelőtt Cellini megkéselte a spanyol biboros kamarását. Tudta, hogy a gorombáskodás csak mókázás, komédia, amelyet előtte játszott az ötvös. El szeretett volna már menni, unta azt a hosszadalmas házsártoskodó játékot, de a pápa parancsa szigorú volt. El kellett intéznie a gyűrű ügyét. A császár gyűrűjéről volt szó. Húsvétra meg kellett kapnia a császárnak a gyűrűt. Most már karácsony volt és még a rajza sem készült el.

Mosolygott, ezzel az emberrel csak mosolyogva lehetett beszélni.

— Monna Cilla a nővére, mester. Mindannyian tudjuk mennyire szereti a családját. A pápa a multkor is azt mondotta, no ne haragudjon, hát bizony azt mondta, hogy ez a Cellini nagy bitang, de nagy művész és a legjobb fiú, testvér, minden nagy művész között. Öszentsége is szereti a családját.

Cellini vállat vont, de a homloka kissé elpirosodott. Mohó szomjúsággal itta a dicsérő szavakat. A pap elnézett az ablak felé.

— Hozassa fel már azt a levelet. Ezért a késedelemért, tudom, nem fog haragudni Öszentsége.

Cellini lopva végigsímitott a lány kerek vállán.

— Eredj, lelkem, Mariuccia. Hozd fel a levelet. Annak az embernek meg adass egy pohár bort, meg néhány soldót. De siess már, ne tátsd itt a szádat.

A lány elfutott, ahogy a lépcső felé ugrott, felcsapott a szoknyája és kivillagott ingerlő, karcsú lábszára. Cellini utána nézett. Egészen elfeledkezett a vendégéről.

— Egyszer meg kell csinálnom ezt a mozdulatot. Egy Dianát, ugrik az erdőben, szép lesz, utána fut a kutyája. A válláról lelóg az ujj, a ruháján az öv tele lesz diszitással. Az övre rálehetne vézni Akteon kalandját.

A pap köhécselt. Finomizlésű ember volt. Szebb gyűjteménye volt mint sok biborosnak. A francia király egy apátságot kínált ne-

ki egy régi vésett kőért és nem adta oda. Már elég rég bosszantotta az ötvös, most valahogyan fizetni akart a sok bosszúságért.

— Mester, a szobrászok azt mondják, hogy tulságosan sokat pepecsel.

Cellini most nem törődött Mariucciával, aki már megjött a levéllel. Kikapta az írást a kezéből és egyetlen mozdulattal kiparancsolta a szobából. Olyan halkán, udvariasan beszélt, mintha a hangjától félne.

— Tisztelendő uram, én tehát pepecselek. Belemászom az apró részletekbe. Nem tudok nagy dolgokat látni. Belefutok a részletekbe. Ugyebár így gondolta, tisztelendő uram?

A pap nem hátrált meg. Most már keményen beszélt az ötvössel.

— Ismerem a régiek művészetét. Tegnap kaptam egy görögötől egy kis szobrot. Csupa harmónia. Egyszerűség. Él és azért él, mert nincs benne semmi cifraság. Ilyet csináljon, mester.

Cellini felnevetett. Odament a fali szekrényhez, nagy bőrzacskót húzott ki belőle. A tartalmát kiöntötte az asztalra, a levéllel söpörte az egészet egy csomóba. Türelmetlenül intett vendégének, hogy lépjen közelebb.

— Lásza, ezt mind a régiek csinálták. Ezt a csöpp követ Athenában vésték. Athene baglyát, nézze csak, minden finom tollát, okos szemét. Ezt a gyűrűt már nehezkébb római kéz véste. Ez egy császár feje. Hallja a koszorú leveleinek gyengédségét, a hajfürtök ziháltságában a báj? Ezt csinálták a régiek. Ma nem tudja őket senki utánozni. Én se.

A pap, aki szerető gyengédséggel simogatta végig vágyó szemének nézésével az ezeréves csodákat, ránézett.

Cellini megveregette a vállát. Egyikük sem vette észre, hogy ez a mozdulat illetlenség volt. A pápa bizalmas kamarása úgy érezte, hogy soha még ilyen nagyúr nem beszélt vele, mint most.

— Én se tudom a régieket utánozni. Mert én nem utánozom őket, nem utánzok senkit.

Kinyult a sziporkázó kincsek fölött. Mintha felmagasodott volna. A szemében valami lobogó tűz égett és a hangja sutgó lett.

— Isten van bennem, amikor meglátom a kicsiségben a szépet. Isten a legkisebbet is tökéletesnek, szépek teremtette. A vakok, akiknek Isten nem adott látást, csak a nagy foltokat, a nagy darabokat nézik. Nagy kezük van, vaskos ujjai vannak. Csonkák. Heréltek, nem is férfiak. Ezért nem tudnak tökéleteset teremteni. Ezért dolgoznak nagy csomókkal, ezért találták ki a nagy vonalakat. Félnék a mozgástól, mert a lelkük nem mozog. Turják. Tanulják a művészetet.

A pap nem mert szólni. Selyem keztyűjével babrált, a szeme még rajta volt a régi kincseken. Cellini megint végigsöpört a levéllel az asztalon. Egy gyűrű elgurult a csomóból. Felvette, megsimogatta, vékony ujjai mintha csókolták volna a vésett követ.

— Léda a hattyuval, görög munka. Nézze a combok szerelmes játékát. Az isteni állat nyakán az erőt, csőre hogy tapogatózik a keblek finom hajlása felé. Milyen csöpp hely, mily kicsi tér és a kisínyiségben mennyi szépség.

A szemeiben gonosz mosolygás fénye suhant el.

— A pápa kétszáz aranyommal tartozik. Ez a kő kétszer annyit ér. Felajánlom tisztelendőségednek. Nos, Messer Ambrogio Öszentsége küldte hozzám. Illik, hogy a követnek ajándékot adjak. Olyan ajándékot, amely méltó hozzám.

Messer Ambrogio megreszketett a vágytól. A gyűjtő lelkenedző mohósága szinte fojtogatta. Ököbe kellett szorítania a kezét, hogy ne kapjon a gyűrű után, amelyet Cellini gyerekesen ingerkedve nyújtott felé. Fojtott hangon tudott csak beszélni.

— Nem fogadhatom el, Öszentsége nagyon megharagudna.

Cellini gunyosan biccentett. Megint kedve támadt ingerkedni a pápával. Szép játék volt ez. Szép, veszedelmes játék. Ujjat huzni azazal, akitől a fejedelmek rettegetek, aki a legnagyobb volt az emberek között. Az isteni Leonardo csak elkerülte, az utolérhetetlen Michelangelo csak harcolt vele, de ő, az ötvös, a mesterember, a tarka kövek és a véres kalandok bolondja, játszott vele.

— Nos, messere Ambrogio, alkut ajánlok. Becsületes egyességet. Mi, firenzeiek, szeretünk egyezkedni. Néha, egy jó kardcsapás, néha egy jó egyesség.

A pap homlokán összefutottak a ráncok. Már rendre kellett inteni ezt az őrzőgőt.

— Mester ne feledje el, hogy Öszentsége már néhány jó kardcsapást törölt ki emlékezetéből.

Cellini kényeskedően himbálta a derekát. Szerette ezt a mozdulatot, a zsoldosok, a kard emberei büszkélkedtek így erős, kegyetlen férfiasságukkal.

— Hát jó, hagyjuk a kardot, pedig az is szép. Szép no. Dehát ez a szépség nem mindenkinek a szívét fogja, maradjunk csak a Lédánál. Ez az öné, messer Ambrogio. Megsért, ha visszautasít és akkor nincs egyesség.

— Dehát kivel akar egyezkedni?

— Öszentségével. Megcsinálom a császár gyűrűjét, de csak akkor, ha a kápolna egyik nagy szobrát is én csinálom.

A pap vitatkozni akart még, de Cellini a kezébe nyomta a gyűrűt és gyengéd erőszakkal levezette a lépcsőn. Azután lassan visszament az asztalhoz, a kincseihez. A bőrzacsót megint elzárta. Elkedvetlenedett. Már sajnálta a gyűrűt, olyan szép volt Léda...

Aztán elolvasta Monna Cilla levelét. Pénzt kért, megint pénzt. Nagyon sóhajtott, azután gondolkodni kezdett, hogy miként küldhetné el leggyorsabban a pénzt.

A harangok újra zúgni kezdtek és Benvenuto imádkozott. Forrón, könnyesen törtek elő lelkéből az istenkereső ima szavai.



KISEBBSÉGI ÉRTÉKEINK

Farkas Béla

Töröld le homlokodról a gondot és a verejtéket. Parancsolj megálljt hajszádnak, add fel küzdelmedet. Dobd el a komolyság álarcát, szakítsd le magadról szokásaid kényszerzubbonyát. Ne higgy a valóság csalóka építményének, törd szét logikád korlátait.

Jöjj szebb világba, csak néhány percre: a meleg hangulatok, a képzelet színes országába. A mesék, a finom sejtések, a megérzések birodalmába. A te világodból mit se hozz magaddal, csak tiszta szívedet, csupasz lelkeségedet és a benned rejtőző gyermeki bámulásod.

Jöjj, Farkas Béla vezet. Kréta a kezében, érzés a szívében, színek a lelkében. Meséit vásznon és kartonon mondja el és elvarázsol oda, ahol a miért-re nem merttel felelni, ahol a bánat is szép, az öröm nem muló és minden úgy van jól, ahogy van. Ahol muzsikál a hulló falevél és a fák sejtelmes susogása boldog álomba ringat.



Őszi dombról ereszkedik alá a görnyedthátú lovas. Alakját a pára fátyla takarja, utját köd lepi. Szürke felhők gomolya kíséri lovának nehezült lépteit. Egyetlen fa, szélről tépázottan himbálja ágait. Nincs a képre több felírva és mégis látod, hogy a bánat emészteti a lovas szívét. Szépséges asszonyát nem érte el, örökre bucsut mondott és nekiindult a széles nagyvilágnak, az örök hontalanságnak. A zörrenő haraszt nem vigasztalja, varju se károgha. De majd, amikor hetedhét országon átbandukol, megtalálja igaz szerelmét, szívbéli nagy fájdalmának szépséges bérét.



Éjszaka van — talán a régi Budán — ott a park szélén. Dülledő petróleumlámpa világa kísérteties fényt szór a szélkuszálta kerítésre, a bokorra és a magányos nyárfára. Milyen kevés ez és mégis mennyit mond, amikor Farkas Béla adja elő. A bokor mögül — véled — most lép ki a remegő szerelmes pár. Halkan, félve taposásák az avart, titkuk az éjszakáé, minden csókjuk imádság és a fiatalok forró vérét kergeti arcukba. Sejtelmes pillanat, egyetlen örök igazság... És mindezt nem látod, de érzed.



Hosszú gyalogút vezet a barnára dermedt dombon át. Néhány fiatal, csupaszra cibált nyárfa mered az égnek. A sötét mennybolton néhány fehér futófelhő és semmi más. Mégsem lehet betelni nézésével. Keresni, kutatni kell, miért van e tárgyában kevésnek látszó képnek annyi értelme. Miért érezni, hogy a vándor most ballagott végig az uton és miért szül a kép ezernyi mesét bennünk?



Farkas Béla művészi ereje képzeletünk felébresztésében rejlik. Nem kell műértőnek, sem dús fantáziájúnak lenni, hogy mindent kívátsa belőlünk, amit tényleg nem mond el, csak sejtetni enged képein. Lelkünkben rezonanciát keltő képessége csodálatosan fejlett. Eszköze a reális világ formáinak és színeinek sejtelmes fel fogása. Nem valóságfestő, habár onnan indul ki. Többet ad magából, mint a természetből. Lényege a mesemondás, a mese ábrázolása nélkül. Főleg színes krétával dolgozik, ami a legalkalmasabb finom hangulatok, sejtések megrögzítésére. A pasztellfestés technikája segíti lelki kvalitásainak kifejezésében és a természet érdekességének eltüntetésében.

Tárgyainak két főeleme: az ég és a fák. Előttem van egy kép, amin csak a táj hullámos dombjainak konturjai látszanak elveszően és felettük a végtelen égbolt nagy felhőszimfóniája. Itt a felhő fantasztikus szín- és formajátéka mondatja a nézővel a mesét. Felszínre hozza rejtett szépségeinket, felébreszti eltemetett vágyainkat.

Fák. Hajlongó, suttogó, muzsikáló szincodák. Enyhe sárgától rózsavörösrbe futó skálák, zöldből lilába boruló változatok.

Farkas Béla festészete a mai törekvésekkel ellentétben áll. Korunk jelszava a valóság. A naturalistáktól a kubistákig minden modern festészeti irány a tények elmondását, a természet minél hivebb megrögzítését tűzte feladatául. Ezeknek a törekvéseknek helyességét, eddigi teljesítményük nagy jelentőségét ma már nem vitatják. De vajjon a képzeletünk tarkabarka játéka nem tartozik-e a valóságok közzé? Vajjon a valóságfestő dolgozhatna-e képzelete teljes kikapcsolásával? És minden bölcséleti okoskodás nélkül: van-e valóság képzelet nélkül? Látható-e több a valóság világában, mint amihez a képzelet hozzásegít?

Küzdelmes életünk ma tulontul sok valóságot dermeszt belénk, milyen áldás ilyenkor akárcsak percekre is, abba a világba menekülni, ahová Farkas Béla képei ringatnak bennünket. Ő a mesemondás mestere. Mint festőművésznek kiváló tulajdonsága képeinek egységes felépítése, a színek tökéletes hangszerezése. Színérzéke sohasem téved. Képeinek hangulata, képzeletkeltő varázsát épen színképzésével éri el. Egyik szín a másiktól bontakozik ki és a hideg szürkének is sok változatát tudja megszólaltatni.

Farkas Bélának közvetlenül a természetben megfestett tájké-

pei is vannak. Ezeknél sem tagadja meg magát és álomképeinek modora ezekből is erősen kiütözik. És itt eszünkbe ötlik az a kérdés, vajjon nem merül-e el festészete abba a veszélyes modorosságba, amit a francia manirizmusnak nevez. Nem süllyed-e majd művészte a kézügyesség sekélyes színvonalára? Kétségtelen, hogy a természet megfigyelése képzeletünk nélkül szegényes, de fantáziánk a természet örökösén megújuló ihlete nélkül még szegényesebbé válik!

Farkas Bélát, művészi mesemondónkat a valóság egyelőre más-kép bünteti. Képességeit kihasználatlanul hagyja és az anyagiakkal küzdők legszomorubb életét juttatja osztályrészül. Igazi hivatása az illusztrálás, a színpadi dekorálás volna. De nekünk nincs a londoni Harrap céghez még csak hasonló vállalkozásunk sem. Itt sem Faustot, sem Parsifalt, sem pedig Omar Khajjam Rubajatot nem kell más formanyelvre átültetni. Farkas Béla képein erősen fejlett dekoratív elemek arra is utalnak, hogy a modern művészi színpadi díszletek alkotására predesztinált. De mit várhat ő itt nálunk ezen a téren?

Amikor Farkas Béla képeit nézem, és meséinek világából az ő való életére gondolok, Ady verse jut eszembe:

»De ha a piszkos, gatyás, bamba
Társakra s a csordára nézett
Eltemette rögtön a nótát:
Káromkodott vagy fütyörészett.«

Kende Ferenc



Születésnap

Kint hosszan szólt a csengő. Pirkó felébredt. Egy darabig még csukott szemmel feküdt. Az éles hang összefüggés nélkül tovább szólt benne. Lassankint kibontakozott álmából és magára eszmélt: Én, én vagyok. A szobám. A hajam. Az arcomba lóg. Tegnap mostam.

És hirtelen minden átmenet nélkül: A születésnapom!

Pirkót kellemes öröm járta át. A születésnap kicsi kora óta azt jelentette számára: Karácsony, ünnep.

Ünnepelni nem mindenki tud. Ahhoz külön tehetség kell. Az ember a legelső, tehát igazi születésnapjára kapja ajándékba az élettől, mint a zenei hallást, a butaságot, meg a többi képességet, amiket a Nagy Ajándékozó szór a bölcsőjébe.

Az ilyen ember kiválaszt a sok közül egy napot. Ezen a napon kikapcsol mindent, ami csunya vagy bántó. Felékesíti fantáziája minden kincsével, körülveszi a titokzatosság varázsaival, elárasztja szépséggel és örömmel, amit tudatosan kuporgatott össze és hónapokon át, visezautasítva a hétköznapiak elviselhető félóráit, vagy inkább kivonva belőlük minden lehetséges jót és halomba rakva, összegyűjti az ünnep számára.

A végén már maga is hiszi, hogy az egész másforma nap mint a többi és elfelejti, hogy ő tette mássá.

Bizonyára okosabbak, akiknek minden nap egyforma és a kínálkozó apró örömöket nem gyűjtik össze, hanem ötletszerűen élik. Akik akkor isznak, amikor éppen megszomjaznak és felveszik az új ruhát ha elkészül, nem őrizgetik »akkorra«.

Akik nem ismernek időszarkakat. Akiknek az ős nem fáj, mert észre sem vették, hogy nyár volt. Akiknek nincsenek évfordulóik és ennél fogva nincsenek összehasonlításaik. Akiknek egyes napok nem mementók. Akik nem ismernek az életükben határköveket és nem érzik, hogy öregszenek, mert nem tudták, hogy fiatalok voltak.

Azok az okosak, akik nem ismernek ünnepet és nem ismerik az ünnep más napját sem... Hanem azért nagy költő volt, aki a karácsonyt kigondolta!

Pirkó tudott ünnepelni. Mint egész kislány, hetekkel előre gyűjtötte az örömöket, az ünnep színházi diszleteit, hetekkel előre csillogott a szeme és fantáziájának egén hajszababák villóztak.

A születésnap igazi ünnep volt. Pirkó ilyenkor már reggel ünnepruhát öltött, legcsipkésebb, rózsaszinszalagokkal átfűzött batiztköténykéjét vette fel, hajába is pillangós csokor került. Tanulni, zongorázni, ahogy is lehetett ilyen szent napon! Az ember csak láb-

ujjhegyen járt és a csodavárás izgatott hangulatában figyelt minden csengetésre.

A kert is szebb volt mint máskor. A kislány tiszteletére minden oldalon új bimbók fakadtak virággá, ismeretlen pillangók jöttek látogatóba és a foxi, nyakán vadonatúj világoskék mászlival, patyolat-fehérré fűrösztve, ugrált fel a kislányra, gratuláló csaholással.

A csengő pedig szólt, szólt és mire este lett, Pirkó büszke örmel rendezte el a születésnap asztalt. Középen volt a habostorta. Körülötte néhány — jaj, de kevés — karácsonyfagyertyácska árulkodta, hogy hanyadik születésnapját ünnepli. A torta körül a parádés ajándékok: arany karperec, nagybaba, aranyos kötésű meseskönyv. Oldalt szerényebben a praktikus ajándékok: fehérnemű, kötény, cipő. Leghátról a falat díszítették a szegényes virágküldemények, kis barátnők, házicselédség szerény üdvözlései.

Multak az évek és szaporodtak a gyertyák a születésnap tortája körül. Pirkó egy kis szomorúsággal, de sokkal nagyobb büszkeséggel állapította meg: Ma tizenhat gyertya lesz. Most igazán nem kislány többé!

Vajjon ki csengetett az előbb? Biztosan tudja, hogy félálomban hallotta.

Meg kellene kérdezni. És azt is, hogy milyen idő van.

Pirkó a csengő után nyult, de meggondolta. Olyan szép volt így feküdni és arra gondolni, hogy az ember tizenhatéves és születésnapja van.

Vajjon milyen ajándékokat kap? Anyuska biztosan megveszi azt a táskát, amit a múltkor együtt néztek a kirakatban. Apa? Apa szeret ékszer tenni.

Pirkó megpróbálta elgondolni, mit kap apától, Malvin nénitől, a doktorbácsitól, a lányoktól. De legbelül valami izgatottan és türelmetlenül kérdezte: Ő? Ő? Gondol-e rá, milyen nap van ma? Ir-e? Jaj, csak írjon! Csak írjon! Egy kis levelezőlap, amin csupán annyi áll: augusztus 27. Kezeit csókolja Pista.

Pirkó láttatlanba felajánlta áldozatul az egész születésnapot, tortától, gyertyától, zsurostól, ajándékoktól, egy ilyen levelezőlapért.

Vajjon itt lehet már a posta? Hány óra? Pirkó felkönyökölt.

— Ő, már megint elfelejtettem idekészíteni az órát az éjjeli-székrenyre! Hát ez mi? — Az éjjeli székrenyen arany karkötőóra fektet. — Ez apuka! — ujjongott Pirkó. De még csak meg sem nézte jobban, csak az érdekelte, mennyit mutat.

Félkilenc. Pirkó csengetett. Gépiesen füléhez tartotta az órát és közben érezte, hogy ketyegésével együtt dobog a szíve: Irt? — Nem irt? Irt? — Nem irt?

Az ajtó nyílik. A félhomályban Pirkó látja, hogy a szobalány nagy dobozt hoz be. Ki küldhette?

— Isten éltesse a kisasszonyt!

— Köszönöm Erzsi. A postás itt volt már?

— Itt. Csak ezt hozta.

Erzsi kinyitja az ablaktáblát és odaviszi az ágyhoz a dobozt.

— Ez póstán? — csodálkozik Pirkó.

De abban a pillanatban megismeri a vesszőből font dobozt — a jellegzetes virágszállító dobozt és lángba borul az arca.

Türelmetlen izgalommal nyitja a csomagot Pirkó. Mire Erzszi odaér az ollóval, már félig feltépte a doboz tetejét. Most még a papírt: La France rózsák! Rózsaszínű rózsák, harmatosak, illatosak, nem csokorba kötve, hanem lazán egymás mellett, ahogy Pirkó szereti. Sok, sok, talán száz szál is.

Pirkó föléjük hajol, nézi, szivja, legszívesebben beletemetkezne.

Most ünnep csak igazán a születésnap. Soha eddig nem volt. Most tudja csak Pirkó, hogy eddig nem volt. Most tudja, hogy így is lehet örülni! Hogy ilyen boldog is lehet az ember!

Süt a nap, benevet a szobába. Pirkó visszanevet. Valami nevet benne. Ugy érzi, hullámosan kacag valahol a mellében, a boldogság. Nem mulik ez az érzés, egész nap megmarad.

Anyuska jön be édes csókkal, és a megcsodált táskával. A varrónő jön az új ruhával, az is elkészült mára. Gyorsan öltözik Pirkó. Iluska még a fürdőszobában találja, a gratulációs bonbonokkal.

Jönnek a lányok. Aztán a rokonok. A fiuk virágot küldtek. A születésnap asztalon szaporodnak az ajándékok. A csokrok számára nincs már elég váza. Középen a nagyváradi rózsák, a száz szál La France, a nagy Zsolnayban.

Délben távoznak a gratulánsok. Ebéd után Pirkó is öltözik, be kell még szerezni egyetmást a délutáni uzsonnához.

Az új ruhában van, új táskával a kezében, a karkötőóra a karján, a keblén egy rózsaszínű rózsza. Táncos a járása, csillogó a szeme. Kiabál belőle a büszke öröm: Ide nézzetek! Tizenhat éves vagyok és engem szeretnek!

Margit az ablakon könyököl. Pirkó felnevet hozzá: Ide nézz! — És mutatja a karkötőóráját.

— Jaj, mutasd! — Margit majd kiesik az ablakon. — De hiszen a ruhád is új! Fordulj!

— A táskám is! — dicsekszik Pirkó. — De nem foroghatok itt az uccán.

— Gyere be kicsit — hívja Margit — szeretném anyusnak megmutatni az órádat.

Pirkó olyan, kissé szögletes, mozdulattal emeli szeméhez az új karkötőórát, mint kezdő dohányos a cigarettát.

— Tíz percre — jelenti ki, miután konzultálta a kis órát.

A táncos lábak kettésével veszik a lépcsőket. Pirkó már a hallban áll és Margiték forgatják, dicsérik, csodálják a kincseit.

A hallból nyílik Margit szobája. Új fehér függöny látszik a félig nyitott ajtón át. Pirkó meglátja.

— Ezt mikor kaptad? — már bent is áll a lányszobában. Fehér függöny, fehér butor, fehér fal, az asztalon nagy fehér váza, benne rózsák. Nincsenek csokorba kötve, hanem lazán, ahogy Pirkó szereti. Hosszuszáru, harmatos rózsák, sok, sok, talán száz szál is. Harmatos, illatos, piros rózsák.

Pirkónak gyökeret ver a lába. Valami mintha megmerevedne benne. Az öröm, ami a mellében hullámozott.

Margit követi a tekintetét és gyengéden megsimogatja a rózsákat: Ugye gyönyörűek? Ma reggel érkeztek póstán. — És kis szünet után hozzátesszi: Pistától.

— Gyönyörűek — ismétli Pirkó. — Mért? — kérdi aztán. És úgy érzi, mintha nem ő beszélne itt, hanem másvalaki szólna helyette. — Mért, mi van ma?

— Semmi, Pista szokott nekem olykor virágot küldeni, minden alkalom nélkül is.

— Gyönyörűek — mondja megint Pirkó.

Szerencsére letelik a tíz perc, elmehet.

Aztán Pirkó otthon van megint és ott áll a rózsaszínű rózsák előtt. Az arcán nagy könnyek futnak végig. Úgy érzi, ellopták a születésnapját, ellopták a tizenhat évét. Nagyon öregnek és kiábrándultnak érzi magát.

A csengő szól. Vendégek jönnek. Ma zsur van Pirkóéknál.

És Pirkó ezen a napon megtanult befelé sirni.. Valóban, nem gyerek többé. Elkezdti élni a maga asszonyi sorsát. Szendvicset kinnál, táncol, nevet és valahol legbelül homályosan tudja, hogy ezt meg kell tanulni. Hogy mostantól fogva olyan szomorúságok várnak rá, melyeknél nem lehet többé a díványra borulni és jól kibőgni magát, mint eddig, ha valami bánata volt.

És miközben játékosan tépdesi a rózsaszínű rózsza szirmait, valami sejtelve támad arról, hogy mi az hazudni, mi az kívül nevetni és belül sirni, alakoskodni, csalni: Hogy mi az asszonynak lenni...

Lucia



A parasztzene hatása az újabb műzenére

A XX. század eleje fordulópont az újabb zene történetében.

Az utóromantika túlzásai kezdenek túrhathatatlanná válni; egyes zeneszerzők kezdik érezni: ezen az úton nem lehet tovább menni; itt nincs más megoldás, mint a teljes szembefordulás a XIX. századdal.

Megbecsülhetetlen ösztökélő erőt és segítséget nyújtott ehhez a szembeforduláshoz, — vagy mondjuk így: »megújodáshoz«, — az addig szinte teljesen ismeretlen parasztzene, illetve annak az a bizonyos része, amit szűkebb értelemben vett parasztzenenek nevezünk.

Ez a parasztzene formailag a lehető legtökéletesebb és legváltozatosabb. Kifejező ereje bámulatosan nagy, emellett teljesen mentes minden érzelgősségtől, minden fölösleges cikornyától; néha a primitivségig egyszerű, de sohasem együgyű. El sem képzelhetünk alkalmasabb kiinduló pontot egy zenei reneszánszhoz; nem is lehet nagyszerűbb tanítómestere egy zeneszerzőnek, mint a parasztzene nek ez a fajtája.

Mi a parasztzene intenzív hatásának egyik föltétele? Az, hogy a zeneszerző az ő országának parasztzenejét olyan alaposan megismerje, akár csak a saját anyanyelvét.

A magyar zeneszerzők, — hogy ezt megtehessék, — maguk mentek gyűjtőútra. Az orosz Sztravinszky, a spanyol de Falla lehet, hogy nem gyűjtöttek rendszeresen, talán nagyjából mások gyűjtéséből ismerték meg az őket érdeklő anyagot, de valószínűnek látszik, hogy nemcsak könyvből és múzeumban ismerték meg országuk parasztzenejét, hanem hogy az élő zenét is tanulmányozták.

Az én véleményem egyébként az, hogy akkor lehet csak igazán intenzív a parasztzene hatása valakire, ha az illető a parasztzene ott, a helyszínen, a paraszttal közösségben átélhette. Más szóval: szerintem nem elegendő, ha csak múzeumokban elraktározott parasztzenevel foglalkozunk. Mert a lényeges az, hogy a parasztzene nek szavakkal le sem írható benső karakterét vigyük át a műzenénkbe, hogy átömlésszük belé a paraszti muzsikálás levegőjét. Nem elegendő csupán parasztnemotívumok, vagy ilyen motívumtárazatok beléoltása a műzenébe: ilyesmi csak külsőséges felcífrázáshoz vezetne.

Hús-huszonöt évvel ezelőtt gyakran csodálkoztak jóakaróink: hogyan lehet az, hogy képzett, sőt pódiumra is kiálló muzsikuskok olyan, — amint ők gondolták, — »alacsonyrendű« feladatra vállalkozzanak, mint amilyen a falusi zene helyszíni tanulmányozása és

gyűjtése. Milyen kár, mondták, hogy ezt a munkát nem végzi el helyettünk más, például olyasvalaki, aki egyéb zenei feladatokra úgysem alkalmas. Sokan valósággal bolond ember rögeszméjének tekintették kitartó szívósságunkat.

Ezek, szegények, nem is sejtették, milyen nagyon sokat jelentett számukra éppen az, hogy saját magunk mehettünk falura, hogy ott mi magunk átélhettük ezt a számunkra irányt mutató zenét.

Az a kérdés már most, hogy miként nyilvánulhat meg parasztléne hatása a magasabb műzenében?

I.

Először is úgy, hogy a parasztdallamot minden változtatás nélkül, vagy csak alig variálva, kísérettel látjuk el, esetleg még elő-és utójáték közé foglaljuk. Az ilyen dolgozatok némi analógiát mutatnak Bach korálfeldolgozásaival.

Az ilyen népdalfeldolgozásoknak kétféle, egymásba határvonal nélkül átmenő típusát figyelhetjük meg.

Az egyiknél a kíséret és az elő-, utó, vagy közjáték másodrangú dolog nem más, mint keret, amibe a fődolgot: a parasztdallamot beillesztjük, mint a drágakövet a foglalatába.

A másikinál éppen fordítva: a parasztdallam csupán a mottó szerepét játssza és fődolog az, ami köréje és alája helyeződik. A kétféle típust számtalan átmeneti fok köti össze; néha nem is lehet eldönteni, melyik elem uralkodó a feldolgozásban. Az azonban mindenkor nagyon fontos, hogy az a zenei köntös, amelybe a dallamot öltöztetjük, a dallam karakteréből, a dallamban nyíltan, vagy burkoltan mutatkozó zenei sajátosságokból legyen levezethető, illetve, hogy a dallam és minden hozzáadás elválaszthatatlan egység benyomását keltse.

Itt kell, mintegy zárójelben, említést tennem arról a sajátos balhitről, ami főképpen harminc-negyven évvel ezelőtt annyira el volt terjedve. Akkor a komoly iskolázottságú muzsikuskok legnagyobb része azt hitte, hogy a népi dallamok csupán egészen egyszerű harmóniákat tűrnek meg. Még nagyobb baj, hogy »egyszerű harmónia«-kon ezek az emberek a tonika, domináns, esetleg aldomináns harmangzatok váltakozását értették.

Ennek a furcsa felfogásnak létrejöttét talán így magyarázhatjuk. Vajjon milyen népdalokat ismerhettek akkoriban ezek a tanult muzsikuskok? Aligha másokat, mint újabb német, vagy ezekhez hasonló, egyéb, nyugati népdalokat, illetve: népies műdalokat, esetleg hazai műdalokat is. Már pedig ezeknek melodikája szinte állandóan a tonika és domináns harmas hangzatra utal, mert a dallam főhangjai rendszerint nem egyebek, mint ezeknek az akkordoknak a felbontása. Legyen elég két nagyon jellemző és egyuttal közismert példára hivatkozni: az »O, du lieber Augustin« és a »Kutya, kutya tarka« kezdetű dalra.

Világos, hogy ezek és hasonló szabású, más dallamok nehezen tűnnek meg szokatlanabb akkordokból álló harmonizálást. Azonban a fent említett kaptafa-muzsikuskok az Oduliberaugusztinhoz illő teóriát egyszerűen rá akarták húzni pl. a magyar pentaton skálájú dallamokra is. Már pedig ezekben nyoma sincs az úgynevezett »tökéletes zárlat«-ra való utalásnak!

Bármilyen furcsán hangzik is, mégsem riadok vissza annak hangoztatásától, hogy: minél primitívebb egy dallam, annál különösebb harmonizálást, illetve kíséretet kaphat. Vegyünk például olyan dallamot, amely csupán két szomszédos fokon mozog (ilyen sok van az arab parasztzeneben). Nyilvánvaló, hogy ez a két hangfok sokkal csekélyebb megkötöttséget jelent a kíséret kitalálásánál, mintha teszem azt, négy vagy még több hangfokon mozogna a dallam.

Továbbá: a primitív dallamokban nincs semmi utalás hármas-hangzatok stereotip összekapcsolására. Ez a negatívum nem jelent mást, mint bizonyos korlátok hiányát. A korlátok hiánya pedig nagyobb szabadságot nyújt annak, aki tud élni a szabadsággal. Ezeknek a korlátoknak a hiánya engedi meg, hogy a dallamokat a legkülönbözőbb módon világítsuk meg, a legkülönbözőbb irányban lévő hangnemek akkordjaival. Szinte azt merném állítani, hogy az úgynevezett polytonalitásnak jelentkezése a magyar zenében és Sztravinszky zenéjében részben ezzel a lehetőséggel magyarázható.

De más lehetőségeket is rejtett a keleteurópai parasztzene: sajátos melodikai fordulatai új harmóniai elgondolásokhoz vezettek. Például a szeptimának konszonánssá való előlépése nálunk egyenesen arra vezethető vissza, hogy pentaton-melodikájú népi dalmainkban a szeptima, mint a terccel és kvinttel egyenrangú hangköz jelentkezik. (Például a »Megöltek egy legényt hatvan forintjáért« szöveggel jól ismert dallamban az »A Dunába« szavakra jutó négy hang legmagasabbja: ilyen szeptima.)

Mi sem természetesebb annál, hogy amit annyiszor hallottunk egyenrangúnak az egymásutánban, azt az egyidejűségben is megpróbáltuk egyenrangúnak éreztetni. Vagyis ezt a négy hangot összefoglaltuk és egyidejűen szólaltattuk meg olyan beállításban, hogy egyikőjüknél se érezzük a feloldás szükségességét, másszóval: ezt a négy hangot konszonáns akkordá foglaltuk egybe.

Régi dallamaink sajátos kvartlépéshalmazai adtak iniciatívát kvartakkordok megformálásához: a horizontális egymásutánt itt ugyancsak vertikális egyidejűségbe vetítettük.

II.

A parasztzene hatásának másfajta megnyilvánulási módja ez: a zeneszerző nem használ fel valódi parasztdallamot, hanem ehelyett maga eszel ki valamilyen parasztdallam-imitációt. Lényeges különbség e közt és az előbb leírt mód közt tulajdonképpen nincs.

Sztravinszky sose nevezi meg témáinak forrásait, vagyis nem

utal arra, sem a mű címében, sem széljegyzet formájában, vajjon a témák átvételek-e a népzeneből, vagy saját kitalálásai-e. Ez az eljárás emlékeztet a régi zeneszerzők eljárására, akik rendszerint szintén elhallgattak minden efféle adatot. Gondoljunk csak a Pasztoral-szimfonia kezdetére.

Sztravinszky nyilván meggyőződésből teszi ezt: azt a felfogást akarja vele dokumentálni, hogy teljesen mellékes, vajjon a zeneszerző saját kitalálású témákat vagy idegen témákat használ-e fel műveiben. Egy hiteles nyilatkozata szerint Sztravinszkynek ez a véleménye: neki joga van bármilyen eredetű zenei anyagot műveiben felhasználni; amit ő egyszer alkalmasnak ítélt arra, hogy felhasználjon, az ennek a felhasználásnak következtében mintegy az ő szellemi tulajdona lett. Ez a felfogás lényegében azonos Moliérénak azzal a kijelentésével, amellyel a plágium vádja ellen így védekezett: »Je prends mon bien où je le trouve.« (Onnan veszem a tulajdonomat, ahol találom.) Hogy a feldolgozott tárgy, illetve téma eredetének kérdése művészi szempontból teljesen másodrangú, abban föltétlenül igaza van Sztravinszkynek. Fontossága ennek csupán az oknyomozó zenetudomány szempontjából van.

Hogy Sztravinszky úgynevezett »orosz« periódusában melyek az eredeti kitalálású témák és melyek népdalkölcsönzések, azt idevágó adatok híján nem tudom megállapítani. Egy azonban bizonyos: ha van Sztravinszky tematikus anyaga közt eredeti kitalálású is — és kétségtelenül van ilyen — akkor az a legügyesebb és leghebbebb népdal-imitáció. Feltűnő egyébként, hogy Sztravinszky úgynevezett »orosz« periódusában, a »Sacre du Printemps«-tól kezdve, nem igen használ zártformájú — 3,4 vagy több sorra tagolt — dallamokat, hanem ehelyett 2-3 ütemes motívumokkal dolgozik, úgy hogy ezeket »ostinato«-szerűen egyre ismétli. Ilyen rövid, folyton ismétlődő primitív motívumok nagyon jellemzőek egyébként az orosz zene bizonyos kategóriájára. Nálunk a dudazenéből, az araboknál a paraszti tánczenéből ismert ez a szerkesztési mód. Talán része van a tematikus anyag primitív szerkezetének is abban, hogy Sztravinszky műveinek fölépítése olyan sajátosságosan darabos, mondhatnám, mozaikszerű, abban a régebbi periódusában.

Másképp valami egészen különös, lázasan izgató és felkorbácsoló hatása van a primitív motívumok folytonos ismétlődésének, már magában az ilyenfajta népzeneben is. Százszorosán fokozódik ez a hatás, ha olyan ezermester, mint Sztravinszky, a súlyviszonyok legprecízebb mérlegelésével torlasztja egymásba ezeket az önmagukat hajszólo motívumkomplexumokat.

III.

Végezetül még egy harmadik módon mutakozhatik a parasztléleke hatása a zeneszerző műveiben. Ha tudniillik sem parasztdallamokat, sem parasztdallamimitációkat nem dolgoz föl zenéjében,

de zenéjéből mégis ugyanaz a levegő árad, mint a parasztzeneéből. Azt lehet mondani ilyenkor: a zeneszerző megtanulta a parasztok zenei nyelvét és rendelkezik vele oly tökéletes mértékben, amilyen tökéletes mértékben egy költő rendelkezik anyanyelvével. Vagyis: zenei anyanyelvévé lett ez a paraszti zenei kifejezési mód: oly szabadon használhatja és használja is, akárcsak a költő anyanyelvét.

A magyar zeneművek közül Kodály Zoltán műveiben találjuk erre a legszebb példákat. Ne is utaljunk egyébre, mint a »Psalmus Hungaricus«-ra: magyar parasztzene nélkül ilyen kompozíciók nem jöhettek volna létre. (Igaz viszont, hogy Kodály Zoltán nélkül sem!)

Bartók Béla



A Tumbász-ház

Félig bedőlt, korhadt ákácoszlopokkal támogatott nagykapu — alacsony, vállig érő, düledező deszkakerítés, gyermekek számára való résekkel, kukucsálókkkal. A kerítésen át belátni a sovány gyomverte, csenevész kertre, melyben hitvány paradicsombokrok tengődnek, gyöngye árnyékot vetvén a tövükben kapirgáló, se-szinű parasztyukoknak.

A ház alacsony, kissé félvállas — vastag festése agyonrepedezett. A házat vagy nyolcvan esztendővel ezelőtt verték nyers, párolgó-földből s réti náddal tetőzték. Náddal, mely ritkán szárad ki, de magába szív minden harmatnyi nedvességet s évről-évre lassu, dudvás korhadással pusztul. Tíz esztendőnként újra kell foltozni, de ma már nádazó is egyre ritkábban akad: az öregje kihal, a fiatalja meg ugyan miért ne tanulna más mesterséget, ha a száraz kenyéren való tengődésnél jobb is kerül.

S ahogy nem szárad ki soha egészen a nádtető, nem száradnak ki az anyaföldbe vert falak sem. Hajszálcatornáikon hol süllyed, hol meg emelkedik a víz, aszerint, hogy milyen nedves az esztendő. S ha befűtik a szobákat, nehéz talajszag párolog a falakból. Még já, hogy a szobalakó páriák homályos tisztálkodási vágyból gyakrabban meszelik be a falakat, különben még hamarabb cserélnék ki szállásukat a temetőivel.

De nemcsak nedves, hanem alacsony is a ház — homlokát a gond a földre huzza — de ez itt nem feltűnő, a szomszédos házak is ilyenek. A külvárosi nép, ha épít, a »régi öregek«-hez tartja magát, akik szerint a földbelépő ház melegebb, barátságosabb. S szél jár a tájon, a tetőn zizeg-zörög a nád s bomlott éjszakákon szerelmes macskák lakodalmakat ülven, dermesztő gyermeksisívalkodással keverik a szegény emberek álmát.

Ime, ilyen volt a Tumbász-ház és környéke. S Tumbász hasonlító hozzá: zömök, rögből hajtott. Egyébként: bunyevác származásu. Nem a magyar körzetben született — néhány uccával arrébb, a temető mellől költözött át, mikor ottani házát elárverezték. Mert azelőtt nagy háza volt, meg földje is, de akár disznókereskedő apja az ötven láncot, meg a temérdek pénzt, ő is elmulatta, eltamburáztatta a vagyont. Mulatós, büszke, rátartó legény volt — s virtuskedvelő. Hogy hibás volt egyik válla, oda se neki, azért mégis ő »uszkokszította el« a szomszéd gazda lányát, feleségét, aki, hogy idekerültek a vityillóba, bánatában és hektikájában utána sorvadt az eliszkölt vagyonnak. Még a halál pillanatában is azon kesergett, hogy hozománytalan leányai otthon fonnyadnak el. — Ura kezét szorongatván, könnyes szemmel halt meg.

— Istenem — sóhajtott — a föld... a lányok...

Ezek voltak utolsó szavai. S Tumbász felesége sirjánál megesküdött, hogy többé nem iszik. Nem is iszik azóta többet egy-két pohárnál. Csak egyre ott üldögél délutánonként a szennyes udvarban és csendesen pipázva, a piszkos, szappanos víz lassan huzódó kacs-karingóját bámulja vagy az asszonynépség kárálását szivja, hallgatja. Egész délután ül és pipál, délelőtt pedig alszik, mert éjjel bakter Lovas és társa fakeskedésében. Reggelenként törődve bal-lag haza, hogy rázuhanjon a szegényes vacokra s ólomnehéz álomba süppedjen, délig, mikorra ifjabbik lánya, Maca megfőzi az ebédet, ha munka nélkül van — s odamegy, hogy felkeltse:

— Apám, kész az ebéd!

Bizony, kétszer is oda kell szólni az öregnek, hogy felébredjék s kirázza ólomnehéz tagjaiból az álmot.

Maca magyarul szólítja, mert, hogy magyar környezetben élnek, észrevétlen rájuk ragadt a magyar szó s inkább abba öltözködnek; meg azután Maca magyar lányokkal dolgozott a gyárban. S a bátyja is, a szabó: magyar »kuncsaftokat« szerzett. A zsidó Lovas legtöbbször magyarul beszél s a fakeskedés környéki öreg parasztok is.



Szabófia, a sovány és kapaszkodó István az udvari szobában lakik. Ott a műhelye is. Erős, önző kinézésű, kövér nő a felesége. Zsémbes, pattogó asszony — igazi zsandártermészet. Folyton sarkában áll az urának s attól tartván, hogy kiüt rajta az apja mulatós, iszákos vére, nem hagy pillanatnyi pihenőt sem. A gyámoltalan Tumbász nem mer ellene szólni, varr és szab éjjel és nappal — kézzel és gépen. Foltoz, javít, fordít, új ruhát csinál — mindent elvállal. Felesége folyton sarkalja:

— Ha te el nem vállalod, elvállalja más.

A szegény ember néha megpróbálkozik egy-egy gyenge ellenvetéssel:

— De Gizus, ez nincsen megfizetve. Szégyenleném megmondani valamelyik szaktársamnak, hogy mennyiért készítek egy fazónt.

De az asszony letorkolja:

— A szaktársad se ereszti el a kuncsaftot, csak azért beszél, hogy te engedj el s akkor majd ő elfogja. Ismerem én az ilyen nagyhangu iparosokat.

István pedig elhallgat és tovább csinálja a munkáját. Este tizig is eldolgozik s az ifju Tumbászné nagyon szereti, ha a férje iparkodik. Ő azonban annál kevésbé veszi ki részét a munkából. A szoba-műhelyt is ritkán takarítja, pedig, ha Maca dolgozik, az egész Tumbász-házra itt főznek. No hiszen van is elég piszkos. A szabóság egész nap szemetel, a tyukok az ágy alatt tojnak, itt ültetik a kotlókat — Tumbász nagyon szereti a tyukokat — s ő és felesége itt is alusznak. Munkánélküli barátai is eljönnek, beülnek

a kis levegőtlen helyiségbe s eltöltik a mester mellett az időt — legalább távol lehetnek asszonyaik és szüleik örök szekaturájától. S miközben »szűz« dohányból sodort, rossz cigarettáikból száll, bodorodik a füst, végeszakadatlan beszélgetésekben vág্যakozzák ki tehetetlen-magukat.

Copkó, az asztalos a galambokért rajong, de ha idegen galambot sikerül fognia, felesége mindig eladatja. Igaz, hogy ez hoz valamit a konyhára, de ez bántja Copkót.

— Te Pista, tegnap is fogtam egy szivest, hát nem addig zörgött az asszony, míg el kellett adnom a Kollár Mengyinek. Így sohase lesznek rendes galambjaim, ha a legjobbakat eladom.

S maga elé néz, elbusult tekintettel.

Tumbász csak hümmög:

— Az asszony, az asszony... De nem mer szólni semmit.

Hegedűs, az elzülött rádiószerező legszivesebben innék az idők végezetéig.

— János — mondja Copkónak — gyűjtsünk egy literre — s előkotorja — ki tudja: honnan szerzett dinárját. Szeme sóváran ragyog:

— Még máma nem ittam, pedig de jó az idei rámpás, a fene egye meg.

Almási, a facér kőműves fonnyadt arccal teszi ki a második dinárt.

— Benne vagyok — recsegi alkoholtól és nikotintól reszelős hangján. Biztosan kofálkodó feleségétől csente a dinárt, mert az asszony nem ad pénzt a kezébe. — Almási különben valamikor rendes ember volt, de a munkanélküliség elzüllesztette. Még ujdonsült munkanélküli volt, mikor a szakszervezetben kirabolta a munkáskultúrkör pénztárát. Leleplezték és kitiltották a munkásotthonból s azóta gyűlöli a munkásmozgalmat is. Annymra elzülött, hogyha munkát is találna, azt is elkerüli.

A fiatal Tumbász gyáva szemmel pislog felesége felé a sarokba, annak beleegyezése nélkül nem mer beleszállni a gyűjtésbe. Pedig egy keveset ő is szeretne inni. Copkó is hozzátesz féldinárt, így hozathatnak fél liter rámpást. S isznak. Tumbász nem mer inni, bár sovány nyakában szaladozik az ádámcsutka. Tehetlenségében hát mesterségére hárítja keserűségét:

— Hej, gyerekek, csak abbahagyhatnám ezt a vacakolást...! Majdnem ingyen dolgozik az ember, de az asszony nem hagy békében — még kenyérre sem jutna — hajtja örökké. Egy csöpp kedvem sincs már dolgozni a szabóságban — mondja erőtlenül.

Az ágy alatt kotkodácsolni kezd az egyik tyúk. Tumbász felveszi és arcához szoritja.

— Pipikém.. pipikém.. Tudjátok: úgy szeretem ezeket a jószágokat. Ha pénzem volna, csak csirkéket és kacsákat tenyésztenék..

Copkó Tumbászra kacsint s az ajtón kilépő felesége felé int.

— És innál — teszi hozzá csendesén.

Kész a vacsora. Giza gorombán szól urához:

— Pista gyere enni! Ha elmosogatok, én is segítek stafirozni.

Vacsorát főzött, mert délben eltrécselte az időt s így ebédre csak szalonna jutott.

Az üldögélő komák hazaindulnak. Az asszony nem kínálja őket. Ebben a szegénységben? — Mindig itt ülnek és különben sincs lakodalom, sem halotti tor.



Tilka, az öreg Tumbász legidősebb gyereke. Harmencöt éves vénleány. Erős, vagy mázsás nőszemély — hatalmas válakkal. Fekete bajuszkája is van s az állán: erős és gyér szakálszálak. Mélyen gyűlölködő szemeiben az örök hiába-vágyás sötétsége. Sokat eszik. Nemi kielégítetlenségében szakadatlanul éhséget érez. Mint apjának, néki is az evés a legfontosabb. Utána a pletykát szereti a legjobban s ha kellemetlen dolgokat mondhat valaki szemébe. Életének semmi célja, semmi értelme. Ezt érzi s ezért harapós kutya-ként mar mások jókedvébe. Egyébként sokat dolgozik. Már évek óta mos a járványkórház mosodájában. Minden hajnalban kigyalogol, hóna alá szorított kendőbe csavart száraz ebéddel és estig dörögöli és csavarja a ruhát. Csak vasárnap jár a városban, mikor templomba megy. Ilyenkor az imádságok megszokott szavai közt ilyenfélét is mormol:

— Istenkém, mi értelme van az életnek?

Mindenkit gyűlöl. Ezért is imádkozik oly buzgósággal, mert érzi gyűlöletének mértéktelen terheit. Gyűlöli öccsét, mert megházasodhatott, — sógornőjét, mert papusba verte gyámoltalan öccsét, gyűlöli legfiatalabb testvérét, Macát, mert fiatal és van még némi reménye a férjhezmenetelre. Bár egy összeszólalkozás alkalmával odamondta néki:

— Te is kezdesz már elhizni. Ne gondold ám, hogy szép vagy. Te is huszonötéves vagy már s te is megvénülsz velem együtt.

Maca összeverekedett vele.

— Te tehén! Irigy vagy rám. Azért is férjhez fogok menni.

El is költözött hazulról. Mindenképpen férjet szeretett volna fogni. De nem sikerült. Sőt a munkából is kiesett. Így újra haza kényszerült. S hogy kenyerét ne egye ingyen, a mosásban segített Tilkának.



Tilka és apja jól megértették egymást. Mindketten enni szerettek a legjobban. Csak ezért dolgoztak.

Minthogy Maca Tilkával dolgozott, a sógornő főzött rájuk. Tilkának azzal gyanúsította sógornőjét, hogy meglopja őket, illetve hogy többet számít fel. Gyanújának volt is némi alapja. Ezért, ha te-

hette, mint vasárnaponként, úgy maga főzött. Ilyenkor apjával együtt ettek. S Tilka az egyhetes mogorvaság után mosolygott is.



Macának kis pupos borbély udvarolt. Mindenki nevette őket. Az a szálas, erős ülepű leány s a hónaljáig alig érő gnóm... S tetejébe iszákos is. — »A kis pasi...« De üzlete van a külvárosban. »Jó parti«. — A borbély sokszor berugott és nyakig sárosan mászott haza. Maca kissé utálta, meg idegenkedett is tőle. Egészsége tiltakozott az embervakarcs ellen.

Még sose csókolódtak. Nem is tudta elképzelni, hogyan melegedhetnének ennyire össze. Állva nem, mert a kis borbély pomádés fejével csak a melléig ért. Ülve — az is furcsa lett volna. Meg azután hogy is ölelhetné át őt a fiu? De nem is merné. Csak a kezét szorongatta, nyirkos tapintásu borbély-kezeivel. Még ez sem volt kellemes.

De elvitte csónakázni. Moziba is eljártak. Nyakláncot is vett születésnapjára, meg virágot. Tilka sokat csufolta hugát:

— Mit akarsz a kis koszavakaróval? Ha lábad közé veszed, eltörik a rothadt dereka.

De azért féltékeny volt Maca szerencséjére. Hátha sikerül mégis elvettetni magát. Akkor belekerül a tisztos polgári világba, melyből őt kizárta a sorsa.

Gyűlölködő zsörtölődése új tápot kapott. Macának sikerült néhány félnapos bejáróhelyet szereznie, amivel nagyrészt függetlenítette magát Tilka befolyása alól. Maca most már csak a legritkább esetben segített a mosásban. Ezenfelül kilátásba helyezték számára azt is, hogy munkát kap a zsidótemető rendezésében. Utat kell csinálnia, ásnia, kapálnia, gereblyéznie, ágyásokat feltöltenie. Tudta, hogy nehéz munkára vállalkozik, de még mindig jobb volt, mint egész nap a mosóteknő mellett lugos vízben maratnia a kezét.

Maca új harisnyát is vásárolt magának. Még arra is felbátorodott, hogy kis pupos udvarlójával levágassa haját. Az kéjelegve ugrálta körül a széket és nyissz-nyessz: rövid lett a sulyos és dus haj. Maca az első ollócsattintásra felnyögött, de azután már nyugodtan tűrte. — Eh, mit! Sógornője is levágatta a mult héten. Munkatársnői, akikkel azelőtt együtt dolgozott a gyárban, már tíz év óta rövid haját viseltek. Igaz ugyan, hogy az ő apjuk nyugdíjas vasutas, az övé meg csak paraszt, éjjeli őr. Node mindegy.

Tilka a bubifrizura láttára felfortyant s leringyózta Macát:

— Most bolondulsz meg — tette hozzá. — Idáig jó volt a hosszú haj? Tán azt hiszed, hogy már iparos-nagysága vagy? Nem is biztos, hogy a pupos elvesz, mert az anyjának te nagyon szegény vagy. És az se tetszik neki, hogy te, akár a jólányok, külön mentél lakni.

Igaz, Maca hallotta, hogy leendő anyósa egyre üzenget, hogy fiától elriassza.

— Futyüülök a puposra, meg az anyjára, ha éppen tudni akarod. Az is csak a fia keresetét sajnálja, nem én vagyok az utjában. Levágattam a hajamat, mert nekem úgy tetszett! Már erre is irigy vagy? Te is levághathatod, te vénség!

Az öreg Tumbász is dohogott egy sort, de nem nagyon hangozkodott, mert Maca újból keresett s ezzel némi tekintélyt szerzett.

Másnap este Maca elment hazulról, mikor a pupos jött. Azt is megüzente néki, hogy többé ne jöjjön.



A következő vasárnap ebéd után az öreg künn pipált az udvaron, mikor Macához eljött a fodrásznő. Ezt látván, megint dohogott:

— Már erre is tellik neki...

Az ondoláló vas csattogott. A göndörhaju, virgonc fodrásznő és Maca nevetve beszélgettek.

— Több helyről is hallottam, hogy az anyja egyre üzenget nekem, hogy így, meg úgy, ne bolondítsam a fiát, a pupost. — Bolondította a ménkü. Úgy jött, mint a puli.

— A fia keresete kellene tovább is — mondta a fodrásznő.

Tilka mérgében, hogy huga még ondoláltat is, egy darabig szótlanul pukkadózott, azután minden bevezetés nélkül belecsipett a fodrásznőbe:

— De csunya a maga férje, Bözsike!

— Csunya? Hallja, ezt még senkitől sem hallottam. Csinos fiúnak találták mindenütt — borzolta fel magát a fodrásznő s meg-rándult kezében az ondolálóvas, úgyhogy Maca belesziissent.

— Bizony csinos is — mondta Maca. — Neked Tilka már senki se tetszik. Te nagyon haragszol a férfiakra.

A vastag Tilka puffadt arcát elrántva, szótlanul ment ki a szobából.

— Bözsike, én is ilyen utálatos leszek, ha idehaza vénülök meg?

— Tudom is én, Maca. Nem mindenkinek ily borzasztó a természet.



Tumbászház udvarában a parasztház végében van egy szobakonyhás lakás. Valamikor istálló lehetett. Most Csikós András lakik benne a feleségével, meg négy gyermekével. Iszonyatos nyomorban élnek. A festetlen asztal takaratlan, az ágyakban, a deszkákon szalma, az is egy szál foszladozó lepedővel leterítve. Rossz kabátjaikkal takaróznak. Reggelenként, mikor felkelnek, szakadt ingük és hajuk tele van szalmatörökkel. Szekrényük síncs, de nem is lenne mit berakniuk.

Csikós favágásból tengeti életüket. De ily elfoglaltsága csak ősszel vagy tél elején akad. Fát aprít a favágó gép mellett. Sok a gép és hamar összevágják a télire való fát. Azután nincs újból semmi munka. Építkezés sem akad. Olykor sikerül azonban valaki elől elhalászni valamilyen paraszti napszámot. De az ilyen napszám kicsi s csak nagyobb földmunkák idején akad. Így az év jó kétharmadát át kell csikorogni. Rongyban, piszokban, hidegben, betegségben, mintahogy a környék legtöbb családja teszi.

Csikós szervezett munkás és keresetét nem issza el. Csak akkor nyul itaihoz, ha valaki fizeti. Vagyha egyik-másik munkaadója munkaközben megkínálja, így akarván őt kárpótolni a lealkudott rapszámért.

Felesége csontvékony teremtés. Nyolc gyerek anyja. Ebből négy él, de a legkisebb: vézna csecsszopó s már hetek óta haldoklik. Ha pénzüik volna, megmenthetnék.

Az asszony, mint minden nyomorban tengődő, hanyag, lusta és piszkos. De ha még igyekvő volna, akkor sem tudná magát és házat rendben tartani. Cérna, szappan, kefe s egyéb hasonló apróságok, melyekkel az ember rendbe hozhatná magát, nagyon ritka vendég az ily nyomortanyán. S a soha-vissza-nem-adott kicsiny kölcsönökbe Csikósné már belefáradt.

Csikós, ha munka nélkül van, szintén betelepszik a szabóműhelybe, a többi közé. Nem igen szokott beszélni, mert nem nagyon hiszik el, amit mond. Pedig nem hazudik. De szinte eszelősen folyton azt meséli, hogy fényképészinas volt s még három hónapja volt a felszabadulásig, de a főnöke észrevette, hogy lopnak. Hát ő is belekerült a társaságba. Főnöke kivágta őket s még arról is gondoskodott, hogy többé máshelyen se szerződjenek velük. — Így járt meg, amiért a lemezlopásban másik inastársával a segéd kezére járt. S minthogy valahol kenyeret kellett keresnie, bátyjával eljárt fát vágni s ebbe a sorsba aztán bele is ragadt. Eközben ismerkedett meg mostani feleségével, aki szappangyári munkásleány volt s mivel teherbe ejtette s megsajnálta, hát elvette feleségül. De felvirrad még egyszer az ő napja is — hajtogatta — lesz még belőle fényképész.

— A te kérges kezeddal már nem sokra vinnéd, ha gépet is tennének eléd — ellenkezik vele Hegedűs, a facér rádiószerelő, aki szeretett vele eldicsekedni, hogy az ő keze finom.

— De ha én mondom, elhiheted, hogy félév alatt belejőnnék s a kezem is kifinomodnék. Hej, csak az asszony ne volna a nyakamon! Vagy a világ sora fordulna meg.

— Hát miért nem hagyod ott az asszonyt? — vágja oda Almási, aki szintén szeretett volna kofa-feleségétől megszabadulni, de mivel nem szeretett dolgozni, hát csak visszamaradt s eltartatta magát.

— Sajnálom a gyerekeket — mondja sóhajba csüggeden Csikós.

Azelőtt Csikós benn maradt evés alatt is Tumbászáknál, de mi-

vel észrevette, hogy evés közben elkerülik éhes tekintetét, szemlélve ő is kibotorkált a napi tereferélőkkel, ha Tumbászné teríteni kezdett.



Csermák, az ifju Tumbász is elszuszog néha-néha lányát és vejét meglátogatni. Nehezebbre esik, mert asztmája fojtogatja. Sokat ivott világeletében az öreg. Aktiv vasutas korában az utazó-személyezethez tartozott, így kilométerpénzt is kapott s az asszony nem ellenőrizhette, hogy mennyi italt fogyaszt. Ivott is gondtalanul és mérték nélkül. De kardos és takarékos, második felesége mellett már nem teheti. A csekély nyugdíj postán érkezik s az asszony gazdálkodik vele. — Ha ételre rendesen is telik, italra s egyéb haszontalanságokra már nem futja. Az öreg Csermák így keveset jár-kál, csak eszik, alszik, otthon ül és hizik. S asztmája mindjobban fojtogatja.

Nászát nem nagyon szereti. Parasztnak tartja. Az öreg Tumbással sem szívesen parolázik. Még egy fokkal nagyobb paraszt az ő szemében. Az ő apja bizony mesterember volt, ő pedig nyugdíjazott vasutas létére tisztos polgár. — S ha rászánja is magát, hogy ellátogasson a Tumbász-házba, csak azért teszi, hogy kifüstölje a fejéből felesége állandó zsörtölődéseit.

Az idősebb Tumbász az udvarban pipázik s természetes szívólyességgel fogadja Csermákot.

— Hogy-mint vagyunk kedves nász?

— Hát csak meglegnénk valahogy — lihegi Csermák — de az asztma, az asztma... és bebotorkál a kis műhelylakásba.

A fiatal Tumbász, miként a »kuncsaftokat«, úgy apósát is, nagy alázattal és tisztelettel fogadja.

— Isten hozta tata. Foglaljon helyet. Hogy vannak odahaza? Hát a mama? Miért nem jött ő is?

Csermák szereti, ha a mostohát is édesanyaként kezelik s emlegetik.

— Hát csak megvolnánk. Tudod: anyátok mindig talál valami szuszogni valót — nyögi Csermák, az egyik székbe ereszkedve. — Megvolnánk... De hol van Giza?

— Ejnye, azt mondom én is, hogy éppen most kellett elmenni arra a temetésre.

— Temetésre ment?

— Igen. Egy Fekete nevű bérkocsisnak a fia vízbe fult, azt temetik. Gizus is elment.

— Hát fiam, hogy-mint vagytok? Van-e munka?

— Hála Istennek, akad mindig egy-egy kevés — és felsóhajt. (Ugy gondolja: több is, mint amit elvállalni kedve volna, de ha az asszony...)

Most is gyorsan leül s öltögetni kezd. Hátha megérkezik Giza, nehogy karbatett kézzel találja, mikor belép..



Maca munkát kapott az új kötődében. Két hét előtt, egy esős délből lelkendezve futott be sógornőjéhez.

— Te Giza, képzeld csak: munkát kaptam...! Egy kötődében! Megint a régi szakmában dolgozhatom! Ugy örülök — és táncolt hozzá jókedvében.

Két hét alatt rábirták a leányok, hogy bemenjen a szakszervezetbe, ahol a munkáskamarai titkár s a textil-csoport egy-két vezetői tagja megnyerték az egész üzemet a beszerzésre. Maca tehát szervezett munkásnő lett. Most már társasághoz is szeretett volna jutni s esetleg férjhez.

— Tudod Giza, olyan rendes fiúk vannak bent a tagértekezleten s a kulturkörben. — Ha nem hiszed, gyere be velem holnap.

— Nézd: a bátyád önálló iparos. Mit szólnának, ha én bemegek. Meg nekem az olyan furcsa, én csak tánciskolába jártam leánykoromban.

— Némelyik iparos is, aki inkább munkásnak érzi magát, be-bejár a szakszervezetbe. És ott is nők és férfiak vannak együtt, akár csak a tánciskolában.

— Apám se szeretne soha ezeket a munkásszervezkedéseket — huzódott Giza és nem is ment be a munkásotthonba.



Vasárnap reggel többen is eljárnak Tumbászhoz, hogy sziveségből megborotválja őket, mert nincs pénzük és maguk nem tudnak borotválkozni. Eljön Racsa, a cipész-futballista, Kubik, a volt szállító-kocsis és Almási, a kőműves. De megszokta Tumbász borotválni a házban nyomorgó Csikós favágót is.

— Pista, még az Isten is borbélynak teremtett — mondja Kubik. — Mint a pöhöly, olyan könnyű a kezed. (Pedig több helyütt vérzik az ála.)

Tumbász szerényen mosolyog.

— Tyukfarmot vezetni teremtett engem — azt hiszem...

— Hogy viszonzhatom ezt néked, István — kérdezi Csikós — legalább, ha pár öl fát vehetnél, hogy összevágjam néked a borotválásért.

— Ha mindnyájatoknak egyszer majd jól megy, akkor összeadtok pénzt és megalapítom a tyukfarmot.

Tumbász hátraszegi kopaszodó, lapos fejét, hogy a fogai kisárgallanak. Azután szőrös, vékony kezével gyorsan tovább huzza a sercegő szakállon a beretvát.

Laták István



Hajléktalanok

Bár már sápadozik a mámoros ucca, az ujesztendő hatalmas, hófehér márványpalotájában még mindig világosak az ablakok, nemzetközi jazzmuzsika sikongat, hisztériázik s a legbelsőbb termekből rekedt tivornyázás szakadozik ki a nyújtózkodva ébredő uccára. De míg odabenn javában áll a mulatozás és mámor, a pompás márványlépcső homályos árkádjai alatt három kis toprongyos testvér ácsorog — mellükön: keresztbekötve szegény édesanyjuk rossz nagykendője, hogy kis szívük a nagy éjszakában el ne fagyjon. Az egyik ezüstnyárfalevelet tart kékre dermedt kezében, melyre finom, halavány betűkkel szomorú üzenetet sóhajtott egy szélhárfas, őszi éjszakán, a másik feketére aszalt, vén hegedűt, melynek vonóját a keserű bánat szagatta szakállásra s a harmadik: csárdásra bokázó, vidáman kopogó kiscsizmát. S ha odafönn mély zengéssel megdördül a fényes csarnokajtó, félénken elősettenkedik a három kislegény s nesztelen léptekkel odalopózik a széles lépcsőoszlop mellé: talán mégsem zavarja el őket a jókedvvel távozó vendég s ujévi garast is hullajt a fagyos kacsóba a magyar köszöntésért, táncért és muzsikáért, mely az ősztendő során újra bujdosó-kuruccá vált egyes tájainkon.

Szegény toprongyos gyermekek! Vajjon mit vétetettek? Hisz oly csendben ültetek egymáshoz huzódva az utolsó padban s ha megszólaltatok, akkor is csak suttogva, nehogy észre vegyenek benneteket. Ti voltatok valamennyi között a legárvábbak s tinéktek jutott a legkevesebb meleg, de azért mégis ti lettetek a legrosszabbak, mikor szomszédotok, az a gazdag és erős gyerek valami nagy gonoszat csinált. Akkor titeket állítottak a fekete tábla elé, titeket büntettek meg s titeket zavartak ki az uccára, a huzatos árkádok alá, ahol jaj! meg kell fagynotok, mert kegyetlenül süvit át az északi szél és nincs könyörület. De vigasztalódjatok! Nem vagytok már egyedül, mi is ideállunk mellétek. Furcsa idő vert ide bennünket: ifjú-német testvéreink, akiknek apái valaha itt éltek együtt megértésben a miéinkkel, azt mondták: szegény németnek otthon magyarul beszélni s szegény német leányt magyarhoz adni nőül. Istenem, nem tudjuk mit vétettünk, de fáj, hogy úgy leoldódtunk a népek testvéri seregéről s úgy üldögélünk itt az idő partján, mint sehová-sem valók, feleslegesek, új, sárga foltos zsidai a világnak.

Szirmai Károly

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Az erdélyi és szlovenszko irodalmi élet

Ennek a kis tanulmánynak nem az a célja, hogy részletes képet adjon az erdélyi és szlovenszko magyarorszag irodalmi életéről, hanem csupán rátapintson néhány különbségre, amely jellemző a két kisebbségi sorsban élő magyarorszag-darab szellemi megnyilvánulásaira. Az erdélyi jelző ma különös megbecsülést jelent az egyetemes magyar irodalomban. Az erdélyi könyvnek van becsülete, van hire és van olvasóközönsége. A szemek Erdély felé figyelnek, mert onnan minden év hoz valami különleges értéket, új nevet és emelkedett magyar szellemet, amelyet különösen a kisebbségi sors tanulságai edzettek nemessé. Ezuttal nem akarunk foglalkozni a történelmi előzményekkel, a geográfiai helyzettel, a székieknek évszázados különállásával, sajátos lelkiségével, amelyekből könnyebben és dúsabban sarjadt ki a kisebbség irodalma mint nálunk, ahol hiányoztak ezek a föltételek. Bizonyos, hogy az erdélyi magyarorszagot szellemi téren nem tudta a változás földre teríteni és az átmenet nem járt annyi zökkenővel, kilendítéssel és az egyensúlyi állapotba nehezen visszatérő bizonytalansággal, mint a mi erős függőségi viszonyban levő helyzetünkben.

A szlovenszko irodalmi élet hullámozása a következő grafikont mutatja. A kábultság első időszaka után nagy pezsgés és lendület támadt. Írók jelentkeztek, akik a kedvező konjunkturában fedezték föl, hogy nekik mondanivalójuk van a nyilvánosság számára. Szépirodalmi lapok alakultak, az irodalmi rendezéseknek nagy közönség-sikerük volt. A mozgásban összekeveredett a valódi érték a talmi áruval és az irodalmi termés mennyisége meglehetősen bő volt. Kevés idő múlva azonban kitűnt, hogy ezek a vállalkozások nem számoltak eléggé a közönség teherbíró képességével, de talán izlésével sem. A lendületnek inkább mesterséges, mint természetes okai voltak. A közönség lelkesedése megcsappant és sokan visszatértek régi íróikhoz, vagy inkább idegen írók könyveit olvasták. Az írók maguk is észrevették a bizalom csökkenését és az új korszakban többet vitatkoztak az irodalomról, mint amennyit írtak. A felburjánzott dilletantizmus ellensúlyozására szigorú kritikai éra kö-

vetkezett, pedig ez a magas mértékkel hadakozó csoport nem számolt eléggé az itteni irodalom fejletlenségével, amelynek bizonyos jóakaratra és kiméletre lett volna inkább szüksége. Lassankint a hadakozók abba a helyzetbe jutottak, hogy alig volt mit bírálniok, mert erősen megfogyott a könyvek száma. A mostani időszakot kevés mozgás, a közönség és a magyar fiatalság érdeklődésének eltolódása jellemzik az irodalmi térről. Egészséges tünet, hogy a görög tüzes láрма elült és irodalmi életünk a lehetőségekkel számoló vágányokra helyeződött, de ugyanakkor szomorú jelenség, hogy az idő értékválasztó szitáján fennmaradt vállalkozások növekedő nehézségekkel küzdenek, ső egyeseket a megszűnés veszedelme fenyeget.

Erdély irodalmának a változást követő föllendülése hasonló tüneteket mutat, de lényeges különbségként jelentkezik az irodalmi élet szerves folytonossága. Nálunk a végletek éleződnek ki, szilárd alap híján az alkotásra szánt erők ellendülnek a művészet síkjától és a művészet függetlenségét megmételtyezik külső befolyások, amelyek előbbreválóznak tartják irányuk hirdetését és dokumentálását az irodalom sajátos belső értékeinél. A talajtalanság, a hirtelen beavatkozásra kizsendült irodalom gyermekbetegsége okozta, hogy a szlovenszkoí magyar irodalomról annyi meddő szó folyt és ugyanakkor megfélekedtek az igazi feladatról, az alkotásról, az élet sokszínű arcának művészi megjelenítéséről. Erdélyben a szellemi termelés harmónikusabb keretek között történik és biztosabb vágányokon halad. A szellem nem kiszolgálója pillanatnyi érdekeknek, inkább megőrizte önállóságát, de ugyanakkor több felelősséget hordoz nemzete iránt, mert ősi talaj van alatta, amelytől teremő színét és lendületét kapta. Az erdélyi irodalom éppen ezért mélyebben magyar. A történelmi regény páratlanul gazdag fejlődése is ezt igazolja. Mintha csak újra a Jósikák és Kemény Zsigmondok korát élnék Erdélyben! Az erdélyi prózairók más csoportja a székely nép gondolat- és érzésvilágának vált hivatott megszólaltatójává. Nem ügyes megfigyelés az eszközük, hanem a népiesség alkotó egyéniségük termő törzse, amiből minden megnyilatkozásuk fakad. A szlovenszkoí irodalom ezeken a területeken nem tudott még egyetemes értéket termelni és valószínű, hogy még soká kell várunk, amíg megszületik az igazi szlovenszkoí történelmi és az itteni tájszíneket tökéletes művészi keretben visszatükröztető regény! A líra az egyetlen műfaj, ahol egyenrangú versnyitársként jelentkezik a szlovenszkoí irodalom. A lírában legkorábban fejeződnek ki a benyomások és érzelmek, az irodalmi élet szerves folytonossága, a történelmi tudat itt kevésbé fontos tényező. Az erdélyi líra röghöz kötöttebb, zártabb és inkább kapcsolódik a formatisztaság és szépség ápolóihoz, az események fölött álló látásmódhoz, mint a mi kisebbségi költészetünk, amely jobban telitődött a mostani élet színeivel és a szociális, társadalmi vonatkozásokat hangsúlyozza. Borongás, filozófiára hajló passzivitás, az élet közvetlen lüktetésé-

től való visszahuzódás és a magyar sors kivetítése legjelentősebb erdélyi költők közös vonása.

Az erdélyiek büszkén hangoztatják transzszilván voltukat és ezzel külsőleg is kifejezik az együvé tartozást. Ott is van elvi harc, küzdelem, irodalmi irányokra való tagozódás, hiszen ezek nélkül halott volna a szellemi élet, de az irányokon felül van egy magasabb egység is, a művészi szép, az ősi föld szeretete. Az erdélyi magyar szellem fellegvár, ahol a kultúra kap hajlékot a kulturátlansággal szemben. Erdély irodalmi termése nem gyérül, sőt gazdagodik, legjelentősebb prózai alkotásai éppen az utóbbi években kerültek piacra. Az itteni reprezentatív könyvek leginkább az 1920—30-ig terjedő időben jelentek meg és a megállás jeleit mutatja, hogy kiadóink nem találnak mindig megfelelő értékű szlovenszkói regényt kiadásra és külföldi vagy külföldre költözött írók műveit jelentetik meg. Az erdélyiek szerencsésebb helyzetben vannak. Kétségtelen. Ezt az előnyt behozni vagy pótolni nem lehet. De a hiányokon szemet sem szabad hunyni. Cikkezés és ankét itt alig segít. Az alkotó munkán múlik minden. Íróinknak jó könyveket kell írniok, koncentráltabb irodalmibb működést kifejteni, mert egyre károsabban mutatkoznak a tehetségek szétforgácsolódásának tünetei. Vallom, hogy az igazán értékes könyv megtalálja az utat a magyar közönséghez, miként az erdélyi könyv is túl jutott a határokon és ma ott található minden budapesti könyvkereskedés kirakatában. Az út iránya a komoly, elmélyedő, felelősséget hordozó és a jelszavak hiú csillogását kerülő, művészi munka!

Tamás Lajos



KISEBBSÉGI SZEMLE

„Magyarosítás a régi Magyarországon”

Kirilovics egyetemi tanár könyve a háborúelőtti szerb kisebbségi mozgalmakról

A jugoszláv könyvpiac gazdag karácsonyi termésében találunk egy könyvet, amely a régi Magyarország magyarosítási törekvéseivel foglalkozik. Megállapításai feltétlenül megérdemlik a legteljesebb érdeklődést még akkor is, ha beállításai meglehetősen egyoldalúak. Maga ez a körülmény semmit sem vesz el a munka jelentőségéből. Ellenkezőleg, a könyv ismertetése hozzásegíti a magyarságot annak a megismeréséhez, hogy miként gondolkoznak ma, a régi Magyarországról és miként ítélik meg a régi szerb kisebbség életét a szláv szellemi arisztokrácia körében.

Ez a magyarázata, hogy a Kalangya vállalta azt a kötelezettséget is, hogy fordításban ismerteti az uralkodó szlávság véleményét a régi kisebbségi küzdelmekről, a magyarságról, annak kulturális és irodalmi megnyilatkozásairól.

A megjelenő tanulmányok, könyvek utbaigazító ismertetésén kívül komoly feladat volna, a megállapítások esetleges tévedéseit, ferde beállításait kijavítani, azonban a legtöbb esetben rajtunk kívül álló okok miatt meg kell elégednünk csupán a kikerülhetetlen regisztrálással, amit az adott esetben is cselekszünk.

Kirilovics Dimitrije dr. beográdi egyetemi tanár, a vajdasági történelmi társaság főtárgya számos régi szláv kisebbségi és magyar vonatkozású történelmi munka szerzője »Magyarosítás a régi Magyarországon« címmel könyvet jelentetett meg. Ez a munkája a kiegészítése a háború előtti Magyarország kisebbségi politikájáról alkotott régebbi közismert felfogásának. A 150 oldalas és főleg a háború előtti szerb és más nemzetiségű mozgalmából merített adatok alapján készült könyv bevezető sorai elárulják, hogy mi adott különös aktualitást, hogy ezt éppen most jelentette meg a szerzője. Az előszó utal arra, hogy Magyarország kitaró türelemmel és következetességgel a dolgok mai állásával szembehelyezkedett, s hangsúlyozza, hogy a magyarok külföldi propagandája a következőkben kulminál — »...hogy ha tüzetesebben vizsgáljuk a monarchia testéről leszakadt területek népi összetételét, akkor kiderül, hogy a kisebbségi kérdés nem volt Magyarországon probléma«. Kirilovics a magyar propagandának ezzel a gyakran emlegetett megállapításával szembeszáll és bejelenti, hogy közel 150 oldalon keresztül be fogja bizonyítani, hogy Magyarországon a ki-

sebbségekkel nem bántak humánusan és a tüzzel-vassal folyó magyarosítás nem pusztán rémlátomás volt, hanem rideg valóság, amit a vajdasági szerbek a maguk kárára ismertek meg.

A könyvet tehát a revíziós kampány hívta életre és mivel szerzője azzal az ígérettel bocsátotta közre, hogy őszintén fel akarja tárni a háboru előtti magyarországi kisebbségek, de főleg a szerb-ség kulturális, közoktatásiügyi és politikai helyzetét, türelmesen követnünk kell magyarázatait, ha tudni akarjuk, vagy ha párhuzamot akarunk vonni az előbbi és későbbi kisebbségi helyzetek között, hogy miként látják, vagy ítélik meg ma a vajdasági szerbek életviszonyait a régi Magyarországon.

A könyv nyolc fejezetből áll és már a címei is elárulják, hogy dr. Kirilovics Dimitrije tulajdonképpen súlyos vádbeszédre készül a régi magyar kisebbségi politika ellen. Feldolgozta a háboru előtti szerb nemzetiségi mozgalom minden jelentősebb etapját, amelyekre különben gyakran hivatkozik és idéz nemcsak kisebbségi lapokból, a régi kisebbségi vezérek beszédeiből, hanem az akkori kisebbségi mozgalmakkal szimpatizáló magyar ellenzéki politikusok kijelentéseiből is.

»A magyarországi népek harca az egyenjoguságért.«

Kirilovics könyvének első fejezete viseli ezt a címet. Ebben teljes őszinteséggel beismeri, hogy a 48-as magyar forradalom után jelentkező Bach korszak és a germanizációs törekvések egyformán sújtották a kisebbségeket és a magyarokat. Irja, hogy Budapest és Bécs között megindult tárgyalásoktól igen sokat vártak a nemzeti kisebbségek és együtt harcoltak, a szerző rendelkezéseire álló adatok szerint, Budapesttel a bécsi centralizmus és abszolutizmus ellen. Ez különösen vonatkozik a szerbekre, akik az 1848–49-es eredménytelen önállósági törekvések megfeneklése után belátták, hogy a bécsi kormánytól nem várhatják kisebbségi kívánságaik teljesítését. A magyarok, hogy megerősítsék Béccsel szemben pozíciójukat, szívesen békültek a kisebbségekkel, akiknek megígérték, hogy elősegítik nemzeti fejlődésüket. Az akkori eseményekről Polit-Deszancsics Mihajló dr. és Miletics Szvetozár a két szerb kisebbségi népvészér — amint az a könyvben lévő idézetekből megállapítható — azt mondotta, hogy a szerbek azért álltak a magyarok mellé, hogy elősegítsék az önálló független Magyarország kivívását azt remélve, hogy akkor a szerbek és a többi nemzeti kisebbségeknek is módjukban áll majd nemzeti sajátosságaikat szabadon ápolni és fejleszteni. A magyaroknak azonban más terveik voltak, mert mielőtt függetlenítették magukat Béctől, hozzáfogtak a magyarországi kisebbségek beolvasztásához. Az események ilyen kialakulása legszűlyosabban a szerbeket érte, amint Miletics Szvetozár és a többi népvészér fennmaradt jegyzeteiből, cikkeiből és beszédeiből megállapítható. Mindezek Kirilovics Dimitrije dr. könyvéből derülnek ki. A szer-

ző külön fejezetet szentel Miletics Szvetozár szívós, kitartó küzdelmeinek ismertetésére. A népvezér akkor így írt: »A szerb Vajdaságot Bécs és Budapest eltemethetik, de a szerbek szívében a Vajdaság tovább él.«

A szerb kisebbségi népvezérek tehát, amint ebből a néhány sorból is megállapítható, csalódtak, de nem veszítették el a fejüket, hanem nyomban felsorakoztak Budapest ellen és azt hirdették, hogy Magyarország csak úgy maradhat fenn, ha áttér a föderatív államberendezkedésre, a magyar nép politikai szupermációja fenntartásával. A karlovcii szábor 1861-ben arra a kérdésre, hogy mi a szerbség kívánsága, azt válaszolta, hogy a szerb nép követeli a Szerémség, Bánát és Bácska olyan kiszakítását, hogy ezek az országrészek Vojvodina elnevezés alatt önálló tartományt alkothassanak, önálló szerb közigazgatással és szerb nyelv használatával. Abban az időben — utal a könyv szerzője az akkori viszonyokra — az összes európai kulturnépek politikai életében kifejezésre jutott a nemzeti öntudat, ami a magyarországi szerb népet is áthatotta és az volt minden vágya, hogy a kulturális fejlődésben más népek mögött ne maradjon. Ennek elérése érdekében kötelességének tartotta a nyelv, a név, a történelmi mult és a szokások megőrzését. A szerbek meg voltak győződve, hogy egy nép csak akkor őrizheti meg nemzeti öntudatát, ha önálló politikai-közigazgatási területen él, ahol úgy-ahogy mégis csak maga irányíthatja sorsát. Azért kérték a szerbek a többi kisebbségekkel együtt Magyarország föderatív államberendezését és ha ez nem volna lehetséges, úgy főispánságokat létesítsenek a kisebbség lakta vidékeken a nemzetiségek kívánságainak megfelelően. Az osztrák-magyar kiegyezés után tehát ezek voltak a Magyarországon élő kisebbségek követelései. Azonban a magyarok másként gondolkodtak és hogy mit akartak, azt a szerző a következőkben szögezi le:

»A magyarok egy nemzetiségű Magyarországot akartak. De a kisebbségek semmi körülmények között sem teheték magukévá ezt a felfogást, mert tudták, hogy ez erőszakos asszimilációhoz vezet.«

A Zásztáva és a Branik állandó szemrehányást tett a magyaroknak, hogy amíg Magyarország a bécsi centralizmus járma alatt nyögött, más volt a hivatalos felfogás, mielőtt Magyarország kivívta függetlenségét, Magyarország nem a Magyarországon élő népek, hanem kizárólag a magyarság országa lett.

Ezután népszámlálási adatok következnek Kirilovics könyvében hivatkozva Budai László 1923-ban megjelent munkájára. A szerző szerint 1809-ben mindössze hárommillió magyar és hétmillió más nemzetiségű magyar élt Magyarországon. Majd Jászi Oszkárra hivatkozva az író arra utalt, hogy a kisebbséglakta vidékeken az összeírók úgy dolgoztak, ahogy akartak és ezért a népszámlálási statisztika nem hű. Ezzel magyarázza azt, hogy 1900-ban a lakosság 51 százaléka (8.500.000) magyar anyanyelvű volt, 1910-ben pedig már a lakosság 54.5 százaléka vallotta magát magyarnak. A ma-

gyar lakosság szembeszökő nagy növekedését Kirilovics szerint még a demokratikus gondolkozású Jászi is részben a magyarság asszimilációs erejével magyarázta.

Az asszimilálás 1868-ban indult meg, s tartott az összeomlásig. A kisebbségek a nemzeti egyenjogúság kérdésének a rendezését kérték azzal, hogy önálló nemzeteknek ismerjék el őket és a szerbeknél kívül a tótok és a románok is hasonlóképpen gondolkoztak.

A nemzetiségi törvény 1868 november 12-én került a parlament elé és Deák Fejérváry is megvédelmezte azt a gondolatot, amely az egységes magyar nemzet politikai létrehozását kívánta és Eötvös Józseffel együtt elutasította a kisebbségeknek azt a kívánságát, hogy főispánságokat létesítsenek a kisebbség lakta vidékeken, kisebbségi nyelvek használati jogával, hivatkozva arra, hogy ha ezt megengednék, úgy az állam integritása kerülne veszélybe. A kisebbségi képviselők azonban tudatában voltak a helyzet komolyságának és állásfoglalásukról Kirilovics így ír:

»... tudták, hogy Európához szólnak, amikor sérelmeiket szóváteszik és ez volt az utolsó kísérlet a Magyarországgal való meg egyezésre.«

Amikor a törvényt megszavazták a huszonnégy szerb és horvát képviselő elhagyta a parlamentet. A Zásztává hangja még élesebb lett és újabb harcot kezdett a magyar imperializmus ellen. A lap kíváncsian várta, hogy mi lesz a kisebbségek anyanyelvének a használati jogával s amikor kiderült, hogy mit szándékozik a kormány tenni, a következőképpen fakadt ki:

»A törvény azt jelenti, hogy szíveskedtek megengedni az anyanyelvű felszólalásokat a hitközségekben, hogy ne kelljen ugatniok a kisebbségeknek, különben hogyan is beszélhetnének a szerbek és a románok hitközségi üléseiken. Szép kis egyenjogúság. A törvény valóságos karikatúrája az egyenjogúságnak, mert kiderül, hogy Magyarországon minden a magyarságé, a törvény csupán a családi életre nem kényszerítette rá a magyar nyelv használatát, különben minden intézménybe bevonul. A nem magyarok vérért és pénzért éppen úgy, sőt lehet, hogy még inkább igénybe vették, hogy az országot a támadásoktól megvédelmezzék. Magyarországon a magyarok a mi egyenjogú testvéreink lehetnek, de uraink soha.«

Kemény és emlékezetes szavak ezek, amelyek a szerbség elszánt kisebbségi politikájának következetes irányvonalait mutatják.

Az ötvenéves harc kezdete.

A szerbek tehát egyenrangúak akartak lenni, de mivel ez a kísérletük a változó kormányok ellenállásán megfeneklett, nyílt ellenségeskedésbe mentek át, amely harc hol lángolva, hol meg hamu alatt parázslott kerek ötven esztendeig. A félszáz év küzdelmeiről, a szerbség kisebbségi mozgalmának teljes kialakulásáról is megkapjuk a felvilágosítást Kirilovics könyve további fejezeteiben.

Kezdjük az 1868-as törvénnyel, amelynek 38. szakasza négy

féle nyilvánossági joggal felruházott népiskolát ismer: felekezeti, magán, községi és állami iskolát. A görögkeleti felekezeti iskolák felett a szerbség rendelkezhetett. A szerbek teljes tudatában voltak annak, hogy nemzetiségüket csak felekezeti iskoláik által védelmezhetik meg és azt kérték, hogy a szerb tanköteles gyermekek csak szerb felekezeti iskolába járhassanak. A törvény azonban lehetővé tette a felekezeti iskolák bezárását, helyettük községi iskolák létesítését, amelyek felett az ellenőrzést az állami hatóságok gyakorolták. Miletics Szvetozár idejében tiltakozott az ellen, hogy a felekezeti iskolákból népiskolákat csináljanak és a parlamentben így fejtette ki a szerb álláspontot:

»Mindaddig, amíg a magyar kormány és parlament magyarosítási törekvésekkel van áthatva, nekünk kötelességünk felekezeti iskoláinkat fentartani és utolsó krajcárjainkat is feláldozni, hogy a községi iskolákat, amelyek a magyarosításra iválóan alkalmasak, ne állítsák fel.«

A tiltakozás ellenére 1871-ben a volt határőrvidékeken az összes szerb iskolákat, amelyeknek meg volt az előfeltételük, hogy községi iskolákká váljanak, megszüntették és helyettük községi iskolák létesültek. Ez igazságtalanság volt — kiált fel elkeseredetten az író — mert a 38-as törvényszakasz elismerte a községeknek azt a jogát is, hogy felekezeti iskolákat fentartsanak. Később mégis megengedték, hogy a volt határőrvidékeken a felekezeti iskolákat a hitközségek eltartsák. A szerbek azonban — amint Kirilovics panaszoja — nem használták fel ezt a kedvezményt, mert a hitközségek, amelyeknek iskolaépületei a politikai községek hatáskörébe mentek át, már nem rendelkeztek elegendő anyagi eszközökkel, hogy új iskolaépületeket emeljenek. A küzdelmek elkeseredetté tették a szerbséget, amelynek a hangulatát a következő sorok hűen visszatükrözik:

»Kengel Emilian vrsaci püspök felemelte tiltó szavát a szerb népen esett sérelem miatt, de Budapesten bevádolták, hogy papjaival együtt a népet a magyarság ellen lázítja. A parlamentben Miletics Szvetozár állandóan napirenden tartotta a szerb kisebbségi iskolák sérelmeit. De a közoktatásügyi miniszter ígérete ellenére, hogy nem csinál kérdést a felekezeti iskolák jellegéből a határőrvidéken, mégis a kormány iskolapolitikája győzött. A szerbektől huszonöt iskolaépületet vettek el, mintegy 85.000 forintot kitevő iskolalappal együtt. Az ilyenféleképpen átalakított iskolákban azután kötelezővé tették a magyar nyelv tanítását. A kisebbségek ezt a harcot is elvesztették és ez az állapot egészen 1918-ig tartott.«

A magyar nyelv a népiskolákban.

A harmadik fejezet a népiskolák magyar nyelvhasználatával foglalkozik. Taglalja az akkori szerb kisebbségi érdekek figyelembevételével azt, hogy a magyarok nem voltak megelégedve a magyarosítást elősegítő eszközökkel és az iskolatörvény kiegészítésével igyekeztek a magyarosítást gyorsítani. Már 1879-ben tizennyolc új tör-

vényszakasz jelent meg, amelyek alapján a magyar nyelv kötelező tantárgy lett azokban az iskolákban is, amelyekben addig nem volt elrendelve és népiskolai tanítók csak azok lehettek, akik magyar nyelven taníthattak. Az indokolás a következő volt:

»...Szükséges lévén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátítására minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék, evégből a következő intézkedések állapíttatnak meg.«

Tisza gróf miniszterelnök a kormánynak ezt az intézkedését Polit-Deszancsicsnak a parlamentben adott válaszában így indokolta meg:

»Miután Magyarországon élünk, akár tetszik ez a képviselő urnak, akár nem, s miután Magyarországon a hivatalos nyelv csak magyar lehet, minden polgárnak alkalmat kell nyújtani arra, hogy az államnyelvet már az elemi iskolában elsajátítsa.«

Kirilovics további fejtegetéseiben kitér arra, hogy a magyar állameszme kiépítésénél a magyarok teljesen átvették az osztrák receptet. Makszimovics Milán dr. szerb képviselő a parlamentben rá is mutatott az osztrák és a magyar iskolatörvények azonos jelleére, amelynek a gerince az volt, hogy igyekezzenek egységes államnyelvet létrehozni. A képviselő utalt arra, hogy ezzel a kísérletezéssel homlokegyenest ellenkező hatást fognak elérni, mint amit remélnek. A kisebbségekre nézve sérelmes iskolapolitikát Kirilovics a következőkben foglalja össze:

»Ha a magyarok abban az időben meg is engedik a kisebbségi nyelvek fejlődését az etikai határok között, az nem jelentett volna semmiféle veszélyt, még ha a kisebbségek elő is törnek és fejlődnek. Az iskolatörvénynek azonban — amint azt Polit-Deszancsics a parlamentben kifejtette — nem közoktatásügyi, hanem politikai célja volt. A törvény alapelve az volt, hogy a magyar nyelv segítségével siettesék az állam asszimilációt és az összes kisebbségek egybeolvadását a magyarsággal. Polit-Deszancsics szerint egy idegen nyelv használatát a szükségnek kell életre kelteni, különben teljesen céltalan annak az elsajátítása. Ott, ahol szükség volt a magyar nyelv ismeretére, a kisebbségek önként már bevezették a magyar nyelv tanítását az iskolákban. A noviszádi szerb gimnáziumban, a szombori szerb tanítóképezdében és azokban a helyiségekben, ahol a szerbek a magyarokkal együtt keverten éltek, az elemi iskolákban a magyar nyelvet tanítják. Kérdem akkor — folytatta Polit-Deszancsics — minek erőszakot alkalmazni ott, ahol szép szóval is lehet eredményt elérni.«

Ezek voltak az előzmények, majd jött a híres Apponyi féle iskolatörvény, amelynek analizálására külön fejezetet szentel dr. Kirilovics Dimitrije. A szerző szerint azok a remények, amelyeket az előbbi iskolatörvényekhez fűztek az asszimiláció meggyorsítása érdekében, nem elégítették ki a magyar illetékes köröket, ami különben az 1900-as népszámlálásból is kiderül, a magyar nyelv kötelező tanításának a népiskolákban történt bevezetésétől számított husz

év leteltével. A 3343 nem magyar tannyelvű iskola közül 1340-ben megállapították, hogy a magyar nyelv tanítása nem vezetett a szükséges eredményre. Emiatt Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter rendeletet adott ki, hogy ott, ahol a magyarság kisebbségben él, állami, tehát magyar népiskolákat kell létesíteni. Lukács György folytatta és Apponyi is követte ezt az iskolapolitikát. Apponyi új iskolatörvényt hozott, amelyben reménykedve — erősgeti Kirilovics — a magyar államférfiak abban bíztak, hogy negyven éven belül teljesen elmagyarosítják a kisebbségeket. A törvény alapelve az volt, hogy a kisebbséget saját iskoláik felhasználásával magyarosítsák. A parlamenti vitában Tomics Jásá volt a kisebbségi előadó, de a fejtegetései nem találtak megértésre és az új iskolatörvény megszavazása újabb csalódással gazdagította a kisebbségeket.

A hátralevő fejezet az asszimilálódás különböző módszereit eleveníti fel és a szerző a nagyobb hatás és szavahihetőség kedvéért gyakran idéz régi parlamenti felszólalásokból, a néptanítók lapjából, a közoktatásügyi hatóságok rendeleteiből és a kisebbségekkel szimpatizáló magyar ellenzéki politikusok nyilatkozataiból. Az asszimilálást — hangsúlyozza dr. Kirilovics — a még gyorsabb eredmény érdekében közvetlenül az összeomlás előtt már az ovodákban is megkezdték. Ugyanekor elismeri viszont, hogy a felekezeti iskolákban, amelyeket sikerült megmenteni nagy áldozatok árán, mégis nemzeti szellemben tudták nevelni a gyermeket. Volt egy rendelet, amely szerint, amely felekezeti iskola nem mutat fel elegendő eredményt tanulóinak a magyar nyelv elsajátítása terén, állami iskolává lehet átváltoztatni, amit szükség esetén meg is tettek.

Ezután egy tanulságos és érdekes statisztika következik. Dr. Kirilovics Dimitrije arra hivatkozva, hogy a meghamisított magyar kimutatás szerint a Vajdaságban 512.000 (38 százalék) szláv, 421 ezer (31.75 százalék) magyar, 301.300 (22.72 százalék) német anyanyelvű lakos volt. A szerző szemrehányást tesz, hogy mégis a Bácskában 304 magyar, alig 82 szerb, 10 szlovák, 8 német, 2 ruszin és 1 bunyevác elemiiskola volt.

A Bánátban 220 magyar, 77 szerb, 41 román, 12 német és 14 egyéb nemzetiségű elemiiskola volt, ami nem elégitette ki a szerbeket, mert szerintük még a meghamisított statisztika szerint is több nemzetiségi iskolához lett volna joguk. Kirilovics ezután a középiskolák rendszerére tért ki és külön kijelenti, hogy azok is az elmagyarosítás politikájának a szolgálatában állottak. Noviszádon, Szomborban, Becskereken, Pancseván és Kikindán azért létesítették a gimnáziumokat, hogy még inkább elősegítsék az asszimilációt. A középiskolákról szólva Kirilovics egy helyen így aposztrofálja az akkori iskolapolitikát:

»A magyar középiskolák elegendő eszköz felett rendelkeztek, hogy a nemmagyar tanulókat elmagyarosítsák. A diákénekkarok, a kirándulások és a római egyház propagandája is ezt a célt szolgálta. Nagyon sok szerb diák, aki a szegedi, temesvári, vrsaci, belacrkvai,

pancsevói, szuboticaí középiskolák tanulója volt, soha nem felejtí el, hogy milyen lelki szenvedésen ment keresztül, amikor magyar forrásból merítette a kulturát.«

Kirilovics Dimitrije az országos magyar szövetség valamint a felső, erdélyi és délvidéki közművelődési egyesületek, a magyar nyelvterjesztő egyesület és a kisebbségek által lakott területeken létesített magyar egyesületekre hivatkozva, ismételten utal arra, hogy ezek a magyarosítást segítették elő — sőt a tőke is ennek a célnak a szolgálatában állott. A Néptanítók Lapjának egyes cikkeit idézve arra emlékeztet, hogy a nemmagyar nyelvű tanítók neveit igyekeztek megmagyarosítani és hasonlóképen cselekedtek az idegen hangzású helységnevekkel. Végül a nyolcadik fejezetben az író a maga véleményét összegezi, amelyből kiragadjuk ezeket a sorokat:

»Mindezekből világosan látszik, hogy Magyarország erőszakos magyarosítást folytatott. A feladatunk ezekre a körülményekre rámutatva be is fejeződne, ha bizonyos magyar államférfiak nem kísérleteznének, hogy letagadják az erőszakos magyarosítási törekvéseket a régi Magyarországon. Az ilyen nyilatkozatoknak az a céljuk, hogy azokat a nyugati államokat, amelyeket meg akarnak szerezni maguknak, tévedésbe ejtsék.«

Kirilovics Bethlen István gróf volt magyar miniszterelnök londoni előadássorozatával is foglalkozik és arra figyelmeztet, hogy azok, akik most tagadják, hogy Magyarországon magyarosítás folyt, elfelejtik azt, hogy a magyarok között is voltak olyanok, akik elítélték az erőszakos magyarosítási módszereket, többek között Jászi Oszkár és Mocsári Lajos is.

Csuka János



Ember és szerep

25.

Erőltetem az eszem, vallatóra fogom emlékeimet, egy hátsó gondolat után nyomozok, amelynek ott kellett lappangania elhatározásom alján. Talán mégsem gondoltam egész komolyan azt a »soha többét«; lemondtam a nyilvánosságról, földartam írói pályámat, de csak azért, hogy meghassam a sorsot s egy kis kérést csaljak ki belőle. A Rousseau-féle remetek kacérságát kutatom akkori viselkedésemben — akik elutaznak Párisból, de magukkal viszik Páris tekintetét. Próbálnák csak igazán ott feledni őket, majd rohanának vissza, taszigáló könyökkel a régi helyre. Igazán nem a primadonna dolgozott bennem, aki apáca lesz hiúságból? Ebben a könyvben ép elégszer elmarasztaltam magamat hiúságban, elmarasztalnám most is, de a legszigorúbb inkvizícióval sem talállok arra az időre vonatkozó emlékeimben mást, mint megkönnyebbedést. Vannak szerepek, amelyeket vígan hordunk s ha letépik rólunk, mintha bőrünket nyúznák le; az enyém nehéz volt mint egy ólompáncél s hogy lerepedt rólam, vérem, bőröm, verejtékeim megkönnyebbülten élvezte a szabadságot.

Ha volt valami hazugság akkori lemondásomban, hát inkább az a tulzott hév volt, mellyel vereségemet magamnak bizonygattam. Elvesztettem a csatát, nincs hely, ahol a lábamat megvessem, belémfojtották a szót, az ország felmentett minden további szolgálat alól. Dühbe jöttem, ha valaki azt állította, hogy én húzódtam vissza. Nem igaz, ők sóprúztak ki, nekik nincs szükségük rám, ők nyugdijaztak. Ragaszkodtam ehhez az obsithoz s haragosan torkoltam le mindent és mindenkit, aki a hitelességét kétségbe vonta. Olyan nagyszerű volt a nyugalom, amit ennek az obsitnak a fejében kaptam, hogy féltettem, takargattam, mint valami előjoglevelet, amely várak, erdők, vadászó rétek birtokosává tett.

Nem emlékszem, hogy írói pályám alatt valaha olyan termékeny lettem volna, mint most, hogy az írásról örökre lemondtam. Ebben az évben már a húsvéti vakáció előtt kiköltöztünk Felsőgödre, s ott az orgonariügyek első mozgolódásától a kitelt lombig a tavasz minden moccanásában a magam passziózó szabadságát ünnepeleltem. A nyárfák csupasz ágain mint most kibújt fiókaszárnyak a félig sárga frisschlorofillu levelek lassan megtanulták a csapkodást, lebegést s a spirea fehér lobogása, mely az éjszaka holdfénye alatt sem aludt ki, odavilágított a ház nyitott kiugrójára, ahol a lámpának rohanó cserebogarak viharában készülő verseim szavaltam. Volt valami felelőtlen boldogság ezekben a verssorokkal át-

kiüzdött éjszakákban; diákkoromban élveztem csak ennyire az írást, amikor a Múzeumkert padjairól utánam nevettek a lányok, olyan groteszk-látvány voltam verstől megvonagló számmal, karommal, a sósperemes, gyerekkocsis napsütésben. A különbség, hogy most hat év irodalmár-kinja volt mögöttem; egy szigorú, többet noszogató, mint csókoló muzsával éltem erkölcsös házasságot s ezután kaptam vissza a hajdani, kamasz lányt.

Még a kislányom halála után kezdtem el Gyász című regényemet. A gyász hazugságát akartam kipellengérezni benne; a magamfajta büszke lelkek heroikus képmutatását, akiknek sokkal nagyobb fogalmuk van a gyászról s önmagukról, semhogy felejteni mernének, amikor valóban már felejtettek. Egy unokanővérem rekedt, keserű nevetése volt a regény dallama, mottója. Ott találkoztam vele utólszor a fia sirjánál, a harctéren elesett ura oszlopánál a temetőben. Festeni való szép arca fölött fekete kendő; a büszkeség szerzetes kámszajaként hordta ezt a kendőt, amelyhez hű maradt, nem azért, mert a hőség erősebb volt benne az életnél, hanem mert szégyelt hűtlen lenni. Mint az Emberi Színjáték Boda Zoltánában a szentséget, úgy akartam itt Kurátor Zsófiában a dölyföt ironizálni s a dölyf megint győzött az irónián, akárcsak annak idején a szentség. Kurátor Zsófi az ura halála után összevesz a napával, a maga házába költözik s nehogy férjféllével gyanúsítsák, egy pesti iskolaszolgá özvegyét veszi maga mellé örnek a szive hajlamai ellen. Idáig jutottam el a Pocó halálát követő ősön, de a Zsófi és lakója gyűlölködő barátságában, éjszakán át tartó beszélgetéseikben valami olyan rekedt, kétségbeesett atmoszférája támadt a regénynek, hogy nem mertem folytatni. Másfél évet hevert a kézirat s most néhány hét alatt fejeztem be. Zsófinak a fia is meghal, szabad volna egészen, de a dölyf eltiporja a jeladásig is alig jutó szerelmet, melynek semmi akadálya sincs, a beteges önérzeten kívül s ez elég, hogy mindent eltaposson. Az írás egyetlen elszánt rohamában vezettem el Zsófit a sirig, amelynél unokanővéremmel találkoztam s úgy éreztem, ahogy ott állt, céltalan és esztelen, volt benne valami nagy, Jászai Mari-szerű.

Alig fejeztem be a Gyászt, négy-öt nap alatt a Bodnárné is ott állt már egyvégtében irt, javítástalan kéziratban. Ez a négyfelvonásos parasztdráma még a Horváthné meghal és az Akasztófavirág idejében fogant; tárgya: a tanult és a parasztnak maradt fiú versengése, igazi realista tárgy. Senkinek sem szeretek adósa lenni, de legkevésbé önmagamnak s nem emlékszem olyan szándékomra, amelyet végkép feladtam volna. Most ettől a Bodnárnéától, a két fiú közt álló anyától is meg akartam szabadulni, persze már nem a régi terv szerint, hanem kinövesztve őt a Horváthné meghal népiességéből, féktelen nagyravágyása és visszazsúoló multja közé állítva. Bodnárné hiúsága, sznobizmusa, mennyországa: a tanult fiú; ennek a szolgálatába állítja az egész családot, egy Klitnestra keménységével. Van valami együgyű ebben a rajongás-

ban, egy vadember, aki színes gyöngyökért adja el hozzátartozóit. De amikor az elnyomott valóság, a parasztfiú elfűjja az álmot, megöli az öccsét, ő is visszatalál ahhoz, amit az álomért visszairgudalt, védeni, menteni próbálja kedvence gyilkosát, félrevezeti a csendőroket s körömszakadtáig menti, tartja az ölelésében összeomló, mostohább és igazibb fiát.

Még egy harmadik regényt is kezdtem ekkorában, ennek is nő volt a hőse, egy egyetemi hallgatónő, aki politikai fogságból szabaduló apjában a hőst várja vissza s egy szegény roncsot kap; azon kell megtanulnia, hogy az eszményítő csodálatnál mennyivel nagyobb, emberibb érzés az irgalom. Mint a Gyászt és a Színjátékot, ezt is magam ellen készítettem; lelkem kemény aszkétikus erőnyeit, az igényes, távortartó csodálattal szemben az igénytelen, életeket összemósó részvétet. Ez lett volna az a regény, amelyben talán sikerül legyőzni magamat, de amikorra befejeztem volna, vége szakadt a száműzetésnek s az Irgalom töredék maradt.

Alig telt el két hónap azóta, hogy Babitscsal szakítottam s e három művön kívül legalább húsz kuszán berótt vers volt már a hatalmas ívpapírból kötött könyvben. Ezeket a verseket ma már nehéz rekonstruálni, de akkor kívülről tudtam őket s az első szövegezés sebtében odavetett szavai csak emlékeztető kották voltak, melyekhez sokszor alig hasonlított maga a dal. Mint aki egy tenger nyomása alól szabadul fel, úgy jártam én ezeknek a verseknek a foszlányaival a felsőgödi Dunaparton, fönn a sportpálya fölött a gyalogúton vagy a temető cementláda sírjai közt. Olykor Pestre ment a harmadosztályon keletkezett egy vers, olykor az iskolából vizsgálat közben kellett kiszöknöm s papírra vetni. Csodálatos, boldog állapot volt, nem is magyarázható mással, csak azzal a nyomás-változással, melyre a lélek épúgy fölgyöngyözik, mint a nagyobb nyomáson telített s hirtelen felszabaduló szódavíz.

Ezen a nagy boldogságon az sem változtatott, hogy mindaz, amit akkoriban írtam sötét volt, nyomott, reménytelen. Egy író lehet reménytelen mint ember s ugyanakkor úszhat a munka örömeiben, mint alkotó. Az én írásaimban ez a kétféle hangulat mindig is ott vibrál egymás mellett és egymás alatt, érthető, hogy ekkoriban szomszédságuk még élesebb volt és még feltűnőbb. Más kérdés, hogy ez a kiszabadulás a »szerep« ellenőrzése alól, ez az egész infantilis boldog költő-állapot nem vert volna-e vissza előbb-utóbb ugyanoda, ahonnan a Horváthné-val elindultam. A magánynak megvan az a hibája, hogy nemellenőrzi önmagát.

A tulajdonságok természetes kiválasztódása elakad benne; félhomályában az ember ép olyan szívesen becézi hibáit, mint erőnyeit, természetnek és művészetnek egy-egy kicsiny fogyatkozása fantasztikus torzulássá nőhet benne. Abban, amit a visszahúzódomás után eltelt két-három hónapban írtam, kétségkívül ott lappang egy ilyen szörnyővész felé mutató fogyatkozás. Akkoriban sokat olvastam a görögöket s állapotom, úgy éreztem,

feljogosít rá, hogy Sophokles asszonyait, az átkozódó Elektrát s az isteni törvény csapásán halálba siető Antigonét tekintsem legközelebbi rokonaimnak. Hőseimen ez meglátszik Kurátor Zsófiában sok volt Elektrából, míg az Irgalom hősnője Antigonéra emlékeztetett. Keményebb, rekedtebb lett a hangom, mint amilyen a természetem volt s kezdtem megrészegetni ettől a rekedt keménységtől. Ha már görög minták árnyékába kell állnom, több bennem a herodotosi és aristophanesi, mint a sophoklesi s Kurátor Zsófi kifakadásain vagy »A szenvedés évszakai«-ról szóló versemen bizony érezni lehet, hogy egy könnyebb, színesebb, kíváncsibb természetén követtem el velük erőszakot. A paraszt tárgy és a klasszikus eszmény összeházasítása is megbosszulta magát, különösen a Bodnárnében, amely olyan, mint egy szalmatetejű szilasi présház, előtte tornác, dór oszlopokkal.

Hova vitt volna ez az antigonei mesgye? Megmaradt volna a bőség, s mint egy új Oláh Gábor kézirathegyek közé s a zsenialitás önhitibe sáncoltan öregedem meg vagy átmeneti termékenység után hiányozni kezd a megszokott porond s a melankólia szomorú szakadékaiba esem? Ma már alig lehet megmondani. Az Isten, aki a küldetés elől menekülő Jónásért cethalat küldött, engem is visszacibált a ninivei útra.

Május elsején a filléressel Egerbe rándultunk ki, velünk jöttek Gellérték is, akikkel a szakítás után is tartottuk a barátságot. Gellért említette az úton, hogy az új Nyugatban egy fiatal író, Hevesi András, rendkívül élesen bírálja az új nemzedékről szóló tanulmány-sorozatom. Némi elégtétellel ujságolta ezt s akármilyen játékos, finom ember volt is, gúnyos szemvillanása elárulta, hogy nem tartja egész helytelennek, ha a Dózsa Györgyöket saját feleikkel etetik meg. Ez a szemvillanás belémszúrt. Hiába téptek virágos almagallyat az asszonyok, lányok s hiába ütöttem le az egri kuglizóban én a legtöbb bábút: a gúny tüskéje belém tört s egyre jobban sajogott. Én megirtam Babitsnak, hogy végleg otthagynom a nyilvანosságát; cikksorozatom több mint féléve már, hogy lezáródott, nemes dolog most mutatni utánam számárfület. Otthon elolvastam a cikket; a káröröm kacagása zengett benne, a görög kacagás a legyőzött fölött. A századforduló írói az egyéniségüket mutogatták, a háború utáni írónak a mű a fontos, azoknak a kedvenc szavuk a zseni volt, ezeké a remekmű; — ezt a tagadhatatlan különbséget forgatta ki úgy Hevesi, hogy én remekművek készítésére akarok nemzedék-összeesküvést szőni, holott a gyerek is tudja, hogy a remekmű a kedvező istenek ritka együttes ajándéka. Tudtam, hogy Hevesi mögött a hétfői kör állt, a vetélytárs tanulmányírók; a büntetni szerető Babits ezeknek a győzelmi kacaját küldi hát utánam. Ha valaha, most éreztem, hogy a Muszáj Herkules nem egy ember verse, hanem mindnyájunké, akiket sem alkotni, sem meghalni nem hagy-nak itt a többiek.

Ahelyett, hogy hantot dobtak volna a halott után, utánaköptek.

De ez a sérelem (amely annál sérelmesebb volt, mert megtorolni többé nem tudtam), legfőlebb író mámoromat mérgezi meg — ahhoz, hogy az emberek elé ugrasszon még kevés volt. Ekkor jött értem a cethal, a legsoványabb cethal mindazok közt, akiket a világtörténelem ismer mindmáig. Áprily figyelmeztetett, hogy a Protestáns Szemle júniusi számában tanulmány jelenik meg rólam, Gyulyás Pál írta, ugyanaz, aki a debreceni banketton a feleségén áthajolva az emócióról faggatott. A tanulmány megjelent, elolvastam; ma sem tudom megmondani, jó volt-e vagy rossz, aminthogy Mózes sem tudta, szép volt-e a csipkebokor vagy aszott, amelyben az Isten megjelent neki. Ugy rémlik, hogy afféle magaszakállába beszélő tanulmány volt, amelynek a nagyrészt csak ketten érthettük meg, a szerző és én. De az a negyven oldal gyorsírással jegyzet az Emberi Színjátékról bizonyára benne volt s benne minden sor írásom, nem mint lexikális teher, hanem mint életalakító élmény, amellyel a tanulmány írója nyelve, kifejezései tarusága szerint hónapok, évek óta tusakodik. Sosem irtak rólam még egy sort sem s ha irtak volna is, mit ért volna egy idegen író fogcsikorgatva adott dicsérete. Nekem ép ez a sok tekintetben félszeg, de egész emberségében meg-
rázott bizonyosságtevő kellett, aki törzse, lombja rázkódásával bizonyította, hogy mégis csak szél vagyok. Az obsit érvényét veszítette. Még sem érezhetem egészen »felmentett«-nek magam, hiszen itt van egy fiatalember s ez bennem látja a »magyar fiatalság új orientációját«. S ha csak egy negyvenöt kilós fiatalember is. Kisigényű vagyok, irtam Gulyásnak, megélek kenyéren és vizen, de kenyérre és vízre szükségem van. Azt hiszem, ennyi volt minden köszönetem.

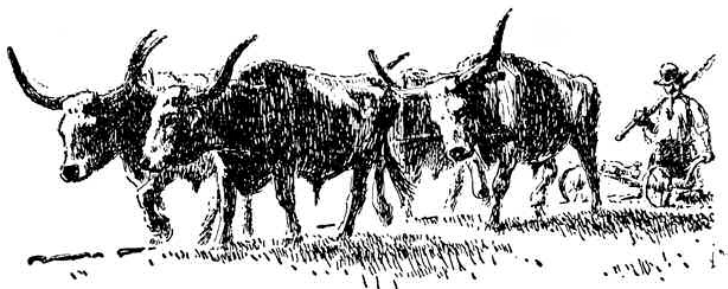
Az én első levelem után hosszabb levélváltás indult meg közöttünk s e közben alakult ki a terv, hogy egy független, magam-írt folyóirattal álljak a közönség elé. Ez a terv nem volt egészen új, amióta a Baumgarten-díjat visszaadtam, állandóan kacérkodtam vele; persze félttem is tőle: hiszen tudtam, hogy irodalmi öngyilkosság mindenünnen eltépni magam s minden nyíl célpontjába állni. Ahhoz, hogy rászánjam magam: elébb minden más utat el kellett vágnom magam körül s valahonnét hitet, elszánást kapni erre az egyre. Ehhez az elszánt kirohanáshoz rakták a zsebembe a száz aranyat az utolsó hónapok.

A durva kövekből felhányt gödi töltés alatt fehér felhőit ringatva, nyugodt egyformasággal folyt el a víz; kislányom támolygó lába már többször is megtette a bizonytalan utat az anyja kísérő s az én kinyujtott kezem közt; Budán pedig, ugyanabban a teremben, melyben én hallgattam valamikor a Nagy Endre tanító úr földrajz-óráit, az orrom alá tölt jelentkező ujjak közt magyaráztam Pasteur felfedezéseit. Volt kenyerem, családom, házam, üres óráimra szenvedélyem. Az életem, polgári fogalmak szerint, sikerült; nemcsak magunkon lehetett látni ezt a sikert, hanem mindenkin, aki közelünkbe ért: a szüleimre zaklatott évek után szép öregkor köszöntött, a cselédek takarékkönyvet váltottak, feleségem kis

huga boldog volt, ha kiszökhett hozzánk s a körorvosék tiz évi szünet után új gyerekekre kaptak kedvet a közelünkben. »Boldogok« voltunk s az obsit a boldogságot tönkretevő, elfedő örülettől »a szereptől« is megszabadított. Az obsit jóvoltából ember lehettem megint emberek közt. S most egyszerre kiderült, hogy az obsit nem érvényes, a szerepet új, nehezebb formában megint vállalni kell.

Mi legyen a folyóirat címe? irtam Gulyásnak. Nem Espectador, nem Figyelő, mint az Ortegáé, inkább Bizonyásátevő, Koronatanu, Szemtanu, vagy egyszerűen Tanu. T a n u! válaszolta Gulyás, ezt a címet kifejezőnek tartom. S én magam is úgy éreztem, hogy igen, erre van szükség: kiállni az emberek közé s nézni ami körülöttem van és vallani, ami fölöttem.

Németh László



Alusóék L.

Mélypont alatt

Regény

(Folytatás)

....
Emmi azon a fizikai ponton nyerte vissza tudatát, ahol elvesztette. Feltámadt emlékeivel együtt az 1930. évi december 4-én átélte események tövében kapta vissza boldogtalanságát, szétrombolt életét. Ma 1931. július 16-a van, de Emmi számára csak egy fél óra telt el azóta, hogy Siró Zoltánt a Hungáriában pofon ütötte.

— Nincs semmi komoly baj — szólt Wimpfen a vizsgálat után. Emmi kinosan nevetett.

— Nincs semmi komoly baj?.. Hát persze hogy nincs.. és ha van is?... Orvos nem segíthet rajta.

— No, no, van magán az orvosnak is reparálni valója. Az idegei rosszak. Szíve is rendtelekedik.. de mindezen az orvos könnyen segíthet.. Most kap egy injekciót..

— Nagyon szenvedek doktor ur.. segítsen.. nagyon szenvedek...

— Igy.. megvan.. Most düljön le a pamlagra.. mingyárt jobban lesz..

— Mingyárt?... — és sirva fakadt.

Wimpfen kiment az anyához.

— Salgó néni, nincs semmi baj. Emmi kapott egy injekciót, attól megnyugszik, elalszik, reggelig fel se ébred. Maradjon itt mellette.

— Meggyógyult.. Boldog vagyok.. De most mi lesz?... Mi lesz holnap?

— Mi lesz.. mi lesz.. Hát.. nem sikerült neki elmenekülni a sorsa elől.. Visszakapta a sorsát és talán szembe is tud vele nézni.. Segíteni kell neki..

.....
Reggel hétkor ébredt fel Emmi.. A csukott redőnyök, a függönyök nem bocsátottak be egy sugárnyi fényt sem, a szoba mélyfekete volt.

Wimpfen felcsavarta a villanyt.

— Istenem, még mindig itt vagyok?... Elaludtam..

Felült és gyűrött ruháját igazgatta..

— Nem is tudja, milyen régen alszik.

— Reggel van már?

— Reggel.. Tudja, hányadik reggel?

— Nem értem..

— Mindent megmagyarázok, de meg kell ígéرنie, hogy amit

mondok, bármennyire is zavarja, nyugodtan meghallgatja.. Figyeljen rám. Maga t e g n a p délben összeveszett az apjával, mert nem akart elmenni vele egy bankettra. Apja ezért kiutasította a szülői házból.

— Anyus mondta el önnek?

— Nem kellett semmit elmondani anyusnak.. Én többet tudok magáról, mint anyus.. Azt is tudom, hogy maga t e g n a p a Hungáriában bátyjával együtt ebédelt.. ott véletlenül találkozott Siró Zoltánnal.. összetűzött vele és durva sértéséért.. pofon ütötte..

— Ki mondta ezt el önnek.. Ezt senki se tudja.. csak az az ember, de ő tegnap este nyolckor Milánóba utazott..

— Mégis tudom.. Az inzultus után elment az étteremből. Nem tudom hová készült, de céljához nem ért el, mert a Deák Ferenc sarkán összeesett és elvesztette eszméletét..

— Ez valótlan!.. Hol van anyám? Ő tudja a legjobban, hogy nem estem össze. Ő hozott ide.. Hol van anyám?.. Nem értem, miért volt arra szüksége, hogy meg nem történt dolgot beszéljen el önnek?

— Tehát nem emlékszik arra, hogy összeesett a Deák Ferenc ucca sarkán?

— Nem szégyelném, ha megtörtént volna velem.. Csodálom, hogy nem estem össze.. De nem estem össze.. Meg nem történt dolgokra nem emlékezhetem..

— Mondja, hányadika van ma?

— Ötödike.. Istenem.. az elmémet vizsgálja.

— Melyik hónap ötödike..

— December..

Wimpfen az ablakhoz lépett. Félretolta a függönyöket, felhuzta a redőnyöket, kitarta az ablakokat. A nyári napsugárral együtt beáradt a Nagyjános-uccai virágzó fák illata.

Visszament Emmihez. Megsimogatta az arcát.

Régen elmúlt december. Junius végén vagyunk.

Emmi megragadta az orvos kezét, mintha a valóság után kapkodna..

— Ez álom.. álmodom.. — suttogta..

— Nem álmodik, csak hét hónapot átaludt és nem emlékszik álmaira.. Nem is emlékezhet.. Rám sem emlékezett tegnap, mikor idehozta az édesanyja.. Tudja meg, hogy én hét hónapon át kezeltem, naponta meglátogattam magát.. Nem oszthatom be napokra, hetekre a felvilágosítás adatait. Hiszen nélkülem is megállapíthatja, hogy a maga számára tegnap tél volt és ma nyárra virradt.. Ugye ez képtelenség? De így van.. Emmi, maga beteg volt és tegnap.. ugyanazon a helyen, ahol elvesztette, visszanyerte eszméletét.

— Most vagyok örült.. és gyógyít..

— Most gyógyult meg.

— Kár..

— Nem kár.. Jöjjön velem az ablakhoz.. Nézze, milyen gyönyörű a nyár.. Szívjon fel a nyárból egy mély erős lélegzetet.. Mi-

ilyen szép szimbólum! Egy varázsütésre elmúlt a tél.. Meglátja, ez a nyár szép lesz, a magáé lesz..

— Többet akarok tudni..

— Mára, azt hiszem, elég volt.. Ideje, hogy haza menjen..

— Haza?.. Nekem nincs otthonom.

— Ha otthona nincs is, lakása van. Emlékszik régi villájukra?

Hét hónapja ottan lakik..

— Hogyan kerültem oda?..

— Oda kívánczolt..

— Voltak kívánságaim?

— Kívánságai, reményei, örömei voltak.

Emmi lesütötte szemét és suttogva mondta:

— Tudom, ki teljesítette azokat.. Tudok mindent.. Tudom, ki bízta meg önt, hogy kezeljen engem.. Istenem.. Stux..

Zokogva omlott el a pamlagon.. »Stux..« »Stux!« kiáltotta minduntalan. Mint a kavicsot mossa, görgeti a patak, úgy fürdették, hordozták könnyei ezt az egytagu szó-rögöt: Stux..

Az orvos nem zavarta meg a sirást. Kell az. Öt is elfoglalja Stux. Milyen vicces név!.. Tele firkálta jegyzet-füzete egyik oldalát a névvel. Így: »Stux.. STUX.. stuksz.. STUX-KOMPLEXUM.. Mi lesz ezekkel?..«

— Ne sirjon — szólt végre Emmihez és szeliden megfogta a kezét. — Nincs azon sirni való, hogy volt egy ember, aki nem hagyta el magát.

— Doktor ur! ön nem tudja, hogy milyen viszonyban vagyok Stuxszal.

— Tudom.. De most ne beszéljünk erről. Sor kerül rá. Kötelességem, hogy mindent elmondjak magának. A betegsége alatt történeteket meg kell ismernie, különben nem tudja folytatni életét. Mindent meg fog tudni..

— Ön jó hozzám. Azt hiszi, nem vagyok erős ahhoz, hogy most tudjak meg mindent.. Azt mondja, hogy hét hónap telt el, mégis engem csak ez az éjszaka, melyet pamlagján aludtam át, választ el a z én t e g n a p o m t ó l. Szeretnék az én tegnapomtól az ön tegnapijához, minél előbb eljutni. Közlései nem okozhatnak bennem válságot. Hiszen hét hónapon át nem műveltem semmit, történni sem történhetett velem semmi.. Csak a körülöttem levő eseményekről lehet szó, emberekről.. eh! csak Stuxról.. engem más nem érdekel.. Segíteni akarok önnek, hogy beszélhessen.. Azt állítja, hogy mindent tud életmről. Téved.. Életemnek van öt.. talán egy perce — nem tudom milyen hosszú volt az a perc.. oly sok fért belé — azt ön nem ismeri.. Ki tudja felmérni meddig tart az a pillanat, melyben dönteni akarunk, hogyan jussunk át a másik partra. Meghalni, vagy elmenni egy emberhez?.. E percem — hét hónapi siketségen átfurva magát — most is itt van.. Tegnap — az én tegnapomon — egy ember, akit szerettem, arra kényszerített, hogy megismerjem.. Olyan brutális volt, hogy kénytelen voltam testi fenytéssel elégtételt szereznem.. Tudom, óriási erővel szakítottam

le magam róla, gyötrelmes munka volt megszabadulni tőle.. A történetek után csak egy rajtam kívüli erő önthetett belém nyugalmat. De az a nyugalom már nem volt az enyém... Egy idegennek nyugalmával mentem el a Hungáriából és jutottam el a Deák Ferenc ucca sarkáig.. Ott jött el az a rettenetes perc, mely agyonütötte az idegen nyugalmat. »Mit tegyek?« »Elmegyek Stuxhoz« — próbáltam felelni és nyomban éreznem kellett tervezett lépésemnek egy egész életre szóló következményét. Stux feleségül vett és halálomig mellette kell élnem és meg kell csálnom.. Napról-napra, percről-percre bizonyítani kell szavamat: »szerelemmel megyek magához.« Hazugságomat szentül meg kell őriznem. Magam ellen védekezve, örökké védenem kell Stuxot.. Tudom, hogy ez sikerülne, mert megérdemli. Ő mindig jó volt hozzám, mindig a szívével akart megvenni.. Istenem: egy jó apát, egy derék testvért, miért nem találhatok benne?.. Miért akarja azt is adni, venni, ami köztünk idegenség? Menjek, éljek vele, fogadjam el azt is belőle.. ami vérfertőzés?.. Felháborodtam magam ellen.. Gyűlöltem, utáltam magam, mert ily nagyon megaláztam Stuxot. Lélekben magamhoz vontam, megsimogattam, próbáltam forrón hazudni neki, de az első szó a szívembe szurt. Akkor vesztettem el az eszméletem.. és most hogy visszanyertem — újra abban a pillanatban élek. Meggyógyultam, visszakaptam mindent, ahogy elvesztettem.. A Deák Ferenc ucca sarkán állok és kérdelem magamtól, elmenjek-e hozzá..

— Elmehegy nyugodtan.. Megnyugtatom, csak barátságos, kedves lesz magához. Ő nem hagyta el magát, de ezért semmi áldozatot nem kér.. Bizonyára meglátogatná, de nincs itthon. Hosszabb időre elutazott.

— Hosszabb időre?

— Mintha bántaná ez magát.

— Nem bánt.. Örülök..

— Látom, hogy örül...

— Könyörgöm, ne élezze ki a szavaimat.. Így nem orvos..

— Maga az oka. Nagyon merészen ugrott vissza életébe.. Keresi és bírja az izgalmakat.. Küldtem, de nem akart elmenni.. Jobb is, hogy nem ment el. Így előttem lépett vissza a mába.. Ha magában éli át a dolgokra való ráébredését, nem kaphatja meg nyomban a felvilágosítást, mely megnyugtatta.. és nem szerezhethet hirt arról, hogy nincs semmi baj.. Míngyárt itt lesz az édesanyja. Menjen vele vissza a Svábhegyre..

— Nem szeretnék visszamenni..

— Hát jó.. Elviszem egy kellemes szanatóriumba, ahol egyetlen beteg sincsen, hova csak hizni, fogyni, pihenni vonulnak be az emberek.. Magának hizókurára van szüksége.. Két hét se telik bele és talpra áll..

— Nincs értelme..

— De van!

— Nem találhatom meg az életem..

— Betegsége előtt volt beteg, mert élete csupa hamis ráisme-

résből állt. Annyi terhet vállalt, hogy nem birta.. Családját akarta megmenteni, felemelni.. de még önmagának se tudott egyetlen okos tanácsot adni.. Annyi esze se volt, mint egy tyuknak.. Maga az a hires, okos, bölcs Emmi?

Ugy bánt Emmivel, mint gyerekkel szoktak, még meg is paskolta az arcát.

— Ezeket az apró pofokat máshova szántam.. Megérdemelné, hogy elfenekeljem.. No, most gyerünk abba a szanatóriumba.. Elkísérem..

.....

Salgóné elment az urához, hogy hirt adjon neki lányuk gyógyulásáról. Hol kereshetné másutt, mint a Thököly uccai lakásban. Reggel hét óra van, bizonyára otthon van még. Csenget, egyre csenget, de nem nyit ajtót senki. Lehajol, benéz a kulcslukba, benn van a kulcs, tehát az ura itthon van.

— Ki az? — hallatszik ki Salgó rekedt hangja.

— Én vagyok.. Nina.. Nyisd ki..

Salgó megvakarta a fejét. »Ez a Nina mindig csak kellemetlenkedik.. Most is jókor jön..« Bármily veszélyes volt a helyzet, becsátotta feleségét.

Az asszony ráborult az urára, sirva mondta el az örömhirt: »Emmi meggyógyult«.

— Majd megünnepeljük e szép napot.. Most katona vagyok, a kormány katonája, aki súlyos szolgálatban áll.. Ha teljesítettem küldetésemet, összegyűlünk családi otthonunkban..

Zavartan beszélt Salgó. Eszébe se jutott érdeklődni, hogyan tért magához lánya. Örült, de nem tudott mit kezdeni örömeivel, két körülmény is akadályozta ebben.. Először is holnap kezdődnek a választások.., igaz, hogy a vidéken, de neki ott is adtak dolgot.. Másodszor: Leontin itt van.. Az ördög hívta ide, hiába mondta neki, hogy nagyon fáradt, de Leontin elviselhetetlen alázatosságával lerombolta ellenállását.. Mindezt nyugodtan végiggondolhatja, felesége nem zavarja, csak egyre sir a nyakán. Ő is ellágyul. Hátra lépve (..az a Leontin még kidugja az orrát..) simogatja az asszony arcát.. Igen ám.., de ez a helyzet.. Hogyan menekülhet ki e kellemetlen helyzetből?.. Mérgelődik.. Haragosan beszél:

— Persze, hogy meggyógyult.. Nem is volt beteg.. Az a két ur rendezte az egész bajt. De most félnek tőlem, mert tudják, hogy a hatalom mellettem van.. Kérdőre fogom vonni őket.. És most menj Nina.. Egy óra múlva otthon leszek..

— Megvárlak.. Mig felöltöztöl, kitakarítom, kiszellőztetem a lakást..

— Nem lehet. Fontos értekezlet van nálam. Tegnap este óta folyik a tárgyalás.

— Így, hálóingben?

— Mit gondolsz? Ebben a kutyamelegben majd télikabátot veszünk fel..

Elküldte a feleségét..

Mikor Salgó visszament a szobába, Leontin már magára kapta ruháit és a tükör előtt rendezgette magát.

— Mindent hallottam.. Rettenetesen félttem — szepegett. — Salgó.. én elmegyek.. Majd megszakad a szívem, de le kell mondanom. Nem tehetem tönkre a felesége életét. Bevallom, mindig furdalt a lelkiismeret.. De nem tehetek róla.. kellett a boldogság... Salgó.. maga jó volt hozzám.. az első rendes, tisztességes ember, akinek szíve is van.. Örökké szeretni fogom..

— Köszönöm Leontin.. Te vagy az első nő, aki magasra emelkedett.. szárnyalt előttem.. Menj Leontin.. én örökké fogom őrizni emlékedet. Hiszem, eljő az az idő is, hogy gazdagon megjutalmazhatlak. Sose felejttem el baráti kölcsönödet sem..

— Ó!.. Salgó!.. megfizetett érte engem az a szép pillanat, amikor odaadhattam.. Istenem nyolc óra!.. Elkésem az irodából..

Fel se vette kalapját, csak begyűrte táskaszerű retiküljébe.. Kezet se fogott imádott emberével.. Félt, hogy elkésik az irodából.. Elrohant..

Salgó egy szál ingben egyedül maradt. Bütökös lábára bámult. Bámult és gondolkozott, mert ő sose tud gondolat nélkül élni.. »Nemes nő!« — ez Leontinnak szólt.. Aztán Emmire gondolt, kihez el kellene mennie, hogy atyai szívére ölelje. De kötelességek állnak útjába. A haza parancsol. Paksra kell utaznia.. Pakson a zsidók, egy antiszemita hecc miatt, nem akarnak a kormányra szavazni.. »Furcsa ez a központi pártvezetőség, egyhangulag megállapította rólam, hogy jól értek a zsidók nyelvén.. Hát értek is!.. Pakson olyan filozemita beszédet mondok..

XIX.

Napló:

1931 június 28-29. A kormány fényes diadalt arat, szinte elsőpri az ellenzékét.. Siró Zoltánt egyhangulag megválasztották..

Julius 1. Hoover, az U. S. A. elnöke Európának egy évi moratóriumot adott. Ime, megszületett a Megváltó.. Európa megújodik.. Száz meg száz millió arany szabadul fel. Csak egy-két napig kell várni és megindul a termelés. A munkanélküliek bevonulnak a gyárakba, irodákba, boltokba.. Hajnal-piros jóslatokat mondanak ujságokban, kávéházakban.. Mégis, annak a szegény kaposvári és kataloniai banknak későn jött Hoover moratórium-üzenete..

Julius 11: Még mindig a történelmi pillanat elején vagyunk. Persze, persze.. a hatás nem jelentkezhetik azonnal.. A dolgokat meg kell szervezni..

Julius 12: A Darmstädter Bank összeomlott.. Bezárták a közép-európai tőzsdéket. A párisi német nagy követ megrázó jelentek közt kérdezte Lavaltól, hogy összetett kezekkel néz-e, miként sülyed el a Német Birodalom?... Mi ez?..

Julius 13: Magyarországon is bezárták a bankokat és a tőzsdéket..

Julius 18: Ahá!.. mindenki munkában van.. Brüning és

Curtius Párisba érkezik. Viszont: Macdonald és Henderson Berlinbe készül.. Tessenek sietni, nagy bajok vannak.. Ez az amerikai moratórium nem sokat segített.. egyelőre csak veszekednek miatta..

Augusztus 19: Magyarországon úgy látszik nincs semmi baj. A bankpénztárakat kinyitották.. Bethlen megbukott. Micsoda dolog ez? Hogyan bukhatott meg ez a nagy ember, akinek egy hónap előtt a választók odaadták a mandátumok négy ötödét?..

Augusztus 20: Megjöttek az új emberek, jelentkezők, új korszakot hirdetnek. Itt vannak az utódok. Mindenki utód. Még marxista frontot is emlegetnek.. legalább is be kell vonni a munkába a baloldalt.. Óráról-órára alakul ki a terv: Nemzeti koncentráció. Új külpolitika. Francia orientáció. Mindebből nem lesz semmi. Marad minden a régiben..

Augusztus 22: Néha gyorsan derül ki, hogy — egészen másról van szó. Arról van szó, hogy a kormány megtiltotta a pengő kivitelét. Az ostoba embereknek szól ez a rendelet. Okos ember miért is venné ki a pénzét, amikor a pénzügyminiszter rendeleti uton kimondta, hogy 1 pengő egyenlő 1 aranypengővel.. Hiába, az okos emberek se akarják megérteni ezt az aforizmat. Annyira nem értik meg, hogy aranypengő-rangra emelt bankjegyeiket apró pénzre váltják fel.. Erről van szó.. És arról van szó, hogy árdragítók és valutaüzérek bukkannak fel.

Augusztus 25: A valutaüzérek már mind felbukkantak. Nyüzsgönek.. Végre egy foglalkozási ág, melyben esik a munkanélküliek száma. Teljes gözzel folyik a munka, nekirugaszkodnak a pengőnek, ütik-verik, nyomják a víz alá. A pengőn hullafoltok látszanak. Már meg is van az új valuta: a dollár, melyet titkos szerelemmel vesznek körül. Reszkető, lázas kezek nyulnak utána. Hívják, csalogatják a dollárt, — papírban, aranyban, mindegy. Egy papírdollár = egy aranydollár. Ezt az igazságot ki is lehet próbálni. Megjönnek a Balkánról duplafedelű bőröndökben a dukátok, Louis d'or-ok, ha nem lehet máskép: összezúzva, poralakban szépen grammonként csomagolva, mint az aszpirin. Siber-világ.. De most már nem sugárzik kifelé az arculata, mint régen. Nincs bár-élet, nincs lumpolás.. Csak titok és bujkálás van.. A börtönökben nagy a huzat, minden cella ajtaját kicsapta a szél, várja a bűnöst.. a valuta rendőrség résen áll. Ez ám a világ, erre vártak sokan. Tegnap még nem volt vacsorájuk.. és ma a bizalmas lámpa-fény alatt a család félig megterített asztalnál finom vacsorát eszik.. Az asztal terítetlen felén a családfő derült arccal számol, kurzusokkal szoroz és mikor becsukja a noteszt: dicséri a napot. A családfő nem vacsorázik. Délután kávéházakban tárgyalt, háromszor is meguzsonnázott.. Csak napok mulnak, és egészen megterítik az asztalt. A lakásba telefont vezetnek be. De ez a családfő csak kiskereskedő.. csak szerény tolvajlámpással settenkedik..

Vannak nagykereskedők is..

.....

A nagykereskedők közt van Almássy Erzsébet is. Meggyógyult és nem jött vissza Pestre. A Nagy Pénzemberrel társult. A cég régi, nemes patinájú: »Értékpapír és nemesfém-kereskedő.« Almássy Erzsébet csendes társ volt, de a munkában is részt vett. A külföldről ő szállította az árut. Viharosan üzte szenvedélyét..

.....
Salgó Miksa is bealakult a ragyogó időkbe..

A választások után egyre várta, hogy amint megigérték neki, ki-nevezik a közéleti-üzemi üzembe tisztviselőnek és figyelembe veszik a főváros szolgálatában eltöltött husz esztendő.

A kinevezés azonban egyre később és amikor megbukott Bethlen, megbukott az az ember is, akinek teljesíteni kellett az ígéretet. De Salgó jussát így sem engedte. Sűrűn járt fel az Egységes pártba jogait követelni. Egyszer aztán rászóltak, hogy számoljon el a rábizott pénzekkel. Ez hatott. Salgó eltűnt. Semmi kedve nem volt az elszámolásra.

Salgó szépen »keresett« a választásokon és nem könnyelműsködött el minden keresetét. Volt hát pénze. Nagy szerencsével dolgozott. Sokat keresett és nem csípték rajta. Nem csukták be, sőt tisztessége egyre emelkedett.. Az a kávéház, mely a szomorú világban egyre süllyedt vele, most úgy forgalom mint nívó tekintetében egyre emelkedett, a törzsasztalok is derűsebbek, tekintélyesebbek lettek.. Az étellel megtelt kávéházban a legnagyserűbb vendég, a legnagyobb tekintély, ki a legnépesebbé tesz egy törzsasztalt — ő volt.. Megint ő volt a kávéház bölce, sőt ő volt egyike azoknak, akik a Haza Bölcsévé akartak előlépni.

Ezidőtájt sokan halmozták el a kormányt olyan tervekkel, hogyan lehetne megmenteni a Pengőt. Ő is elküldte tervét, de választ nem kapott, pedig nagyon remélte, hogy egy napon audienciára hívják. Mivel ez nem történt meg és a szerkesztők sem voltak hajlandók tervezetével foglalkozni, eszméjét kénytelen volt asztaltársasága előtt ismertetni.

— Uraim! Itt van a terv — vastag kéziratcsomót mutatott fel, — hogyan lehetne a pengőt, egyáltalán a Pénzt, megmenteni. A pénzt csak a balkezű miniszterek teszik tönkre. A tehetségtelen kormányok mit tesznek? Letartóztatják saját pénzüket, egy darab se mehet ki az országból. Mégis menekülni kénytelen.. Az ókorban egy közepes vagyonu pártai polgár csak ökrös szekerekkel tudta pénzét elszállítani. Akkor a pénz vasból volt. Ma?... Gallérban, cipőtalpban és még ravaszabb helyeken játszhat a határon bujocskát a pénz a fináncokkal.. Innen van az, hogy a pénzből csavargó, veszedelmes munkakerülő lett és abból akar megélni, hogy rettenő nagyokat hazudik, el akarja hitetni, hogy otthon mennyi aranya van. Arany!.. Ennek a világnak még mindig arany a feneké... Mégis, mit látunk? Néhány év óta az arany nomád életet él.. Talán gyógyhelyet keres és seholye talál.. Szegény beteg arany.. Nem huzza sokáig.. A világ már régen tudja, hogy ki dönti meg az arany hatalmát.. A Munka!.. A munka ellensége az arany.

Nem jól mondtam. Az arany ellensége a munkának. Így se mondtam jól... A munka nem is ismeri az aranyat. Sose volt szerencséje hozzá... Mindig rézpénzzel fizették ki. Az arany elbujt a munka elől, csak előkelő zugokban meghúzódva spekulált, ravaszkodott és önmagának élve, minden hivatás nélkül, egyre hizott, gyarapodott... De a munka feltápáskodik és követeli, hogy ő legyen az értékmérő... Ez az én eszmém, erre a gondolatra építettem fel tervezetem... Igen ám..., de hogyan lehet a pénz fedezetéül megtenni a munkát, amikor ahány ember, annyi féle értékű munkát végez? Amilyen szép a terv, éppen olyan hihetetlen, sopánkodnak a szakértők. Mi legyen a munka-pénznek a legalacsonyabb egysége? Talán a költő verse?... Vagy egy népszövetségi delegátus egy napi munkája?... Bevallom, én is sokáig tűnődtem ezen... Ma már tul vagyok rajta... Százszázalékosan tisztáztam a kérdést... Itt van, kész van a megoldás, — diadalmasan lobogtatta a kéziratot-csomót — ez a tervzet megdönthetetlenül bizonyítja, hogy a jövő pénzének csak a munka lehet a fedezete...

A törzsasztal egyik tagja, a kommün után elcsapott és nyomorában elzüllött tanár, nem állhatta meg szónéklül Salgó fejtegetéseit.

— Hogyan?... Tehát ez az a hatalmas ötlet? Ezzel akarja meggyógyítani a haldokló világot?... Munka valuta?... Hát ön nem tudja, hogy ma a munka a legritkább világ-jelenség... Mit akar ön?... Egy új főnemesi osztályt akar életre hozni? Fokozni akarja a dolgozó társadalom jólétét... Hát nem tudja, hogy ma a legutálatosabb lény a dolgozó ember?... Nem látja, hogy milyen megvetően néz minden tisztességes munkanélküli, ama kiváltságosra, aki hajnalban kél, estig dolgozik és hencegő fáradtsággal tér pihenőre? Ezek számára, akik a munkán élőködnek, még be akarja hozni a munkavalutát is... Ilyen ötlete támad ma, amikor mindenki elfelejtette, hogy volt egyszer egy törvény, mely a közönséges munkakerülő ellen szólt, ellenben nem egy paragrafus keletkezett a közveszélyes munkakövetelők ellen?... Csalódtam önben... Ön egy antiszociális lény!... Nem hallgatom tovább...

Felkelt, menni készült...

— De maradjon, professzor úr — szólt Salgó és intett a pincérnek, hogy a lázadónak hozzon egy dupla-törkölyt — sulyt helyezek arra, hogy ön, aki egyetlen tudományos ember közöttünk, meghallgasson engem. Sőt, ha felolvastam tervezetem, utána együtt vacsorázunk, hogy meghallgathassam értékes tanácsát...

A professzor ott maradt, lenyelte törkölyét és teljes odaadással hallgatta Salgót, ki szónoki pátozzsal olvasta fel tervezetét. Már vagy félórája, hogy olvasott, de még mindig messze volt a befejezés. Vacsorára járt az idő, az asztaltól már mindenki elsettenkedett, csak a tanár maradt meg hallgatónak.

— Pihenjen uram! — állította meg Salgót a tanár. — Vacsorázzunk meg előbb, aztán folytatjuk... Máris kijelentem, hogy szen-

záción az ötlet. Lényege két mondatban fejezhető ki. A két mondatot, ha megengedi, így fogalmazom meg: »Minden állam annyi pénzt bocsásson ki, amennyit évi költségvetésének végösszege kitesz. Az állam, költségvetésének minden tételét beruházásokra, munkadíjakra irányozza elő, tehát a költségvetés alapján kibocsátott pénznek munka a fedezete.. Gratulálok, Salgó ur!.. Ezt a tervet a Népszövetségnek kell beterveztetni.. Mondja védjegyzett-e már a Szabadalmi hivatalnál?.. Nem?.. Addig nem mozdulok maga mellől, míg ezt meg nem teszi. És azután is magával maradok, mert tervszövege végző kidolgozásában részt óhajtok venni. Ebből a tervszövegből.. mely inkább csak vázlat.. tudományos alapossággal nagy szakmunkát fogunk írni.. Csak az ön neve fog szerepelni a művön: Irta: Salgó Miksa.. A külföldi kiadók el fogják árasztani önt ajánlataikkal.. Művét minden nyelvre lefordítják. Hatalmas összegeket keres..

Salgót meghódította, leigázta a tanár, minden szabad idejét nála töltötte el. Egy budai szállóban bérelt részére szobát. A munka sie-tős, de a toll csak kullog a tanár gondolatai után, gyorsíróra volt szükség. Salgó órákon át gyönyörködött a tanár szárnyaló monda-taiban..

Abban állapodtak meg, hogy a mű először Svájcban, francia nyelven jelenik meg, de még kéziratban benyújtják a Népszövetség-nél.. A francia fordítást is a tanár vállalta.. A németet, az an-golt, az olaszot is.. A fordítók tulsok munkadíjat kérnek.. Nagyon rendes ember volt a tanár. A nyomorgó ember kiszédelegte magának ezt a kis egzisztenciát. Alaposan megdolgozott érte. Salgó ötletéből ötszáz oldalas könyvre valót ír és azt négy nyelvre is lefordítja.. Ag-góadalommal gondol arra, hogy egyszer ez a sok munka is elfogy — és akkor miből éljen?

A siber konjunktura egyre csillogóbb, így hát Salgó keresete egyre emelkedik. Itt-ott egy kis átmeneti veszteség, de ez elviselhe-tő, mert majdnem minden nap meghozza gyümölcsét. Nem tette hát türelmetlenné, hogy a tanár munkája egyre nyulik. Majd csak eljön az a nap, amikor minden beteljesül és neve felragyog az égen. A tanárt ő itatja törkölyvel, a tanár őt részegíti nagy kijelentések-vel: »Az ön neve úgy fog ragyogni, mint Marconió! Az ön műve korszakalkotóbb mint a dróttalan táviró.. a rádió!

Salgó mámorosan nézett a holnapba: Ezt! Ezt akarta ő!... Viziói vannak. A világ nagyságai frakkba öltözötten ünnepi asztal-nál ülnek körülötte és ő az asztalfőn beszél.. beszél az egész Világnak..

.....

Vannak azért rossz órái is..

Felesége haza hurcolkodott. Nem a felesége szerzi neki a rossz órákat. A jámbor nő csak tengett-lengett mellette. Az újrakelt jó-módból nem mert kérni. Megelégedett a szerény konyhapénzzel, melyből a mindennapi kávéházi uzsonnára is tellett. De az ura rossz

óráit neki kellett elviselni. Salgó egyre szenvedelmesebben követelte, hogy Emmi jöjjön haza. Könyörgő, parancsoló üzeneteket küldött neki.. Azt akarta, hogy a leánya otthon üljön és hallgassa előadásait a holnapi dicsőségről.. Utolsó üzenete így szólt: ha 24 órán belül nem jön haza Emmi, — kitagadja.

— Miksa — hozta el Salgóné a választ — Emmi azt üzeni, hogy nem érkezett el még ideje annak, hogy találkozzék veled. Még mindig él benne az a fájdalom, melyet okoztál neki.. Reméli, hogy az idő mindent elmos...

Salgó elérzékenyedett:

— Szegény, szerencsétlen, büszke lányom.. Igaza van. Mélyen megsértettem.. Mondd meg neki, türelemmel várok. Nemsokára eljön az az idő, amikor egy világsiker felragyogó fényében ölelem szívemre... Add át ezt az üzenetemet és nevemben vigyél neki virágot...

E naptól kezdve Salgó látományaiba egy új kép lépett.. Majd ha a világ nagyságai között megjelenik, oldalán fog állni Emmi és a magas kitüntetésekkel díszített frakkos urak sorra kezét csókolnak neki..

XX.

Salgóné hazudott az urának. Nem adhatta át az apai üzeneteket, nem is hozhatott választ rájuk, mert csak az első napokban látogatta meg Emmi, aki felgyógyulását követő harmadik napon így szólt hozzá:

— Anyus, szeretném, ha nem hoznád meg azt az áldozatot, hogy naponta eljárj hozzám. Terhes neked is, nekem is, hogy az én nyomasztó hangulatomban együtt legyünk. Köszönöm a jószágodat, de egyedül akarok lenni. Majd üzenek, ha csak egy kissé is megpihenetem.

— Jól van lányom, ha neked így jobb, nem jövök, mig nem hiszsz, de kérlek, üzenj legalább egy kedves szót apádnak.

— Apusnak?.. aki aznap, hogy meggyógyultam, elutazott?

— Igaz, elutazott, de előbb levelet írt neked. Tegnap fenn voltam a villában, hogy ruháidat elhozzam, akkor találtam ott a levelet. Olvasd el lányom.

Félve a visszautasítástól, remegve vette elő retiküljéből a levelet. Emmi utána nyult és el is olvasta:

»Drága Gyermekek! Egyetlen Virágom! A sors nem adta meg nekem azt a boldogságot, hogy a nagy téli álmából való felvirradásodkor Hozzád rohanhassak és szívemet szivedre szoríthassam... Sirva, ujjongó sirással írom e levelet, mert a Mindenható Téged visszaadott nekem. Nem lehetek Veled, boldog sorsot hozó kötelességek mulasztathatlan utazásra kényszerítenek engem. Mennem kell, mert minden lépésemmel magasabbra hágok. Ha utamról megjövök, örökre melletted maradok. Addig is fogadd, Gyermekek, atyai szívemnek Eléd borulását.«

Emmi elmosolyodott a levélen. Tünődve gondolta: »Apus nem

változott semmit.. A régi jellem.. Hozzám kellett volna rohannia.. De ő, csak a régi.. Egy »mulaszthatatlan utazásért« megint eladta a lányát.. «

Salgóné arcán felvillant az öröm, mert levélolvasás közben mosolyog a lánya. Persze, hogy mosolyog — gondolja — hiszen az a levél olyan mint egy szép vers.

— Irj egy pár sort apádnak, vagy legalább üzenj..

— Nem irok, nem üzenek apusnak semmit. Ha egy jó szót is üzennék, akkor eljönne és nagyon megzavarna. Ha mindent megbo csátok is neki, az ellen mégis tiltakoznom kell, hogy eljöjjön hozzám.. Nem tudnám elviselni azt a lármát, amit az ő személye jelent.. Magányra, csendre van szükségem..

Nem folytatta szavait, csak magában gondolta végig, hogy magányra van szüksége, ne zavarja senki tépelődéseiben, vajjon ráléphet-e az élet útjára.

— Magányra van szükségem — ismételte hangosan — és megint mosolygott. Szelid mosolyát, mellyel a multban mindig el tudta takarni szenvedéseit, már visszanyerte. — Anyus légy nyugodt. Amint a betegségemből, úgy bajaimból, gondjaimból is majd csak kijutok..

Elérzékenyedten ölelte meg és szomoruan nézett anyja után, aki öregeken tipegett elő tőle.

.....

Salgóné majd két hónapja nem látta a lányát, de az ura előtt ezt eltitkolja. Átveszi az üzeneteket és ahogy mulnak a hetek, egyre biztatóbb válaszokat talál ki számára. Wimpfenhez sűrűn feljár, aki megnyugtatta: »Emmi jól van, csak nagyon szomorú..«

.....

»Csak nagyon szomorú..« — ismételte maga elé Wimpfen... »Szomorú«.. Gondolatai rátapadtak e szóra. Bergsont idézi: »A szomorúság eleinte csupán mult felé fordulás, érzeteink és eszméink elszegényedése, mintha most mindenikük csak abból a kevésből állna, amit ad — és mintha a jövő valamiképpen el volna zárva előttünk.. Az összezúzatás benyomásával végződik, melyből a semmiségre vágyunk..«

Mélyen megindulva gondol Emmire. Két hónapja, hogy a betegsége elmúlt. Az első nap tulságosan megmutatta a lánynak a valóságot. E cselekedete nem volt orvosi munka. Hogy is tévedhetett ilyen nagyott? Nagyon belemerült ebben az »eset«-be. Elmerült benne.. Kártékony mohóság fogta el, gyorsan »tisztába« akarta tenni az újjászületett öntudatot. Mi lett volna ha az első nap munkáját másnap is gyors ráúttással folytatja és feltárja Stux visszavonulását, Siró Zoltán szánalmas viselkedését?.. Nem is tudja miért akarta minczt elmondani? Jó, hogy a lány ellentállt.. Azzal állt ellen, hogy minden találkozáskor.. »Végzetes dolog! — kiáltott fel — t a l á l k o z á s t mondok.. El kellene mennem egy analitikushoz, vizsgáljon meg engem...« De nem is volt más, csak találkozás, nem az orvost, csak a szánakozó ember látogatta meg ő és csak azért, hogy

hallgassa Stuxról szóló gondolatait, melyek tartalma sose változott, csak szomorúságuk fokozódott.

.....

— Doktor ur! — szólt Emmi egy napon — látni akarom Stuxot.. Döntöttem, elmegyek hozzá. Ne ő jöjjön el — úgy illik, hogy én menjek el hozzá. Mindig én mentem el hozzá, az a jó ember egyszer sem alkalmatlankodott..

De Stux nincs itthon. Jól hogy nincs itthon, mert Wimpfen úgy érzi, hogy visszautasítaná a találkozást. Sulyos sebet hordoz a szívében, melyet Emmi ütött rajta.. De azért is jó, hogy nincs itthon, mert Emmi már elfelejtette amit tegnap mondott. Ma így beszél:

— Stux az egyetlen ember, aki közel áll hozzám. De ma is csak úgy gondolok rá, mint a télen a Deák Ferenc ucca sarkán, amikor arra gondoltam, hogy vagy meg kell halni, vagy el kell menni hozzá..

Wimpfent megdöbbsentette ez a vallomás. Mi lesz, ha hazajön Stux és Emmi véget vett töprengéseinek és elakar menni Stuxhoz?. És megtudja, hogy a két ut között még válogatni se lehet?.. A Stuxhoz vezető utat járhatóvá kell tenni..

.....

»A képviselő ur kiskerti birtokán van« — kapta Siró Zoltán budapesti lakásáról a választ. Wimpfen autóra ült, kiment Kiskertre.

Siró Zoltán ijedt meglepődéssel fogadta a bejelentést, hogy Wimpfen látogatónak jön hozzá. Mit akar ez az ember? Hiszen nincsen semmi olyan dolog vele, amit személyesen kell elintézni. Mit akarhat ez a goromba ember, aki utolsó találkozásakor ugyancsak lehordta. Ha ma így merne beszélni, elégtételt kérne tőle. De akár-hogy is beszél, bármi mondani valóján van, nem engedi meg neki, hogy megzavarja életében.. »Most már nem lökhet fel senki!«

Karosszékebe görcsösen belekapaszkodva emelkedett fel üdvözlésre, mikor az orvos belépett.

— A télen megígértem, hogy egyszer kirándulok önhöz. Ugy látom, megijesztette látogatásom. Ne aggódjék. Nincs semmi baj. Sőt, jó hirt hozok.. Emmi meggyógyult..

— Meggyógyult?... Lehetetlen.. Ki hitte volna?... Nagyszerű! Igazán örülök! Doktor ur talán üzenetet hozott tőle?

— Nem üzent.. Mégis nagyon fontos ügyben jöttem. Kérem, ne ütközzék meg közléseim felett. Semmi jogom, okom nincs arra, hogy megbántsam, de közlendőim anyaga olyan, hogy engem is meghorrszol, aki érdektelen vagyok ebben az ügyben. Remélem, szívesen tárgyal velem, akinek megengedte, hogy a maga és mások életébe a legmélyebben betekinthessek..

— Az orvosnak engedtem meg.. de mindegy.. tessék!

— Igaza van. Most nem vagyok az orvos.., most egyáltalán nem vagyok orvos. Ember jött el az emberhez.. Nagy szolgálatot kérni jöttem önhöz. Értékes szolgálatot kérek, de annak teljesítése nem jár áldozattal.. Hogy meggyógyult Emmi, e hír, hiszem, meghatotta, de nem fogadta úgy, mintha szíve megtelt volna boldogsággal. Előre tudtam, hogy így lesz, hiszen leveleiből is határozottan

láttam, hogy kigyógyult abból a betegségéből is, melyet Emmi iránt fellobbant szerelemnek nevezett. Nagyon jól van ez így. Érdeklődésére már közöltem, hogy Emmi nem üzent semmit. Kérem, vegye tudomásul azt is, hogy Emmi még csak az ön nevét sem ejti ki. Emmi és ön között az úgy a Hungáriában teljesen elintéződött. . . Hogy az ő betegsége és az ön egzaltált állapota alatt mégis kapcsolat, csak az ön részéről való egyoldalu kapcsolat jött létre, erről Emmi nem tud semmit, sohase szabad tudnia.

— Ön mégis szolgálatot kér tőlem.

— Bizonyára teljesíteni is fogja. Kötelessége. Emlékezzék vissza arra az éjszakára, melyet Stuxnál töltött el. Ön jól tudta, hogy Stux szerelmes Emmibe és ezért mondta el neki a Hungária-jeleneget, hogy kiemelhesse, jól megnyomhassa Emminek ezt a mondatát: »Nem akarok érted is fizetni Stuxnak. Ezt az adósságot nem vállalom!«

— Bocsánat, doktor ur, én ezt nem mondtam. .

— Nem emlékszik. . Ön már erre nem is emlékezhet. . De mondta és ezzel súlyosan megsebezte Stuxot, e mondatával tépte ki szívéből azt a hitet, hogy szerelmével rátalál Emmire. . Ő nem érdemelte meg ezt öntől.

— Nem emlékszem rá. .

— Ön nekem is elmondta! . . Kérem, tegye jóvá ezt a bűnét. .

— Értem, miről van szó. Rendelkezésére állok. .

— Szeretném, ha levelet írna Stuxnak. .

— Mi legyen a levélben? Talán tollba mondaná. . Ön tudja, miért kell a levél és mit kell tartalmaznia.

Síró íróasztalához ült, Wimpfen diktált:

»Mélyen tisztelt ügyvéd ur! Bizonyára éppen úgy emlékében él, mint az enyémben, az a januári éjszaka, amikor egzaltált viselkedésemet nemcsak eltiúrte, hanem még segítségemre is volt, holott már csak a kívánságom pusztá kimondása is férfiúi méltóságát joggal sérthette. Tudom, vakmerő voltam, pedig éppen Ügyvéd urtól, kinek örökre lekötölezett szolgája vagyok, még a leghatalmasabb érzés jogán sem kívánhattam azt, hogy lemondjam életének legfőbb értékéről. A mai napig távol éltem ez emlékektől, hiszen csak az a reménység töltötte be életemet, hogy hamarosan eljő az az idő, amikor Emmi meggyógyul és teljesíthetem vele szemben szívbeli kötelességemet. . Emmi orvosától ma levelet kaptam. . Wimpfen közölte velem, hogy Emmi meggyógyult. Képzelterti, hogy e hirt tartalmazó első sorok mily boldoggá tettek, ám a levél további része, csak mélyen lesujthatott. Meg kellett tudnom, hogy Emmi még csak a nevemet se akarja hallani. Persze nem mondták meg neki, hogy az elmúlt hónapokban tunyomóan én gondoskodtam róla, jó hogy erről sejtelve sincsen. Mind ebből megállapíthatja Ügyvéd ur is, hogy a Hungáriában való találkozásunkkor Emmi velem örökre szakított. . Miért adok erről hirt Önnek? Csak azért, hogy teljesítsem kötelességem. Ne értsen félre, ne gondoljon arra, hogy most szabad utat akarok mutatni Önnek, hiszen ezzel csak mélyen sérhetném. . Az én kö-

telességem abból áll, hogy bevalljam egy nagy bűnömet, melyet Ön ellen és nemcsak Ön ellen követtem el... Ezt jóvá kell tennem... Mindegy magamban hordtam a bűnt és vállaltam is, hiszen csak annak árán tudtam azon az éjszaka Önt végleges lemondásra kényszeríteni. De most, hogy kinek jobbra, kinek balra fordult ez az ügy, tovább nem hordozhatom bűnömet, melynek végzetes súlyossága előttem csak most fejeződik ki. Ügyvéd ur, bevallom, hazudtam, mikor Emmi szájába a következő szavakat adtam: »Nem akarok érte is fizetni Stuxnak!« Azon az éjszakán szükségem volt erre a mondatra, ma azonban pecsétet nyom rám és mélyen megaláz... Ügyvéd ur, Ön emlékszik akkori állapotomra és ezért hiszem, hogy megbocsát nekem...»

— A levél kész...

— Köszönöm, éppen elég... Azt hiszi, hogy én ezt aláírhatom? — vetette fel fejét Siró Zoltán.

— Tudom, megaláznak tartja. Az is... De gondoljon képviselő ur arra a megalázásra, melyet ön követett el Stuxszal szemben. Tisztára önkivületi állapotának tudom be azt a férfiatlanságot, hogy vetélytársa előtt pletykázott közös szerelmükre... És hol van már az a cél, melynek elérése érdekében nyult ilyen eszközökhöz? Hiszen ön, amikor elnyerte a célhoz vezető utat, alig tett egy pár lépést rajta, máris megtántorodott és megkezdte a visszavonulást. De ez nem baj. A baj az, hogy ön ama januári éjszakán összetörte Stux szívét és elpusztította Emmi jövőjét. Szabad ezt felelőtlenül tenni?... Kérem, írja alá a levelet és reménykedjék abban, hogy üdvöset cselekszik.

— Aláírom...

A dátum 1931. július 1 legyen. Emmi már két hónappal ezelőtt gyógyult meg. Vegyük úgy, hogy én önt nyomban értesítettem... és legyen szíves pecsételje le a borítékot... Annak idején Stux nem volt itthon, ma sincs még itthon... Ön engem bízott meg a levél átadásával.

Wimpfen bucsuzott.

— Bocsásson meg nekem ezért a kellemetlen óráért.

— Doktor ur, én meg vagyok rendülve... Önhittségben, gőgösségben élek... Nem tehetek róla, de magamon túl nem látom a dolgokat.

»Vallani, azt tud... Majd kimondta Wimpfen ezt a gondolatát, de fegyelmelte magát, csak köszönt és elment.

XXI.

Az utolsó pillanatban végezte el Wimpfen a csalás, a kerítés munkáját. A kiskerti látogatást követő napon, szeptember 3-án, mint minden nap, telefonon érdeklődött Stux után. Megkapta a hirt, hogy itthon van, tegnap este érkezett meg.

Wimpfen cselekedett. Első útja Emmihez volt.

— Stux hazaérkezett.

— Istenem — sóhajtott fel Emmi — Stux itthon van..

— Sose adtam e nagy ügyében tanácsot, de most, igen.. Találkoznok kell.. Beleegyezik, hogy holnap eljöjjön magához?

— Stux ide akar jönni?.. Holnap?..

Könnytől, mosolytól ragyogott a tekintete.

— Jöjjön el, de ne holnap.. még ma jöjjön el.

— Ő ma is eljön, ha maga úgy akarja. Boldog lesz, ha megtudja, hogy sürgeti a találkozást. Elmegyek hozzá, megmondom neki, hogy nem holnap, hanem még ma..

— Ne menjen még.. Azt akarom mondani, hogy mégis jobb lesz, ha holnap.. És nem ő, hanem én megyek el hozzá. Nekem kell megtennem ezt az utat.. Erre az utra szükségem van.. Az életre vállalkoztam, ha meg tudom tenni a hozzá vezető utat.

Wimpfen fogta a lány kezét, a pulzusát olvasta.

— Maga lázas..

— Nagyon meg vagyok magammal elégedve.. lehet, hogy attól.. Elmennék még ma hozzá, de pihenni akarok. Az éjjel nem aludtam.. Doktor ur, adjon ma éjszakára egy jó altatót.

— És egy jó csillapítót.. Tehát holnap?

— Igen, holnap.. Mondja meg Stuxnak, hogy délután hatkor.

.....

Wimpfen elment Stuxhoz, hogy megmondja neki... nohát az mégse ment oly simán..

.....

Nemcsak azért jöttem el, hogy hazaérkezése alkalmából üdvözljem..

— Tudom — vágott közbe Stux — elkésett a hírrel. Emmi meggyógyult.

— Ugy van. Kitalálta.

— Nem találtam ki.. Ön tudja, hogy falun házat építtetek.. Az a tervem, hogy abbahagyom az ügyvédeskedést, falura megyek lakni. Hazajövelelem előtt elmentem megnézni, hogyan nő a házam.. Emmi bátyja a nyár elején nálam járt, egészen elzüllött az az ember, de ígérte, hogy meg fog javulni. Elküldtem az építkezésemhez, kipróbálom — gondoltam — akar-e dolgozni. Nagyon csodálkoztam, hogy ott találtam és nem szökött meg a munka elől. Ő újságolta el nekem, hogy Emmi meggyógyult.

— És ön ezt ilyen közömbösen veszi tudomásul?

— Közömbösen?.. Én nagyon örülök.. Már csak azért is örülök, mert mindig nyomott a lelkiismeretem, hogy én is részes vagyok betegsége előidézésében.. Hála isten, meggyógyult. Szeretném látni is, de isten ments, hogy kellemetlen percekot szerezzek neki, aki bizonyára rövidesen feleségül megy egy előkelő urhoz. Szép házasság lesz. Két ember, akik szeretik egymást. Ha meggondolom, hogy én adtam vissza őket egymásnak.. Nem szégyellem elmúlt szerelmemet, de tudom, hogy annak meg kellett semmisülni. Most már megértem, hogy miért tud a fűszál kibujni a kő alól.. A természet a

világ legigazságosabb szervezete.. Én, gyámoltalan kő — azt akartam, hogy Emmi ne hajtson ki a maga életébe..

— Nemcsak hirt, de levelet is hoztam — szól az orvos, aki kedvező talajnak találta Stux borongó beszédét. — Ezt a levelet előzőtt két hónappal adta át nekem Siró Zoltán. Ön akkor már nem volt itthon és Siró azt találta helyesnek, hogy levelét, míg ön hazaérkezik, én őrizzem. Nagyon kényes levél. Én is ismerem tartalmát.

— Mit akar tőlem Zoltánka?.. Ejnye elfelejtettem mandátumához gratulálni.. Zoltánka.. a Hon Atyja.. — csufolódott a levél felbontása közben.

Levélolvasás után valami kaparhatta a torkát. Krákogott, köhögött és hol piros, hol sápadt volt az arca. Köhögése könnyeket szoritott ki szeméből, néhány csepp Zoltán levelére is hullott és pont azt a sort mosták el, ahol a kelet: »1931. július 1« állt.

— Nézze, doktor ur, ebbe a levélbe egy hiba csuszott be. A dátum rossz.. de néhány könnycsepp kijavította.. Július 1-én irt levelet szeptember 3-án ejtett könnycsepp nem tud így elpacnizni.. Ó!.. régen ismerem és az antedatált leveleket, melyekkel nagy peket akarnak megnyerni..

— Ügyvéd ur! nem emlékszik, mit mondtam?.. E levelet Siró Zoltán július 2-án adta át nekem. Ez tény!

— Kérem, tudomásul veszem.. Rosszul vegyített tinta.. Mindig friss marad. Egyébként mindegy.. Ha engem valaki meg akar tévesztetni, akkor is elérheti célját, ha a mai dátumot írja a levélre. Csak akkor át kell fogalmazni.. de egy mondat beszúrása is elég: »Két kegyetlen hónap átszenvedése után írom e levelet..«

— Annak a levélnek a tartalmát én is megerősitem. Siró Zoltán, mikor átadta a levelet, nekem is meggyónt mindent.. De azt hiszem, hogy a levél tartalmánál fontosabb az, hogy Emmi, mióta meggyógyult, két hónap óta csak önről beszél..

— Két hónapja engem emleget.. Míg nem volt az eszénél Zoltánkát emlegette..

— Ügyvéd ur! önből kiveszett a jóság.. Ugy beszél, mint egy rossz ember..

— Tanulgatom, egyre tanulgatom a rosszaságot.. Már egészen jól megy.. Látja.. — és elsírta magát..

— Holnap este hatkor eljön magához Emmi..

— Ő jön el?..

— Ugy akarja..

— Jöjjön.. Tudom, nem fog hazudni.. Mindig őszinte volt hozzám..

..?..

Emmi másnap délben derüs hangulatban kelt fel. Ebéd után autózásra támadt kedve. Végig kocsizott a körutakon, átment Budára, gyönyörködött a szeptemberi Budapestben..

Öt óra felé járt már az idő, mikor visszatért szanatóriumi szobájába.. Sietnie kell, mindjárt hat óra lesz. Válogat a ruhái közt. Ma szépnek, kedvesnek kell lenni..

Félhat.. és még nem döntötte el, hogy melyik ruháját vegye fel.. Tudja isten, hányadszor áll a tükör elé, de mindig elfeledi, hogy arcát akarja rendbe hozni. Pedig nagy szükség volna arra, hogy fesse magát.. egyre halványabb az arca..

Hat óra.. »A drága, jó Stux türelemmel vár rám«.

Már felöltözött. Utra készen áll.. »Megyek Stuxhoz..«

... Fáradtan megy végig a szanatórium folyosóján.. A lépcsőházban megáll. Lefelé néz és mintha sokálná az utat lefelé... Végre elindul a járása, szinte repül.. Egy pillanat és felszállt a negyedik emeletre.. és már hull.. zuhan lefelé..

Az éjszaka Stux Műzes is megölte magát.

.....

— VÉGE —

Radó Imre



LÁTHATÁR

Irodalmi szemle

Gróf Bánffy Miklós: Megszámláltattál. I-II. (Erdélyi Szépmíves Céh). — Hunyady Sándor: Téli sport. (»Athenaeum« kiadás). — Kassák Lajos: Egy ember élete. VII. A. Károlyi forradalom. VIII. Kommün. (»Pantheon« kiadás. — H. G. Wells: Önéletrajz. (»Athenaeum kiadás, Pálóczi Horváth Rezső kitűnő fordítása.)



Nem tudjuk eléggé hangsúlyozni, egy nagy magyar regény monumentális épületével állunk szemben, amelynek írója, gróf Bánffy Miklós, végre nem csak igazi nevével, hanem igazi énjével és igazi írói vonásaival lép olvasói elé. Eddig csak az író Kisbán Miklóst ismertük, aki novelláiban, színműveiben az egyéniség kemény problémáját, a lelki bonyodalmakat kereste, a szív örvényeit mélyítette és ahogy mindezt szigorú, önmaga szabta feladattal bonyolította, volt ebben sok a keresésben, tétovázásban az önkritikából, valóban író-e? Erre a kérdésre sokáig szükség is volt, hiszen ez az érdekes erdélyi magyar főúr a magyar szellemvilág legsokoldalubb, legizgatóbb jelensége. Finom akvarelleket festett, szobrokat tervezett, a budapesti Nemzeti Színház, sőt az Opera hivatalos főrendezője volt, jelmezeket varrt, kulisszákat festett, vannak dalai, amelyeket külföldön adott ki, közben ráért arra is, hogy képviselő, főispán, valóságos belső titkos tanácsos, sőt külügyminiszter legyen, hogy azután mindennek hátat fordítva, hazatérjen erdélyi birtokára és mindent előlről kezdjen, ott ahol tulajdonképpen abbahagyta: az irodalomnál.

Aki a »Megszámláltattál«-t elolvassa, az hiába szeretné a regény írója személyétől függetlenül nézni és a hozzáánó, tőle levezethető társadalmi megmondoltságoktól eltépni. Ezt a regényt csak gróf Bánffy Miklós írhatta meg, csak egy ilyen ivelésű, ilyen életformájú író, aki a sok kitaláltság és metafizikai dimenziókba emelt írói töprengés után, önmagát kereső egyénisége igaz tükrében nemcsak közvetlen környezetét, szűkebb vidéke sorsokat, életeket megmutató rajzát, hanem a széjjeleső monarchia századelejei korpétát az átéltségnek, a vele szenvedésnek olyan heves áradatával mutatja meg, ameddig magyar író nem jutott. A regény elindulása, felépítése az erdélyi romantikus irodalomban megszépült

és kiteljesedett emlékiratok nyomán tör fel a széles távlatig, addig a felületig, ahol a részletek optikai fényképei helyébe az abszolútummal és a valósággal szuggeráló életteljesség lép. S ez a teljesség mindig egyenletes, mindig temperált marad, még ott is, ahol szépet, örömet vagy szenvedést ír meg. Emberiessége, saját életéből kisarjadó és minden jelentősebb alakja szétágazó sorsába beleépülő átélései, kora arisztokrata társadalmának stílusa, amely ha az akkori kispolgár szemében fényűzőnek is látszott, magátólértetődő volt. Nem vágyalom és sem nem merev környezetrajz a regény, hanem valóság, élet, amelynek szereplőit a nagy politika, a szerelem mellett anyagi kérdések is foglalkoztatják, épen úgy, mint a gazdaság felé mohón törtető századelejei magyar középosztály minden rétegét, csupán csak az arányok között volt valami különbözet. Ahogy leírja a vadászatok, lóversenyeket, délelőttökbe átnyúló kártyacsatákat, házibálokat és az erdélyi udvarházak csendjében visszavonult arisztokrata családok házimulatságait, mind ez a századelejei magyar élet levegője és ideavilága, ami a mai olvasók nagyobb zömének új, nemcsak izgató, de történelem is, valahogy úgy, mint ahogy Galsworthy »Forsyte saga«-ja is felette áll a mai olvasó átlagizlése felett és az író kora Angliájának szellemi, anyagi portrésorozatát mutatja be, azokkal a hüvös, meghatározhatatlanul barna színekkel, amelyek mögött Irén szépsége és Soames néma szenvedése valami végzetszerű lírai hevületben fojtódik. S nem csak a hasonlat kedvéért említjük itt a »Forsyte Saga« középpontjában álló nagy szerelem rejtett motívumait. A »Megszámláltattál...«-ban sincs boldog szerelem, csak szenvedés, kapkodás, erotika, a nők nem látják a férfiak szívét, a férfiak tulajdonképpen senkit sem szeretnek, csak egyetlen nagy, perzselő szerelem vezetésen halk tragédiája sóvárog beteljesedés után; Abády Bálint és Milóthy Adrienne szíve, lázadása a sors ellen, amelynek falait csak áttörik, de lebontani nem tudják. Verre megy ez a gyógyíthatatlan szerelem s az író finom analizisében, az erdélyi táj hervadó őszenek fák, bokrok, aranylombok, kék éj és hullámzó dombhajlások megittasult színeiben már nincs különbség szerelem és szerelem között. Ez a nagy szenvedély egy sorba állít gróft és diákot, grófnőt és kis cselédet s ahogy a végtelen erdélyi erdőség ölen Abády Bálint az asszony meleg testét karjaiba veszi, vagy ahogy a velencei nyár elrejtett lagunái között ez a szerelem mindinkább bódító örületté, végét nem látó paroxizmussá feszül, mindebben már ott a végtelen vigasztalás, ahogy a chopini E-moll szomorúságát a vigasztaló motívum váltja fel. A szerelem története keretét a századelejei magyar élet legérdekesebb színjátéka, a bécsi udvarral harcoló magyar ellenzék és a magyar önálló hadsereg, magyar vámterületért folyó küzdelem naiv eseményei töltik ki, háttérben az erdélyi nemzetiségi harcok szíréna-búgásával, az uzsorásoktól kifosztott román parasztok lélekig ható sorsával. Egy elmerülő korszak és egy letűnt emberréteg grandiózus szintézise a »Megszámláltattál...« és olvasójában él a vágy, a

regénytől különválva, rátalálni a hibákra és rámutatni a lehetőségekre, amelyek a háborúval pusztulásba kergetett magyarságot végre közelebb viszik azokhoz a népekhez, amelyekkel az uralkodó osztályok végzetes mulasztásai miatt kerek ezer éve nem tud összeforrni. Az író nem beszél erről, de nagy értéke könyvének, hogy a felszínen tartja a szerelem és a politika örök keringésében, folyásában sem ejti el és képei sorozatában érezteti azt a nagy nyugtalanságot, ami a századelejei magyar életet a világháború céltalanságáig sodorta. Az író primér szépségű lirizmusa ellen vétenénk, ha a fájdalmas szerelem és a viharzó politika végzetes játékai közzé beékelte, mintegy megbékülést, pihenést jelentő természetleírásaira nem mutatnánk. Az erdélyi ősz hatalmas, méla nyugalmasában „a kolozsvári Házsongárd tetejéről nyíló csodás kilátásban megérezni, hogy az író nem tud ezektől az otthoni emlékektől megszabadulni, belezeng aktiv történéseibe, alakjait ezzel revellálja, már-már az a valóság, hogy a természetén és a természet ezernyi változásán át látja a drámát, amely a kelő nap tűzében elcsittul és a hunyó hold sápadó fényével szelidül. S ennek a multban gyökeredző, nagyon is mai regénynek talán az a legjellemzőbb értéke, hogy minden tragikus meglátása mellett is bizakodást, optimizmust, reményt ad, hogy az élet és a sors másfelé mutat, másfelé vezet amerre századunk eleje kanyarodott. Hogy ez a vigasz, újra Erdélyből indult el, megint csak dokumentum, hogy Erdély nemesen magyar szellemének a magyar sorsközösségben külön küldetése van. Ezt a küldetést szolgálja a »Megszámláltattál...« írója új regényével.



Hunyadi Sándor új könyve, a »Téli sport«, igénybevett napjaim legelfoglaltabb órái között került kezembe és ahogy, régi szokás szerint, itt-ott felütöttem, bepillantottam, már vissza is lapoztam az első oldalra. Nem tudtam ennek az írásnak sűrű, meleg naturalistaizétől eltépődni. Régen nem történt már, hogy hiába torlódott fel körülöttem minden, hiába hívott telefon és az órákra beosztott nap egymásba akaszkodó kötelességeinek rendje, áttörtem magamat a korlátokon és nem tettem le kezemből a könyvet addig, amíg végére nem értem. A »Téli sport«, a tüdőbetegek szanatóriuma milieujéből kiszakadó nagyobb elbeszélés, életvesztésigábrázolásával tulajdonképpen jellegtelen, nem sokat mondó írás, inkább pedánsan pontos rajza az egymásratalált hivatalnokleány és a parkettáncos hetekre szabott szerelmének, amelyben némi szánalom, egy csöpp lefojtott erotika és holmi fáradtság vegyült, megannyi újraélései azoknak az irodalmi élményeknek, amelyek ironkat a tátrai hegyek és tavak bánatos, halálmotivumos világában fűtötték. Az irodalmi szenzáció, amiért a könyvet a magyar irodalom minden barátjának el kell olvasni, a »Családi album«. Félig emlékirat, félig önéletrajz, de ebben a kettősségben azután annyira tök-

életes, hogy hatása olyan, mint egy nagy regényé. A hatás a témából adódik, a valóságból, hogy írója a nagy emlékü Bródy Sándor fia, aki a Dunapart mentén elterülő közömbös, Párist majmoló, áleleganciájával hivatkozódó, disztelen házaival terpeszkedő magyar fővárosban visszhangtalanul élt és hiába írta leghibátlanabb magyarságú, szűziesen tiszta könyveit, hiába élte a legszebb, leguribb írói életet, egyszerű szubjektivitásával vonzó, szuverén alakja felledésbe merült. Hunyadi Sándor a szerető fiu és az aláztos tanítvány tulfűtött szívével, csorbitatlanul teljesíti hálás feladatát és ahogy feljegyzéseit tökéletes portrévá, pontos környezetrajzzá pazar kordokumentummá szélesíti, kiolthatatlan lánggal lobogó emléket állít a halott Bródy Sándornak és annak a letűnt századeleji korszaknak, amelyből a magyar irodalom és a magyar színjátszás legjelentősebb évei sugároztak. Mert tul Bródy pózosan szép, zsufolt külsőségeiben is magányos alakján, felvonul ebben a kordokumentumban mindenki, akinek ehhez a szellemi fellendüléshez köze volt és ha csak pár vonással odavetve is, sohasem vázaltszerűek. Önmagukban élő, kevés szóból is megelevenedő alakok, annak a szellemvilágnak veleteremtői, amely mögött nélkülözés, szenvedés, pénztelenség és kevés dicsőség sarjadt. Önvallomás is ez a feljegyzés, minden részletében egyszerű, rokonszenves vallomása egy kedves, derűsre hangolt az élet minden forgatagát könnyen, vidáman bebarangoló fiatalembernek, aki semmit sem szépít, semmit sem hallgat el, de szenvedegni, nyomorában siránkozni sem tud, holott sokszor a szárazságig lemeztelenített, szinte riportszerű tárgyilagosságában érint olyan dolgokat is, amelyek kívánnák a könnyítő, érzélgős írásközést.

Hunyadi Sándor nagy szinpadi sikerek napsütéses szférájából ment vissza gyermekkoráig, kamaszodó fiatalságáig, amely előtt lángoszlopként szomorú anyja és gyönyörű apja jártak. Gyöngéd hangja, szülei lelke színeinek az a kivetítése, ami ezekből a feljegyzésekből szívéünkbe markol, kihagyástalan egyensúlya az írónak és a szenzibilitásra hangolódott embernek. Gyermekélmények: valóságon, egy ismert kor vezető alakjain át, veszedelmesen nehéz téma. Meg kell küzdenie az emlékekbe való beleéléssel, irodalmi remnescenciákkal, amelyek az ő modelljei nagyrészeről is már sok mindent és sokszor máskepen mondtak el. De aki, mint én is, ott ült az íróval a New-York kávéház karzatán és megértő mosollyal követte gyufaszálakból kirakott harctéri helyzetckicceit, miközben a karzat fantasztikusan fiatal társasága egy csésze pikkolóba fojtotta világfájdalmát, az tudja csak megítélni, lehatárolt területén is mily pontosan látó író, mennyire emberségesen ember, Hunyadi Sándor. Tizenöt év távolságán át küldöm felé baráti üdvözetemet, hálámat azért a könnyeket fakasztó bensőséges képért, amit a legszebb és leguribb magyar írótól, Bródy Sándorról, szíve vérével festett meg.



»Egy ember élete«, Kassák Lajosnak a regényírónak főműve ez a könyv, egyben őszinte dokumentuma, minden meszterkélttség nélküli vallomása ennek az aktivistanak indult irodalmi vezérnek, aki a háborúelőtti impresszionista irodalom tétova szemlélődésével szemben a társadalom újjászületéséért, az emberibb életet élő emberért harcoló irodalmat hirdette kis köre és a maga harcos programjával. A világháború eljövetele, az új német és francia irodalmi generációval fellépő új lírikusok, új epikusok érlelték ki Kassák Lajosból, a »Misilló királysága« primitív, a népmesék sötét realizmusára emlékeztető írójából a változtatni akarásra, a forrongó társadalom nyugtalanságára mutató keresést, a dadogó izmusokból feltörő sokszor zavaros, sokszor a kóros idegek látomásától gorteszki líra fintorait, azokat a dadaizmus kőszá szelétől borzas képverseket, amelyek a legösszefüggéstelenebb jelenségekből próbált világszemléletet adni. Azóta ez a kassáki programm lebigadt, ami érték, szociális szándék fűtötte, azt a huszas években kialakult Európa átalakuló új irodalma átvette. Az expresszionizmus szalonképes, sőt akadémikus értékű, a társadalmi problémák összeűtközése, a szociális demokrácia szellemének vizsgálódása pedig olyan általános irodalmi anyag, amelynek minden öntudatos író behódolt és széttépve mindazt, ami az irodalmi dekadencia romantikus érzéseire emlékeztetett, felismerték azokat az irodalmi erőket is, amelyek a szociális szellem, a szociális hit hivatott érielői. Ebből a szemszögből nézve Kassák Lajosnak az új magyar irodalom útjain vezéri szerep jutott. A szellem szabadságáért küzdő »Nyugat« új tehetségeket felfedező Osvát Ernője és a minden lehetőség legszélesebb irodalmi szabadságát hirdető Ignótusa után a kassáki aktivizmus volt az átmenet, amelyből egyedül maga a vezér maradt meg és küzdő élete annak a megrázkódtatásoktól, forradalmi és ellenforradalmi eseményektől hangos új magyar irodalom centrumába került, amelynek Kassák Lajos és főműve, az »Egy ember élete« mindig maradáandó szellem és értéke.

Az »Egy ember élete« az írónak a Misillon és néhány kisebb novelláskötetén túl, első nagyobb elbeszélői alkotása. A szocialista Kassák hitvallása ez a monumentális életrajz, aki a századfordulón, alig tizenkét éves korában csak mesterember akar lenni és a píromániáig fejlődő vágyában keresi a tüzet, a lobogó lángot, az olvadó vasat, hogy lekerült kispolgári származásával elnyomott lelke a kisváros lakatosműhely esztergapadjánál, az üllőn tüzesedő vas kalapálásánál ébredjen új akaratokra, még ismeretlen célokra. Elkerül Pestre, szakmunkás lesz és gyárakban dolgozik, új társakkal ismerkedik meg, akik mint ő, a szellem vágyaival és jobb sorsot áhítózó igényekkel találkoznak a szocializmusban. Csupa erő, kiegyensúlyozott harmónia ez a fiatal Kassák, amint kamaszkora törhetetlen becsületességében vállalja a harcot és nemes emberi pátozszával egyszerre jut Marxig, Adyig, hogy belőlük világszemlélete, irodalmi tiszta vallását meritse. Akori élete kettős, furcsa élet: szervezett mun-

kás és elproletarializálódott íróska, aki elégületlenséggel, belsejében vergődő tehetetlen erőfeszítésekkel vándorutra indul. »Másodszor indultam utnak, hogy életemet kiteljesítem«. Rálép az országutakra, jön Brüsszel, Páris, megismerkedik országokkal, városokkal, népekkel, furcsa emberbogarakkal, azilokkal és amikor visszatér, a háborúelőtti Budapestre, szívében a nincstelenek testvéri veleérzésével, agyában a látottak súlyos élményeivel, már író, aki a szenvedések és a nélkülözések országutjáról, angyalföldi proletárlakásából előre látja a megrázkódtatásokat, a széteső európai szellem legbelsőbb megnyilvánulásait, amelyekből csak a tulzott nacionalizmus és a túlméretezett kapitalizmus érik a fejlődés vonalába, de egy egészséges, szociális népszellem, amely a valóság felé fordulhatna, csak a műhelyekben, szakszervezetekben és az itt-ott összehajoló négy-öt töprengő szellem jövőbelátásába érik. Emlékszem ezeknek az éveknek fiatal Kassákjára, amint alkonyi órákban, a köruti kávéház lármás, cigarettafüstös atmoszférájából végig a körutakon, le a külső Váci uton, a kavargó, kába, vesztébe rohánó magyar főváros ipari negyedét átszeltük. Ezekben a hosszú, végtelennek tetsző sétákon sok szó esett Kassák életéről, szocializmusáról, még ködben gomolygó irodalmi szemléletéről, de már akkor bontogatta nagy regénye eljövő fejezetét, szomorú nincstelenségéből a harcos, revelációs irodalom színvonaláig emelkedő megnyilatkozásait, amelyeknek örök forrása: a sorsos élethez való elváratlan viszonya.

Hogy Kassák Lajos nagy önéletrajzi regényére ismételten visszatérünk, ez nem csak abból az apropóból történik, hogy annak hetedik (»A Károlyi forradalom«) és nyolcadik kötete (»Kommün«) most megjelent. Azt hiszem az összes Kassák alkotásának ez az életrajz az alapja, ebből indult el epikusságának az a cselekvő és mégis idealista meztelensége, amely a kollektív társadalomért való áhításban is értékes emberi életenergiájának, küzdő életkulturájának kivételes jelentőséget ad. Ugy vagyunk ezzel az önéletrajzzal, mint Maxim Gorkij Konovalovjával, a péklegénnyel, akinek töprengéseiben, kalandvágyó nyugtalanságában, felkiáltásában »Miért születtem olyan hátgerinccel, amelyre sehogy sem illik hámszerszám«, épen annyi az önportré, mint a proletárfiucskából szocialista íróvá terebélyesedett Jack London stilizált életregényében, az »Eden Martin«-ban. Az elinduló élet kötetei után jött Kassák intellektuális fejlődésének regénye, most pedig a magyar sorsváltozás egy évének története, amelyhez nemcsak a kortárs megértő pozitívumával, hanem a veleszenvedő elvtárs átéléseivel szól hozzá. Szomorú beszámoló ez és egyenes szókimondása a legszorosabban összefügg dezilluzionista hajlandóságával. Kétkedik az őszirózsás forradalom őszinteségében, szkepticizmussal nézi a munkáság forradalmát is és akkori napjai érzésvilágát próbálja azokkal a külső, napi eseményekkel összehangolni, amelyek körülötte, vele lepereregnek. Így lesz ebből a befejezés felé közeledő életrajzi regény-

ből az 1918-1919. évek magyar eseményeinek első írói feldolgozása, szubjektív kortörténete, az akkori idők furcsa figuráinak teljes emberszemlélete és egészen bizonyos, hogy ha magyar író vagy kutató a forradalmi és proletarizált Magyarországnak e keserű hónapjairól ezek után írni fog, a kassáki vázlatos szemlélet hűségén kell majd haladnia. Mert ahogy az elrongyolódott katonaruhában éneklő vakoldus nyers, rekedtes hangját a bérkaszárnnyak kopott falai felé küldi, ahogy a kis felvidéki városka szlovákjai és magyarjai között nő az ellenségeskedés vagy a front mögötti ország szellemébe mindjobban beleivódik a forradalmi nyugtalanság, úgy ülnek, fészkelődnek a fiatal írók a forradalmi Galilei-körben, úgy kerülnek csapdába az illegális szervezeteket alapító Ducsinszka lázadás vádlottjai és így láttatja Kassák a beteg, az élettől megcsúfolt Adyt, amint egyik tisztelője letérdel a padlóra, hogy kioldódott cipőzsinórját befűzze. Körben a másik világ, Kassák szomorú élete, lakástalansága, az író, aki már akkor egy új Magyarország szellemvilágának értéke és a fizikai munkás sajátos képét elsőnek töri az osztályirodalomba, üres lakásban, a padlóra helyezett szalmazsákon lakik. »Végére is valamennyire már beledolgoztam magam az irodalomba, a közönség egyrésze és a kritika is ismeri és elismeri munkásságom értékét. Annyit talán mégis el kellett volna érnem, hogy mindennapi ételem és egy ágyam legyen.« Ahogy Kassák a maga nyomorát, tengődő kis lapja, a »Ma« helyzetét leírja, ott nem a szocialista, ott csak a szenvedő ember, aki egy szegénységben, nincstelenségben szétmáloló, beteg magyar író szenvedését írja meg. Szomorú ez a kép, már nem is egy élet regénye, hanem egy lezúlló társadalom képekből összetevődő filmje, amely végzetesen közeledik utolsó felvonásához, a magyar kommunához, amely annak a magyar munkásnak osztályöntudatára épült, aki délelőtt, a legnagyobb munkaidőben megállítja a gépeket, mert a részére engedélyezett külön söradag nem érkezett meg. S feltör az új élményanyag, a vörös Budapest érdekes szintézise, a marxizmus merev tanaiha kapaszkodó népbiztosok körül üvöltő dervisek: a homályos, filozófiai műveltségű írók (Lukács György) már az Erger-Bergert fújó expressionista fajvédő (Szabó Dezső) torzfigurája s a tegnap szovjetéből a ma nemzeti és keresztény országa lesz, megtelt börtönökkel, hordágyon haldokló foglyokkal, akiknek kezeit vasperec bilincseli össze.

Az »Egy ember élete«, mint fentebb említettük, még nem ért véget, de közelebb jutott a befejezéshez, a nagy élmény és a végtelen dimenzió kitágulásához, az epikus önlátásnak ahhoz a magaslathoz, ahonnan a szociális mélység és a társadalmi jólakottság egyformán és hatalmas, az örök emberi végzet skáláját láttatja. Harminc éves nyomorának, etikai és szellemi harcának állít ebben a nagy könyvben maradandó emléket Kassák Lajos és ez a harminc év az új magyar szellemvilág új orientálódásának három évtizede is. Csak Roland szavai illenek rá: »Irigyeljük a történelem századait, dicső korszakait, de egy sem szebb, mint a miénk, egy

sem támaszt nagyobb szenvedélyt. Legyünk erősek, hogy átölthessük. Általános válság és általános feltámadás kora ez. Olyan mintha Michel Angelo »Utolso Itélet«-ét látnánk.



Az angol viszonyok és az angol demokrácia teremtik az olyan életpályát, amit H. G. Wells futott meg és amelyre most, hetvenedik éve küszöbén »Önéletrajz«-ban visszatekint. Az angol demokrácia törvényszerűséggel adja a szellem ily előkelő forradalmárait, akiknek mindegyike a történelmi fejlődés menetének gyorsítását és a fábianusok gyakorlati szocializmusának megvalósítását tűzte ki feladatúl. Ez a kispolgári család nyomorából magát felküzdő inaska, akinek apja hivatásos sportember, később falusi vegyeskereskedő, anyja pedig jobb sorsra érdemes szobalány, majd házvezetőnő, keserű, nehéz ifjúság után lesz a londoni egyetem diákja, később a biológia, az anatómia és a földrajz tanára, hogy páratlanul gazdag ismereteivel a pszichológia és a filozófia mai módszerén át, a szociálkritika példát adó, tette lelkesítő, élete munkáját kitevő két komponensnek: a természettudománynak és a szociális tendenciának szolgálatába állítsa. Ez a két kitevő fonja át harcos friss elbeszélői művészetét, ebből patakzik merész fantáziája, sokszor csak felszínens pszichológiája, amely sohasem egy ember sorsával, hanem a tömegek, az emberiség jövőjével törődik. Mint nagy kortársa, G. B. Shaw, ő sem romboló és szociális taktikájában egy fáradhatatlanul működő, felvilágosodott tanár sokszor aprólékos módszerével kísérletezik, hogy az individualizmus és a közösség közötti ingadozásokban ne csak a mechanikai tökéletesbülésre, hanem magára az életre is mutasson. Ezért minden regényének a vallás, az erkölcs, a politika, az oktatás, a művészet, az irodalom, a közgazdaság lesznek ösztönző erői, mindazok a források, amelyek a mai ember szívét a vágyódás és a csalódás soha ki nem fogyó örömeivel és keserűségével árasztják el s nemcsak a legnagyobb boldogsággal és a legreménytebb tragédiával töltik be, hanem élete totalitását is adják, amint a mai társadalom magaslatain átvezető és a láthatár mögött ködlő, botorkáló zarándoklásának útját az örök, szinte elérhetetlennek vélt ideálok felé veszi. H. G. Wells élete az ideálokban való törhetetlen hit s regényírói első korszaka, fantasztikus regényeinek sorozata is azt igazolja, hogy a tudomány időgépén évezredeknek tűnő beszáguldani, a vérátömlesztés merész kísérletével gyártott emberek is ösztönösek és hiába tudjuk magunkat láthatatlanná tenni, ez a kiváltság több szenvedést hoz, mint örömet.

Fantasztikumon át a realitás felé... a világháború vezet be ezt az utat, amelyre a világtörténelem és William Clissold világával lép H. G. Wells, egyúttal a marxi befolyástól való teljes szakítás felé is, mert rájön arra, hogy az osztályharc gátat emel az emberi társadalom újjáépítésének. »Sokkal közelebb állnánk egy józanul megszervezett világrendszerhez ma, ha Karl Marx sohasem született

volna». (Önéletrajz, 172 o.). Fiatalsága vörös nyakkendőjét, kopott ruháit, roppant távgyaloglásait és véget érni nem akaró vitatkozásait tagadja meg ezzel H. G. Wells, hogy a gyakorlati tudás, a racionális termelés, a nagy publicitás vezérei között irányítását és szellemük, akaratuk, belátásuk, korlátlan eszközeik fölényességével a szocializmusnak és a kapitalizmusnak azt a szintézisét teremtik meg, amely a Paradicsomot hozza a szomorú Földre. Az angol szellemvilágban nem ismeretlen ez az elgondolás. Carlyle eszméjében a szociális-demokrácia helyén a szociálarisztokrácia lüktet s nem a tömegek demokráciája, hanem a hősök arisztokráciája lenne hivatott az emberiség vezetésére. Carlyle heroikus morálja sehogy sem tudott a tizenkilencedik század Angliájának, a toryk és a wighek politikai küzdőterének utat mutatni, de az ateista H. G. Wells már a teremtő tett evangéliumát, a földi evolúció eljövendő szülöttjét az emberfeletti Embert hirdeti, amelyben úgy hisz, mint Nietzsche.

H. G. Wells világszemléletének végzetesen döntő ihlete a valóságaszemlés teljes diadala, annak a shawi mondásnak igenlése, amely azt hangsúlyozza, hogy nem multunk emlékeitől, hanem jövőnk felelőségétől leszünk okosabbak. H. G. Wells munkásaite és tudatosan szókimondó önéletrajza a jövő felelőségében ér regényei vonaláig, amelyekről ő maga írja, hogy a jövő szellemi életében aligha lesz fontos szerepük. A nagyvonalu életrajzokat véli a jövő irodalma nagy formájául, »a pseudorealitás roppant mozaikjait, embergalériákat, amelynek keretében a jelenkori történelem nagy időit fogják bemutatni«. (U. o. 310 oldal). Ennek a nagyvonalú életrajznak első kísérletét írja meg H. G. Wells »Önéletrajz«-ában, amely élete eseményein túl Európa utolsó negyven évének szellemi, politikai történelme is. Három nemzedék neveléséről, világszemléletéről, politikai szintézisééről és a világgazdaság újjászervezésére irányuló merész tervekről nyilvánítja benne véleményét s ennek jelentősége, hatása sohasem azon múlik, hogy mennyire és mily alapos-sággal sikerül elképzelései egyes mozzanatait alátámasztani, hanem hogy nagy kortársai hiúsága, uralomravágyása, múltó hatalma, tehetetlen gondolkodásukat mily naivul cserélik fel az igazsággal. Lesújtó véleménye van az angol politika mai klasszikusairól. Greyről például csak annyit jegyez fel, hogy ő írta a horgászat művészetének legpompásabb könyvét. Ellátogat Oroszországba, ahol világosan látja, hogy a fatalista doktrínér hajlandóságú Lenin mily észrevehető változásokkal formál leninizmust a marxi orthodoxiáját is, amely az orosz forradalom szellemi viharának legvégzetesebb, leghamisabb pillére.

S amiről nem beszéltünk, H. G. Wells minden regényében külön és külön kihámozható, regényről regényre nyomom követhető élete külső eseményeit ő maga így foglalja össze: »Mikép ébred egy normális emberi értelem a világpolgárság tudatára!« Önmagát pedig így karektizálja: »Elkényeztett, felelőtlen, „haladott gondolkodó”, hivatlan kalandor, aki feljogosítva érezte magát arra, hogy korlá-

tok nélkül bírálja a fönnálló dolgokat, közben egész életét azzal töltötte, hogy miképp lehetne minél többet eltakarítani és eldobni ezekből és egész hitetlen módon türték a mesterkedéseit romboló pályafutása alatt.»

Ha nehezen is, de lehetséges és szép azokon az utakon járni, amerre egy rendetlen hálózobából, egy agyagedénykereskedés fölötti emeletről hetven évvel ezelőtt H. G. Wells elkanyarodott. És nemcsak a harc elragadó, hanem az eszme is, amely ebből a gazdag életből mindig felcsillogott. Olyan ez az eszmei légkör, mint a végtelen tenger világa, ahol csak az árnyalatok érvényesülnek, de szinte-lonul új és megszámlálhatatlan változatban. Csak egy valami állandó benne s ez a nagyszerű, emelkedett élet e körül jegesedik s ez: a rendíthetetlen hit, a megingathatatlan meggyőződés, hogy hiába minden önzés, tülekedés, butaság, a szakadatlan véres harcok útja mégis csak elér a tiszta eszmény világáig. Ennek a csodálatos, jelző és sejtető hitnek hirdetője H. G. Wells. A régiek talán kísértetnek neveznék, mi az örök szellem ihletét tiszteljük benne.

Kázmér Ernő.



Vassal és fohással

Fekete Lajos új verseskötete

Néhány évvel ezelőtt fiatal magyar költők Forrás címen írói kört alkottak. Nem programszerűen megállapított, közös cél hozta össze őket, hanem azok tömörültek, akik felfedezték magukban a közös célt és jelentő rokonságot. A Forrás címere és szimbóluma volt ennek a tömörülésnek s ez a szimbólum egyben jelvényt jelentett a szimbólizmus és minden mögötte meghuzódó költői mesterkéltég, elfinomultság, artisztikum ellen. Az újköltők ismét az egyszerűséget, a spontán kitáruló érzést tették a költészet főtüőerévé, azt a közvetlen érzést, amely üdén és tisztán tör fel a mélyből, mint a kristályos forrás és magával hozza a talaj utánózhatatlan ízét. A költészet újra megszűnt gondosan ápolt üvegházi disznővény lenni; a fiatalok azt akarták, hogy megint egészséges, tavaszt lehellő, mintás magokat hordozó mezei virág legyen, a szabad föld ősi humuszának erejét husos gyökerekkel szívó fa, amely megtér örök és kiapadhatatlan népi forrásaihoz.

Ennek a programszerűségében talán elhalványodott, de az élő költészetben annál hatásosabban érvényesülő mozgalomnak vérrokon Fekete Lajos költészete, amely minden előző kísérleténél legzetesebben teljesebb ki Vassal és Fohással című új kötetében. A Forráshoz való rokonságot mindennek előtt az ősi humusznak ez

a talajze jelentí Fekete Lajos költészetében. Mint olyan növény, amelyet többször ültettek át és más-más rétegekből szívta az éltető nedveket, az ő liráján is különböző televények zamata érzik. Az élet-erőre edző erdői földből szakadt ki, ahol a növény mélyben kénytelen nedveket kutatni s a sziklás, bérce föld szívósságra tanítja. Aztán a vajdasági humuszban próbált tenyészni, ahonnan a nagyvárosba plántálták át, de a nagy téres horizontok, a bő dobogással lélekző roppant darab földek, a rejtelmes morajjal zsolozsmázó erdők lebirhatatlan honvágyával együtt.

Ez a messzesóvárgó honvágy, a természetnek ez a tulajradó szeretete, a zöldet, a rügyet, a száguidó szeleket ébresztő tavasznak ez a bizsergető, lelkendező ritmusa legjobb forrása költészetének. A városban is visszaáhitja magát az ébredő földekre, a megyei munka nekibuzdult parázslásába, a gátak közé, amelyek roppanva énekelnek, amint átnyargal rajtuk győzelmes morajjal a tavaszi ár. Ki a szabadba édes testvééhez a paraszthoz, az emberhez, aki az első napsugárban vassal és fohással köszöntötte a kipihent fekete földet. Ki a földekre, ahol ekék villogtak lángos vassal s bujtogató tűz gyújtott föl embert, barmokat és az első este lomhán, elcsigázva, ahogy eregette haza a békés nyájakat fehér fénnel millió csillag s a harmat esőzött ...

Kedves idősza a tavasz, mert ez a természet ébresztője, ez a felengedett termő nedveket hajtó, ez a gerjedelmek vérkeringését kavará, a föld szívetől fel szerte sugárzón a mindenség tejébe, amint szerte harsannak millió galy és még millióbb fűszál egekbe áhító tavaszi himnuszában. Bujosdít játszik a bujkáló tavasszal. Varjak beszédéből olvassa ki a határ felől zsongó tavaszi neszt; Hogy meg tudja éreztetni egész zsenge üdéségében az ébredő kora tavaszt például ebben a strofájában:

Mint sötét szökevény kószált a vidéken
napok óta a szél, gunyoros-röhögve,
de hiába feszengett birkozó hitében
mert egy haragos-zöld somfa-rügy ledöfte.

Fekete Lajos lirája nagy általánosságban leiró költészet. Táj-látomásokon keresztülvibrálnak vágyai, nosztalgias emlékei, elszakítottágának visszaáhitó testvérisége. Ez a leiró költészet, azonban nem lapul idillivé. A duzzanó képek kicsattanó ereje tartja benne a plasztikusságot sőt képeinek mozgalmasságában nem egyszer igazi drámaiság feszül. Lobogó érzések lángja füti ennek az egészséges romantikának egekbe feszülő pátoaszát és tájviziói mögött éppen úgy megérezzük a szív sebeit és a lélek viharát, mint Paál László megrázó mélységű vásnain. Drámai látomás és drámai víziókat ébreszt Tölgyfacsonk című verse, a kötet egyik legerőteljesebb darabja.

Gondolsz viharra, mely élesre fent
baltás szelekkel jár-ke s telet csattog

a jégpáncéltól nyögő rengetegben.
Nyilas villámra gondolsz, hogyha nyáron
zivatar ér a fák alatt és sejted
éles bárdok cikázását a légben.
De nem tudod, nem tudhatod, a tölgyfa
mely éli az erdők évszázadait,
honnán szerezte mély sebét az ágon
melyből sűrű fekete nedveket ont.

Még gondolati költeményeiben ezt a földdel, a föld termő bőségével való testvérséget hangoztatja. Neki nincs földje, nem arat, mert nem is vethet, erdője sincs és mégis boldogan és elégedetten énekli ő a Világ Szegénye:

Világ mezői mégse hagynak éhen,
mert meg-megkinál égi kenyerekkel
az Ur, — s jóllakom, jól lakik a népem.

A szántóföldre, az urasztalára
terit az Isten, minékünk ebédet
s megáldja százszor a körülült tálat
s a pacsirtákkal dudorászó népet.

Ő boldog ize dalnak és kenyérnek,
mely ott csiráz a szántóföld rögében
tanuskodj róla; — én a dalban élek,
a dalban halok gazdagon, szegényen.

Legtöbb képe, életének, sorsának beszédes parabolája a természetből kerül, még pedig abból a természetből, amelyet az emberkéz munkája termővé fakaszt. Sorsbehavazta élete fölött silbakol. De nincs a sors telének az a vastag hava, amelyet fel ne olvasztana a tavasz, érlelő meleggel ne öntene el a delelő nap, és nincs az a szomorkodó venyige, amely valamikor fürtöt ne hozott volna mézes szüretre. Ezzel a kifejező, a szüret minden szagát és ízét lehelelő képpel ragyogja felénk családi boldogsága vigasztaló derűjét, mosolygó aranyát viharvemhes életőszében.

Ne szomorkodj venyige, én is hoztam fürtöt,
napcsókos két gyermekem, mosolyomban fürdött.
Karom erős venyige, itt tartja a szélben
a két fürtöt, karótlan vihar ellenében.
Füű-fürtöm, mámoros, leány-fürtöm édes,
de kitudja, hogy a sors mily szüretet végez
köztük, hiszen (te tudod) édességre éhez
ez a világ s ezer ok a szüreteléshez.

A forráshoz, a messzehagyott faluhoz, a természet határtalan-ságában megbúvó, kis emberfészkekhez viszik, hozzák vissza emlékei. Ezt a szívében örökké vált falut énekli, az erdélyi kis zugot,

ahonnan elszakadt, a falu kedves alakjait s egy szent árnyat, amely eltéphetetlenül odafűzi a bánati fekete földhöz, ahol anyja sirján

talán fűzfa zöldül a sirja tövében,
talán akácfa nőtt ki a szívéből
s az akácvirágról tavaszi méhek
hordják a mesét a vjlakováci
szerb gyerekeknek...

Fekete Lajos messze sodródott ettől a sirtól, messze a szabad tavaszi tájaktól, rétek és berkek zöld mámorától, suttogó énekétől. Szürke, egyhangú, komor városi napok rácsa közt (ez egyik ciklusának találó címe) mint rab néz ki a szabad ég derűs kékje felé. A rabság, gyötrő békessége ez, mely nem békesség neki, ha nem legeltetheti.

honi tájakon nyájként a szemét.

Egy boldog, gondtalan vándorlegény mehetnékje bizsereg benne szüntelen. De fogva van rakoncátlan vagabund vágyaival, pedig — amint énekl:

nincs olyan boldog vándorod
hazám, mint én volnék, ha néha rongy
megélhetően rágódó bolond
napjaimat nem örölné a gond;
s nem láncolna a városhoz a pénz.

Szuggesztív képei vannak: egy árva gyertyafény gyér lángjain csüng a világban, — gyorsan iramló esztendőit szeretné beérni, mint szarvast az agarak. Költőzékenység

Félszekényi szegénysége
rongyai közt szél lobog,
nehéz sorsát huzza a ló
s alig-alig vánszorog.

Fekete Lajos tiszta, őszinte szavu költő. Nincs benne kerekség. Minden versében az átéltség izzó vérkeringése lüktet. Hangja egyéni hang, eredeti színkeverés a magyar lírában. Legujabb kötete érces, nemes-férfias szólamot zendít meg liránk gazdag karénekeiben.

Kállay Miklós

Illés Sándor: Halott mesék

Ritka csokor, melyben ne akadna hibás virág. A csokorkötő megsajnálta s nem tudta eldobni. Az ápolásban és dédelgetésben talán tulságosan a szívéhez is nőtt. A többi között helyet szorított hát a kis satnyának is. Majd csak eltengődik valahogy a szegényke. Talán az sem tűnik fel, hogy kissé hibás a dereka vagy hogy szeme nem elég nagy és kifejező. Mert nem nyújt-e kárpótlást formai foggyatkozásaiért üde szirmainak kecses szépsége?

A csokorkötőnek igaza lehet. De csak addig, míg nem tulságosan elnéző, míg dédelgető szeretete nem téved a gyermek tárgyi vagy az öregember emlék-fétises imádatába. Egy-két szépséghibás virágszál még mindig elfér a hibátlanok között. Egy-két költemény sem csinál galibát. Három-négy virágszál megmenthet egész bokréta, ugyanannyi vers néha egész könyvet. De mit csináljunk az oly csokorral, melyet szinte csupa ily szíven melengetett, satnyább virágszálakból kötöttek? Odaállíthatjuk-e asztalunkra, hogy dicsekedve mutogassuk messziről érkezett vendégeinknek: »Ime, ezek a gyönyörű virágok a mi kertünkben nyíltak.« Nem csóválják-e fejüket eltévelyedett szeretetünkön s nem mondanák-e maguk között: »A mi szegény testvéreink gym-gyomot nevelnek odahaza s azt rakják vázáikba. Vajjon nem volna-e jobb, ha szeretet helyett keménység s a szájalom helyett könyörtelenség lakoznék az ő szíveikben?«

Valahogy így vagyunk Illés Sándorral is, aki kertészlegénycsztendők nélkül felcsapott virágkertésznek. Pedig sem földjét nem ismeri eléggé, sem rózsafáját. S mégis kedvünk lenne őt bátorítani. De hátha többet ártunk vele, mint használunk.

Csokrának egy-két virágszálát talán gomblyukunkba is bele-tűznök, de ki biztosít bennünket, hogy azon a tövön még több és szebb virág is nyílik? Olyan is, mely nemcsak pár óráig él, hanem amely vázába rakva, több napon át is diszitheti asztalunkat.

Illés Sándornál főképp azt kifogásoljuk, hogy költeményeiben csak itt-ott találkozunk vele, ellenben annál többet ütközünk bele két kedvenc költőjének felmaskarázott figurájába.

Nékünk igazi hév kell s nem szomszédasztalról átragadt mámor — tüdőtágító elragadtatás s nem szemet homályosító bódulat. Nem bánjuk mi sem, ha fülünkbe muzsikálnak, de nem buffogó dobokká s vásári cintányérokká kopott nagy-szavak üres brummogásával. — Könnyű leszagatni az idegen cégéreket s odahaza felaggatni, de nehéz eljutni a műhelylélek mélységéig. Hagyjuk hát a divatjamult apostolkodást s hagyjuk az idegen zászlókat — hadd lengjenek csak saját falaikon, ott lobogtatja őket a szél a legszebben. Mi pedig menjünk tovább az országuton. De ne verjünk tanyát sem az első duhaj csárdában, sem az első fúvózenekaros nagy-kocsmában. Még sok meleg ablak hívogat bennünket az úton, sok muzsikás szoba s oda is be kell térnünk, hogy a nagy vándorlás végén végre magunkra találjunk. Ha ugyan magunkra találunk, mert hátha csak lidérc-csillag vezetett bennünket az úton?

Szirmai Károly



Tartalommutató az 1934 évről

Regények, novellák, drámai művek, miniatűrök

	Oldalszám
Bartulovics-Kristály:	Ilija Berits árulása 534
Berényi János:	Csillagos Péter Pál házassága 5
Borsodi Lajos:	Ünnep este 174
Czirák Imre:	Két fehér galamb a szélben 101
"	István, Pistika, meg a többiek 703
Haltenberger Incze:	Schlichter tanár úr 524
Herceg János:	Virágot tessék 94
"	Vándorbotot vett a bolond 192
"	Vásár 546
"	Az áruló 785
Kende Ferenc:	Péter Rouenban 332
"	Agnes néném 492
Kisbéri János:	A vándor visszanéz 262
Kosztolányi Dezső:	Hét kövér esztendő 849
Laták István:	Eső szemel 188
"	1934 február 14 hamvazó szerda 558
Lucia:	Szakítás 508
"	Pirko anya lesz 791
Milkó Izidor:	A költői király és a királyi költő 615
"	A föld alatt 619
"	Aforizmák 626
Molter Károly:	Gabi halhatatlan 713
Munk Artur:	A szűz imája 19
"	Kahwah szigete 855
Nusity-Adorján:	A politikai ellenfél 148
Petrovity-Dudás:	Az anya és leánya 31
Petrovity-Kristály:	Csángó Örzse 342
Radó Imre:	Mélypont alatt 53
"	122, 210, 291, 373, 449, 561, 665, 747, 812, 917
Sz. Szigethy Vilmos:	Őszi dér 411
Szirmai Károly:	Az idő hidján 691
"	Karácsonyéji látogatás 892
Szombathy Viktor:	Májusfának levelei 255
"	Polgárórség 798
"	Az új Madonna 865

Tanulmányok, önálló cikkek

Batta Péter:	A néprajzi gyűjtésről 73
"	Kulturális feladataink gazdasági téren 141
"	Nóták, játékok 206
"	Mégegyszer a néprajzi gyűjtésről 446
"	Az első lépés a néprajzi múzeum megteremtése felé 656
"	Gyöngyös bokréta 744
"	Egy és más a rokkáról, meg a régmúlt magyar viseletről 902
Dr. Brájer Lajos:	Erdély és a Vajdaság 107
Brody Mihály:	Halotti beszéd 639
Csuka János:	A kisebbségi védelem 369
"	Lalosevity Joca dr. a noviszádi ideiglenes kormány
"	e nőke válaszol Bethlen István grófnak 438
"	A magyarországi kisebbségek és a szerbség helyzete
"	a Politika megvilágításában 442

Csuka János:	A kisbirtokosság felmorzsolódása	594
" "	A világháború felelősségének könyvtára	596
" "	Szlovákok-Rutének (Ruszinok)	598
" "	A Narodna Odbrana akciója a szláv nevékfelvételére	600
" "	70 éves a zágrebi jugoszláv tudomány és művészeti akadémia	601
" "	A Szokol rendeltetése, célja és ereje	645
" "	A szuboticei szerbseg kisebbségi élete	725
" "	A budapesti Thököliánium	829
" "	A Szrpszka matica multja és jövője	905
Dr. Draskoczy Ede:	Bizonnyítás egyszerű utakon	165
Farkas Geiza:	Magas és mély	46, 425
Fenyves Ferenc:	Dóri bácsi	612
Havas Károly:	Az új jugoszláviai magyar kulturfeladatok	367
" "	A vezér	488
" "	Milko Izidor	629
" "	Kuruc Feja Dávid	654
" "	Keleutropai nemzeti kisebbségek	826
Kázmér Ernő:	Lytton Strachey	472
Kende Ferenc:	Balázs Árpád	641
" "	Olah Sándor	700
Kéký Lajos:	Milko Izidor munkáiról	636
Dr. Kohlmann Dezső:	Szerb-magyar irodalmi kapcsolatok	71
Kosztolányi Dezső:	Silus	88
" "	Milko Izidor	609
Kristály István:	Két monográfia	708
Lévay Endre:	A kisebbségi egyetemisták élete	901
Ligeti Ernő:	Ismeretlen trédely	137
L-I-R:	Camicia nera	406
L. M.:	Cavaleade	12
Dr. Lippay Lajos:	Palesztina gazdasági helyzete	552
Lucia:	Egy szál vadvirág a buzamezők énekesének emlékére	179
" "	Ketten	632
Molter Károly:	Film a modern prózáról	246
Nagy Lajos:	Spinoza elszakadása a zsidóságtól	428
Németh László:	Ember és szerep	39
	111, 195, 274, 355, 433, 540, 745, 805, 895	
Popovics Dáka szenátor:	Jószándékú irás a szorosabb együttműködésről	325
Reményi József:	A 19-ik század amerikai irodalma	530
Szirmai Károly:	Gondolattörödékek a jugoszláviai magyar irodalomról és a Kalangyáról	1
" "	Szenteleky Kornel	481
Szombathy Viktor:	A csehszlovákiai magyarság kultúrélete	286
Schmidt Henrik:	Bácskai gyermekévek	498
Stern Lázár:	Spinoza	266
" "	Sevigné asszony	420
" "	Bizonnytalanságok	505
" "	A történelem útja	709
Ujhelyi Miklós:	Vajdóó eszmék	85
Dr. Várady Imre:	válasza Popovics Dáka szenátor cikkére	401
Dr. Váradi Imre:	Első Alekszandar király melettatása	689

Versek

Adorján András:	Édesanyámnak	172
" "	Tavas	173
" "	Ébredés	521
Arató Endre:	Versem	44
" "	Arankával egy szobában	644
Atlasz János:	Hullók között	796

	Oldalszám
Áprily Lajos :	Rönk a Tiszán 261
" "	Utajok 354
Bégovity-Dudás :	Carlo Dolce: Szent Cecilia 522
Berczeli A. Károly :	Örökség 545
Blagojevics-Kristály :	A beteg 87
Borsodi Ferenc :	A mi sorsunk 145
Bonifacsity-Dudás :	Tenger 522
Csuka Zoltán :	Pécsi elégia 91
" "	Éneklő alkonyat 273
" "	Márciusi láz 331
" "	Szülés az égbolt alatt 491
Dudás Kálmán :	Téli éjszaka 106
" "	1933 november 7 191
" "	Anyám kezei: jószág és áldás 405
" "	Tárlaton 661
" "	versei 786
" "	Pitypang, katicabogár 916
Fekete Lajos :	Hej zsidovin! 185
" "	Világos ablak az éjben 186
" "	Vad fájás, egy kis szedület 187
" "	A többi szírom közt 404
" "	Vers, halott anyámról 410
" "	Napok rácsa közt 697
" "	A vén vasöntő 698
" "	Örök falu 699
J. Pannonius-Berczeli :	A rágalom 339
" "	A békéért 341
Kiss Arnold :	Éjszaka . . . hajnal 520
Kristály István :	Isteni színjáték 99
Krklec-Dudás :	Ballada 523
Mécs László	Nem rózsafán teremtem 853
Makszimovics-Kristály :	Elhagyott leányka 265
Pávai Agoston :	Ne cifrazd a szót! 29
Radnoti Miklós :	Emlekező vers 4
" "	Mint a bika 70
Szenteleky Kornél :	Az anyám 92
" "	Valaki elmegy a szomszéd szobából 485
" "	Szanatorium 487
Obstfelder-Arató :	Tud beszélni a tükör 503
" "	Vet és nevet 503
" "	Orkán 504
Tin Ujevics-Kristály :	Koldusok templom előtt 254
Víg Erzsébet :	Mondd, Uram 854
" "	Betlehem 905
Z. J. Jovanovics-Kristály :	Téli nap 100

Láthatár

Aliquis :	Francois Villon 843
Ambrus Balázs :	A. Huxley, a végzet bábjátéka 160
" "	Hans Fallada: Mi lesz veled emberke 233
Csnyanszki Milos és	Krlezsa Miroslav vitája 476
Csuka János :	Moricz Zsigmond horvát nyelven 395
" "	A Letopisz kettős száma 398
" "	A Letopisz julius-augusztusi kettősszáma 689
Csuka Zoltán :	Baumgarten jutalmat kapott Fekete Lajos 149
Czakó Tibor :	Stadier Aurel verses könyve 156
Farkas Geiza :	Az ember tragédiája bécsi előadása 235
" "	Egy ifjuság Némethonban 237
" "	Reményi József: Idegenben 240
" "	Gy. Czikle Valéria: Bujdosó oroszok dalai 241

	Ooldalszám
Farkas Geiza :	Az emberi állapot 394
" "	Afrika művelődéstörténete 473
" "	Irené Némirovsky: Egy sakk-paraszt — a kényszerű lemondás regénye 608
" "	Szabo Dezső: A kötel legendája 765
" "	Magyar östetehetség 765
Havas Károly :	Van Loon, Du und die Erde 80
" "	A jugoszláviai németiség kulturkeresése a Volkswagen munkájában 677
Herceg János :	Rachmanova naplója 157
" "	Paul de Kruif: Akik életünkért harcoltak 684
" "	Remenyik Zsigmond: Mese habbal 846
" "	Babay József: Menekülj a szerelemhez 847
Hesslein József :	Dr. Deak Andrija két könyve 159
Kázmér Ernő :	Irodalmi szemle 307, 387, 463, 832, 934
" "	Uj magyar regényekről 309
" "	Uj Mauriac regény 312
" "	J. B. Priestley 311
" "	Uj Amerika uj regényeiről 314
" "	Uj magyar regények 386
" "	Szvetisláv Sztefanovics tanulmányai 391
" "	Walter Bauer 393
" "	Karinthy Frigyes uj humoreszkjei 466
" "	Komor András R. T. 467
" "	Márai Sándor vallomai 468
" "	Upton Sinclair önéletrajza 469
" "	Aldous Huxley 471
" "	Babits Mihály: Az europa irodalom története 832
" "	Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet 834
" "	Körmendi Ferenc: Boldog emberöltő 835
" "	Thomas Mann: József 837
" "	Richard Hughes: Szélvihar Jamaikában 837
" "	Jakob Wassermann: Kherkoven harmadik élete 839
" "	Márai Sándor: Bolhapiac 934
" "	Kemény János: Kutyakomédia 935
" "	H. G. Carlisle: A boldogságot fizetni kell 939
" "	Ilija Ilf és Eugen Petrov: 12 szék 941
" "	Hans Georg Brenner: Fahrt über den See 942
L. Lévai Jenő :	Ehség, forradalom, Szipéria 160
Lucia :	Pearl S. Buck: Az édes anyaföld 154
" "	Az uj Werfel-regény: Die vierzig Tage der Musa Dagh 316
" "	Az igazság malma 762
Ujhelyi Miklós :	Ilija Ehrenburg: Lasik Rojtschwanz 686
" "	Max Brod: Reubeni herceg 687
" "	Könyvek. Egy olvasó feljegyzései 841
Dr. Stern Lázár :	Nagy Lajos: Spinoza élete és bölcsölete 505
" "	Lili Körber: Ruth és harmadik a birodalom 766
" "	Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus diadala és bukása 767
Szirmai Károly :	Radó Imre: Aram 77
" "	Tamás István, A kék vonat 146
" "	Stadler Aurel versei 148
" "	Fekete Lajos állomásai 226
" "	Blazsek Ferencről és a Panoptikumról 397
" "	Van Vechten: Harlem, a nögerek newyorki gettója 682
" "	Krausz László: Feltrevernék minden harangot 475
" "	Néhány szó Kozarszki V. Milenkorcl 476
" "	A Hid 478
Szkeptikus :	Észrevételek 149
Vidor Imre :	Traven B.: Gyapotszedők 943

Műmelléklet

Blazsek Ferencné, Szlavik Kató kerámiai műve

